

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- H.C. Andersen-jubileet
- Nordisk kriminallitteratur
- Finländsk film
- Danskt och svenskt kalkmåleri
- Litteratur om 1905
- Intervju med Ib Michael
- Det nya nordiska kultursamarbetet
- Örjan Lindberger in memoriam

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 81 • 2005 • Häfte 4

INNEHÅLL

Artiklar

H. C. Andersens møde med resten af verden. <i>Jens Andersen</i>	303
HC Andersen – sagoberättaren som aldrig blev nöjd. <i>Birgitta Fransson</i>	311
Nordisk kriminallitteratur. <i>Hans H. Skei</i>	319
Finländsk film år fem. <i>Kurt Uggeldahl</i>	333
Kalkmaleriernes univers fra øst til vest. <i>Axel Bolvig</i>	343
Jubileumsforskning om norsk-svenska relationer 1814–1905. <i>Jarl Torbacke</i>	353
NT-intervju med Ib Michael. <i>Lisbeth Bonde</i>	361

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Det nye nordiske kultursamarbejde. <i>Henrik Wivel</i>	367
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	371

* * *

Letterstedtska föreningen

Örjan Lindberger in memoriam. <i>Inge Jonsson</i>	375
Ord om Örjan. <i>Kolbjørn Skaare</i>	379
Letterstedt-medaljen till Kai Laitinen. <i>Guy Lindström</i>	381
Styrelser, avdelningar och anslag.	383
Anslagsutlysningen för 2006.	405

* * *

Kring böcker och människor

Finländskt halvsekel i Nordiska rådet. <i>Claes Wiklund</i>	407
Sandbläst. <i>Henrik Wivel</i>	409
Arvet efter Dag Hammarskjöld. <i>Åke Landqvist</i>	412
Hverdag og drama i Ministerhotellet. <i>Espen Søybye</i>	415
Ingrid Gärde Widemar – Liberal kvinnorrättskämpe. <i>Olof Kleberg</i>	417
Sammanfattning.	419

ISSN 0029-1501

VTT Grafiska Vimmerby

JENS ANDERSEN

H. C. ANDERSENS MØDE MED RESTEN AF VERDEN

Jens Andersen, Ph.D., litteraturkritiker ved Berlingske Tidende og forfatter til den store 2.binds biografi "Andersen" fortæller om H.C. Andersen som kosmopolit i anledning af 200-året for digterens fødsel. Eventyrdigteren ejede aldrig en egen bolig og fik først sent i livet sin egen seng. For det var udlængslen, der drev ham af sted på talrige rejser – også i Norden.

Den, der tager H.C. Andersen ved hånden, må indstille sig på hans syvmilestøvler, skrev en dansk litteraturforsker engang om eventyrdigteren. Og sandt er det, at Andersen er en evig udfordring, der også i sin egen tid tog store skridt. Både i 1800-tallets København og ude i verden, på sine mange, lange rejser, samt i litteratur- og kulturhistorien. Her stråler han stadig mellem de allerstørste – Homér, Dante, Cervantes, Shakespeare, Goethe – og gør en forskel først og fremmest i kraft af sine eventyr, der revolutionerede litteraturen.

Men man må ikke glemme hans rejsebøger, romaner, dramaer og digte, kulørte papirklip og modernistiske collager. Lægger man øret til dette brogede værk, hører man flugten i det hele. Der er en evig uro i de gamle ord, der sættes i bevægelse, når man læser H.C. Andersens tekster den dag i dag: *Ritsch, rutsch, hutsch, krask, baf, jom, hum, smæk, smak, fut, føj!*

Pen og saks, kufferter og pas var livsnødvendige redskaber for H.C. Andersen. Vejen ad hvilken. Lige fra han som ludfattig og frygtløs fjortenårig drog ud i verden, til han som 68-årig verdensberømt digter og millionær i 1873 for sidste gang rejste sydpå, men forinden havde sat et litterært punktum med eventyret om "Tante Tandpine".

Denne ustandseligt rejsende Andersen, der straks løste billet til kontinentets første jernbane mellem Magdeburg og Leipzig, da den åbnede i 1840, kom jo aldrig nogensinde til at eje sin egen bolig. Ligesom han fortrød, at han i 1866 lod sig overtale til at investere i sit livs første og sidste seng. Hellere være på farten og nyde nomadelivet ved skiftende hoffer, på hoteller og herregårde.

I sin tid blev H.C. Andersen ofte anklaget for at være u-dansk. Han rejste for meget ud i verden, lød det. Især fra familien Collin, som H.C. Andersen fra 1830 og resten af sit liv blev en søn og bror i. Denne slægt, som Andersen skyldte så meget, og som derfor arvede ham i 1875, fandt med jævne mellemrum digterens rejselyst naragtig og illoyal. Både mod fædrelandet og mod familien. Mange forsøgte gennem årene at opdrage på H.C. Andersen og få

ham til at blive hjemme i Norden, men der var alt for meget natur og nysgerighed i ham til at det kunne lade sig gøre. ”Lad mig være den, jeg er!” lød det med et fjernt men stolt ekko af den belæste, begavede skomagerfars stemme, når man gik ham for nær og satte spørgsmålstegn ved kernen i hans ualminnelige natur.

I nogle optegnelser fra 1850 – samme år H.C. Andersen skriver nationalsangen ”I Danmark er jeg født” – forklarer han meget tydeligt, at denne lyst til at rejse bare ikke kunne være anderledes, fordi omdrejningspunktet i digterens danskhed var karakteriseret ved en uheldbredelig udlængsel. Det var jo arven fra de nordiske forfædre, som han sagde:

”Man bebrejder mig min rejselyst, siger, at jeg ikke viser mig dansk i at holde hjemmet. Hvor lidt forstår de mig dog! Mine sange og min stræben vil vise, hvor dansk mit hjerte er, og min flyven ud er just tegnet på min ægte, gamle danskhed. Det er nordboens ånd, der er i mig. Ud rundt om i verden drog de. Jeg flyver ud som mine forfædre – de efter rov og bytte, jeg efter åndens guld og friskhed i sindet.”

Jo, der var viking i H.C. Andersen. Som sine vilde, primitive forfædre i deres langskibe havde også eventyrdigteren en uimodståelig trang til at udforske verden. Beglo den, og tegne rummet ind i ord og billeder. Han troede jo både på Gud, på skæbnen og på den alfepige, der ved bredden af Odense Å i 1814 havde trykket sit hede kys mod den 9-årige fantastis læber og givet H.C. Andersen evnen til at digte. Sådant lyder forklaringen i hvert fald i den lyriske prolog til debutbogen ”Ungdoms-Forsøg” i 1822, hvor 17-årige Andersen forklarer sine læsere, hvorfra han fik sine geniale evner.

Ikke mindst på sine udlandsrejser kaldte Andersen sine mange husguder til hjælp, når det så sortest og farligt ud. Midt inde på den iberiske halvø i sommeren 1866, dagen før afrejsen med en ”Pinselskasse” af en hestevogn fra Madrid til Lissabon, skriver han i et brev hjem til Danmark: ”La illa, illa la – ske, hvad som sker!”

Sådan lød den danske digters tyrkiske rejsemotto – *La illa, illa la!* – på hans 29 lange udlandsrejser. I dage, uger og måneder varede disse rejser tilsammen ti år af H.C. Andersens liv. Så længe var digteren væk fra Danmark. Anderledes kunne det ikke være. Det var en drift mod det ukendte, som gerne meldte sig i slutningen af en lang, mørk og kold vinter i fædrelandet, for så – ligesom storken – at få luft og lys under vingerne i maj-juni. Ud måtte og skulle han, for under fjerne himle at iføre sig ”Rejselivets sitrende Brillen”, som han kaldte det filter, han oplevede og beskrev sin tid med. I slutningen af vinteren 1855-56 skriver han:

”Hvemvé er en fornemmelse mange kender og lider af. Jeg derimod har en smerte, der mindre kendes og dens navn er ’udvé’. Når sneen smelter, storken kommer og de første dampskibe jager afsted, da har jeg denne pinlige rejseuro.”

Hvor rejssende danske forfattere før H.C. Andersen, f.eks. Ludvig Holberg og Jens Baggesen, engang havde sat kursen mod Centraleuropa, ville Andersen også ud i periferien, og han kunne slet ikke nøjes med de traditionelle rejseruter gennem Tyskland, Frankrig og Italien. Han skulle også derud, hvor ingen anden dansk digter i guldalderen havde sat sin fod. Ved Sortehavet, på Balkan, i Skotland, Portugal og Tanger. På dristige rejser, hvor ruten næsten altid tegnede cirkelns form og dermed betød, at vejen hjemover aldrig faldt sammen med vejen ud. ”Alt er nyt, alt er værd at se”, som Andersen skriver i et brev fra 1841, hvor han fra Lilleasien vælger at sejle den lange, farlige hjem til Centraleuropa på Donau.

Det var i kølvandet af denne rejse over sø og land, at Andersen langt om længe fandt sig selv som kunstner. Før afrejsen i efteråret 1841 var der intet, der tydede på at den 35-årige en dag skulle blive én af verdens mest læste forfattere. Han havde godt nok skrevet tre romaner, tre digtsamlinger, adskillige dramaer, færre eventyr samt en prægtig samling små fortællinger, ”Billedbog uden billeder”, der var udkommet i 1839. Ligesom den unge dansker var blevet oversat til tysk og svensk, så småt var på vej ud på andre sprog, og siden 1838 havde modtaget en fast årlig digterløn fra den danske konge.

Men på parnasset i Danmark var H.C. Andersen i 1840 trængt op i et hjørne af tidens toneangivende kritikere og kunstnere. Selv en ung filosofi- og teologistuderende ved navn Søren Aabye Kierkegaard havde været ude med grovfilen i 1838 med sin debutbog. Den hed ”Af en endnu levendes papirer” og handlede kun om én ting: At fortælle hele verden, at denne H.C. Andersen var en elendig romanforfatter, der skrev usammenhængende, splittede romaner, fordi han selv var et usammenhængende og – helt ned i sit køn – splittet menneske. Skulle Andersen da aldrig træde i karakter og få en livsanskuelse? Get a life! docerer Kierkegaard og fjerner lidt af trykket på sin egen person.

Kritikerne havde heller ikke brudt sig det mindste om ”Eventyr, fortalte for børn”, der var blevet lanceret i 1835, og som folk i udlandet nu var begyndt at interessere sig for. Syd for Danmark var der tidligt en forståelse for, at noget helt nyt og epokegørende i kunsten var under opsejling.

Den otte måneder lange rejse til Orienten i 1840-41, gennem ti lande og lige så mange kulturer, trosformer og sprog, forløste Andersen, både som europæer og som eventyrdigter. Mødet med ”det fremmede” blev også et møde med eventyrlige kræfter dybt nede i Andersen selv; kræfter med rødder i digterens tidligste barndom, hvor hans skomagerfar havde læst op ikke kun af Holbergs komedier og Rousseau-inspirerede romaner om børneopdragelse, men også af alt, hvad Hans Andersen kunne opdrive af 1001 nats eventyr.

I årene efter Orientrejsen lukkede H.C. Andersen, som til dato blot havde skrevet sytten-atten eventyr, op for en sand skatkiste af kortprosa, man aldrig havde set magen til i verdenslitteraturen, og den pludselig bevidsthed om en

stærk og samlende kraft i et forfatterskab, der i over ti år havde strittet i alle retninger, fremgår af et brev fra 1843 til vennen og kollegaen, B.S. Ingemann, hvor Andersen skriver:

”Jeg tror, og det vil glæde mig om jeg har ret, at jeg er kommet på det rene med at digte eventyr! De første jeg gav, var jo mest ældre jeg havde hørt som barn og som jeg, efter min art og måde, genfortalte og omdigtede (...) Nu fortæller jeg af mit eget bryst, griber en idé for den ældre og fortæller så for de små, mens jeg husker på at far og mor tit lytter med, og dem må man give lidt for tanken!”

Det var i 1840erne, at Andersen skrev eventyr som ”Ole Lukøje”, ”Svinedrenge”, ”Nattergalen”, ”Den grimme ælling”, ”Englen”, ”Grantræet”, ”Snedronningen”, ”Elverhøj”, ”Hyrdinden og Skorstensfejeren” og ”Den lille pige med svovlstikkerne”. Og på rejser gennem Tyskland, Frankrig og England i samme periode, der ofte formede sig som triumftog, blev han kendt som en ny tids *storyteller* – og kunstnerstype. Det sidste ikke mindst på grund af eventyret om ”Den grimme ælling”, som i alles øjne afspejlede Andersens biografi og forfatterskab. Ved de europæiske hoffet, i fyrstehuse, saloner og soireer overalt i Europa labbede man den danske komet i sig. Og via den moderne trykpresse spredtes H.C. Andersens eventyr ud i hele Europa omkring 1847 i større og større oplag.

Men hvad var det nye og opsigtsvækkende i hans digtning?

Det hele. Ikke kun fortalte han historier på en i skriftsproget hidtil uset og uhørt mundtlig facon, som med årene skulle blive en mere og mere raffineret, modernistisk leg med sproget, der involverede lydmalier, tekstcollager og surrealistiske orddannelser. Selv de tørreste sætninger kunne Andersen give liv, så det rullede filmisk for læserens øjne: ”Så kom børnene på vognen, farvel far, farvel mor, pisen smældede smæk, smak, og væk fór de, hej vil du gå!”

Der var også det at selve eventyrgenren pludselig blev vendt på hovedet og radikaliseret af Andersen. Brugt til det stik modsatte af, hvad man tidligere havde ment var et ”rigtigt” eventyr. Hvor forfattere før H.C. Andersen havde brugt eventyret i et belærende øjemed, der formede børn og viste vejen til det rigtige, fornuftbetonede voksenliv, tog den danske digter i stedet udgangspunkt i barnets eget følelsesliv og fantasi, dets natur og individualitet. Og som sådan pibler børnene frem i Andersens digtning gennem fyrré år fra 1830 til 1875. Det er små ensomme, ædle vilde under den absolutte friheds lov. Som det hedder om den forkælede og uartige afrikanske høvdingedatter i eventyret om ”Loppen og professoren” fra 1871: ”Hun blev ganske vild af kærlighed og var jo allerede vild i forvejen”.

Det var intet mindre end en hidtil tavs og undertrykt del af menneskeheden, som i 1800-tallet fik deres stemme og frihed i Andersens eventyr. Samtidig med at forfatteren mindede den voksne læser om, at mennesket ikke må for-

trænge barnet i sig selv, thi i vores underbevidsthed ligger den jomfruelige og fuldstændige udgave af menneskeligheden gemt.

Vi taler om et kvantespring i kunsten og kulturen. Siden J.J. Rousseau i 1770erne havde ingen kunstner i hele verden kastet et så radikalt nyt syn på mennesket som H.C. Andersen gjorde det fra og med 1835 med eventyr som "Fyrtøjet", "Lille Claus og Store Claus", "Den lille Idas blomster" og "Prinsessen på ærten". Med disse fire tekster ramte han et jomfrueligt og forholdsvis ubetrådt land i kunsten og videnskaben, som ventede på andre mænd med svymilestøvler, såsom Freud og Jung, og modernistiske kunstnere som Strindberg, Kandinsky, van Gogh, Paul Klee og Jean Cocteau, der alle var erklærede H.C. Andersen-fans. Som August Strindberg formulerede det i 1905 i en udtalelse til en dansk avis:

"Mange lærere har jeg haft: Schiller og Goethe, Victor Hugo, Dickens og Zola. Men jeg vil ligefuldt undertegne dette interview med ordene: *August Strindberg, elev af H.C. Andersen.*"

Men hvem var H.C. Andersen selv elev af? Af mange, mangt og meget. Af tidligere tiders forfattere naturligvis, af folkets poesi og ikke mindst af verden. Af virkeligheden, som den på eventyrligste vis foldede sig ud, når han rejste i den.

Som rejsende havde danskeren forbløffende let ved at krydse grænser, også i forhold til trosretninger og politiske systemer. Han nærrede ingen større frygt for det fremmede. Hvor Danmark og danskerne i vor tid ofte nærmer sig det øvrige Europa og fremmedartede folkeslag og religioner med en flagstang af forbehold, overskred H.C. Andersen gang på gang denne angstfremkaldende afstand mellem "os" og "dem" i 1800-tallet.

På dette punkt levede han op til sit store romantiske forbillede og naturvidenskabelige læremester, H.C. Ørsted, der mente, at national selverkendelse altid bør tjene til at udvikle de fællesmenneskelige træk, der rækker ud over én selv, og dermed tjener til at nærme nationerne til hinanden. Det er, hvad vi oplever på bunden af verdenshavet i H.C. Andersens magiske eventyr fra 1871, "Den store søslange", hvor et enormt, uendeligt telegrafkabel pludselig dumper ned i havet mellem Europa og Amerika og skaber frygt mellem fiskene. Hvad vil dette fremmede element som de forveksler med en søslange? "Duer ikke!", siger de fleste havskabninger i begyndelsen om den mystiske, tavse gæst nede på bunden. Men en enkelt lillebitte provinsiel fisk har sin egen modige mening, og vover gerne et øje: "Den umådelige, lange, tynde slange er måske den vidunderligste fisk i havet. Jeg har en fornemmelse deraf."

Netop. Sådan burde vi mennesker jo – på tværs af landegrænser og kulturer – kunne omgås hinanden til alle tider. Åbent og imødekommende. Inkluderende. Uden den lammende frygt for alt, hvad der ikke ligner én selv.

Det er ret beset, hvad vi lærer fra første linje i H.C. Andersens forfatterskab,

ikke mindst i rejsebøger som ”Skyggebilleder” (1831), ”En Digters Bazar” (1842) og ”I Sverrig” (1851), der alle er skrevet på en naiv og smuk opfattelse af verdens oprindelige sammenhæng. I disse rejsebøger får man den dag i dag et stærkt indtryk af europæeren H.C. Andersen, der drømte om et åndeligt samlet Europa, som skulle hvile mere på kulturelle, sproglige fællesskaber end på statslige grænsedragninger og snævre regionalpolitiske interesser.

At leve som både dansker, skandinav, europæer og verdensborger lå som en eventyrlig ledetråd i H.C. Andersen, og det var ikke mindst på rejserne, han trådte i karakter som en sådan kosmopolit. Hver eneste gang tog han noget af den fremmede og store verden – det være sig noget antropologisk, kunstnerisk eller religiøst – med hjem, fordi det kunne berige ens nationale identitet. Dermed levede han op til det ideal, der skitseres i romanen ”Improvisatoren” i 1835. Her advarer en gammel vis mand den unge Antonio mod i sit liv at blive helt og aldeles opslugt af sit eget lille jeg. I stedet skal Antonio, siger den gamle mand, iføre sig og leve med flere kulturelle identiteter: ”Gå mere udenfor dig selv, og lad åndens radier skære den store verdens cirkel.”

Sådan formede den danske digters rejser sig. Støttet af en klar bevidsthed om, at det at rejse er at give slip på sig selv. I mødet med det fremmede at turde sige: ”Hvem er jeg?” En bestræbelse, der minder om det, der sker i kærligheden, når vi forelsker os og erfarer, at når man kommer tæt på den anden, holder man ikke fast i sig selv. Pludselig er du mere, end du troede.

Vi kan se noget lignende i H.C. Andersens mange møder med repræsentanter for vidt fremmede kulturer. Et af de mest anskuelige eksempler på et sådan ”kærligt kulturmøde” finder man i ”En Digters Bazar”, der som tidligere nævnt skildrer digterens rejse til Orienten i 1840-41. På grund af den gentagne hårde kritik fra et småligt parnas i Danmark, var han flygtet ud i verden for at møde lidt forståelse i det fremmede.

En dejlig stjerneklar aften sidder den danske digter ensom på dækket af et skib undervejs mod Athen. Pludselig får han øje på en perser, han havde set på en tidligere etape af sørejsen. De nikker venligt til hinanden, nærmer sig og byder hinanden lidt frugter:

”Ingen af os kunne med ord gøre os forståelige for hinanden. Jeg pegede mod den dejlige stjernehimmel, han tog sig til sin turban. Jeg syntes dog, at jeg måtte sige noget, om end kun en tirade af et sprog, der var beslægtet med hans, og hvad vidste jeg da andet end den første linje af Genesis på hebraisk. Man hjælper sig som man kan! Jeg pegede mod stjernerne og sagde: *Bereschit Barah Elohim Et Haschamaim Veet Ha-aretz!*”

Og han smilte, nikkede og ville nu også sige alt, hvad han vidste af et sprog, han troede var mit. Han svarede: *’Yes Sir! Verily! Verily!’*

Det var hele vores konversation. Ingen af os vidste mere, men gode venner var vi!”

I denne sidste sætning krystalliseres H.C. Andersens tolerance, hans evige uro og nysgerrighed efter at lære mere af verden at kende. Gennem eventyret. På rejserne. I mødet med det fremmede og de fremmede. At leve med en identitet som inkluderer, hvad det vil sige at være dansk, skandinavisk og europæisk var en stående udfordring for en kosmopolit som H.C. Andersen. Kun at være dansk i en verden, præget af forskellighed og mange slags fællesskaber, var slet ikke tilstrækkeligt.

Andersen måtte hele tiden se yderligere om. I sin kunst og på sine rejser. Som han skriver i 1837, da han netop har været dybt inde i Sverige, hørt og talt sproget for første gang, og pludselig begriber, hvilken enorm berigelse der kan ligge i det fremmede, endda så snublende nær én selv: "Jeg syntes Danmark udvidede sig."

Vi mennesker *kan* jo forstå hinanden og mødes overalt i verden på trods af kulturelle, politiske og religiøse forskelle. Hvis vi altså tør.

Det turde H.C. Andersen.

BIRGITTA FRANSSON

HC ANDERSEN – SAGOBERÄTTAREN SOM ALDRIG BLEV NÖJD

H.C Andersens sagor har inte bara älskats av barn i generation efter generation. De har också varit inspirationskälla för många författare i olika delar av världen.

Birgitta Fransson är kulturjournalist, grundare av och f.d. redaktör för barnkulturtidskriften Opsis Kalopsis.

När Danmark i fjol röstade fram ”den störste dansken genom tiderna” vann HC Andersen stort. Och när det nu är 200 år sedan denna Danmarks mest berömda man föddes firas det inte bara i hans hemland utan i stora delar av världen. Hans böcker och sagor har under årens lopp översatts till omkring 150 språk. Han står staty i Central Park i New York, där barn och andra kan klättra upp i hans knä. En staty av honom restes också i Moskva till 200-årsdagen den 2 april. Varje år firas den internationella barnboksdagen på hans födelsedag. Det prestigefyllda barnbokspris som vartannat år delas ut av IBBY, Internationella barnboksrådet, heter HC Andersenpriset. Han har också betytt mycket för andra författare runt om i världen, och gör så fortfarande.

HC Andersen var berömd och uppburen redan medan han levde, men han kunde aldrig riktigt ta det till sig och glädjas åt det. Han var för osäker och för känslig. Han gick i däck för minsta antydan till klander, och kunde aldrig få nog av beröm. När han hade slagit igenom i Tyskland och överösts med beröm skriver han till en av sina vänner: ”Men hur ska jag vinna Frankrike och England? De två stora makterna måste jag ha, innan dess får jag ingen frist.”

Visst var han ankungen som blev en svan, men han var aldrig riktigt nöjd med sin svanhamn. Kanske blir man inte det med en sån barndom.

I ”Författarnas litteraturhistoria” från 1980 skriver Per Olov Enquist:

”Han kom från trasproletariatet. Hans mormor var prostituerad, åkte in och ut på tukthus och födde en handfull ungar med lika många anonyma män. Hans mors tidiga levnad är en smula höljd i dunkel: hon fick ett barn utom äktenskapet, det är troligt att hon någon tid varit prostituerad, sedan gifte hon sig och slutade till sist på en barmhärtighetsinrättning i Odense, svårt alkoholiserad. Dog av delirium tremens. HC Andersens farfar var sinnessjuk, eller ”svagsint” som HC Andersen själv kallar det. Hans far betraktades som lite underlig, och dog ung. Hans halvsyster blev prostituerad. Hans moster hade dock kommit upp sig en smula på samhällsstegen och var bordellmamma i Köpenhamn.”

Men det var också så att Hans Christians pappa älskade sin lilla långrästa

pojke och läste Holbergs komedier och sagor ur "Tusen och en natt" för honom. Han lärde honom klippa pappersdockor, något som Hans Christian på sätt och vis fortsatte med hela livet, han gjorde väldigt fina silhuettklipp. Och båda föräldrarna verkar ha haft stor förståelse för sin drömmande och fantiserande son. Pappan dog när Hans Christian var 11 år och bara några år senare gav sig Hans Christian iväg till Köpenhamn för att söka sin lycka som skådespelare. Mamman ville först inte släppa iväg honom, hon ville att han skulle stanna i Odense och bli skraddare för han var så bra på att sy dockkläder, så hon gick till en spågumma och bad om råd. Spågumman petade i sin kaffesump och siade om att Hans Christian en gång skulle bli en så stor man att hela Odense skulle bli illuminerat för hans skull.

Andersen gjorde ingen lycka som skådespelare och så småningom började han skriva böcker. Hans första bok var ett ETA Hoffman-inspirerat fantasyverk och han skrev också skådespel och dikter. Romanen *Improvvisatoren* kom 1835. Samma år kom hans första lilla bok med sagor. Men det var aldrig hans avsikt att bli en författare för barn. Han var inriktad på att göra succé och skriva skådespel för all världens stora scener och romaner som skulle ge honom odödlighet och berömmelse. Sagor började han skriva av en tillfällighet. Den första, "Lilla Idas blommor", skrev han åt en flicka i bekantskapskretsen som hette just Ida. En dag kom hon fram till honom med en bukett vissna blommor och undrade varför blommorna var så dåliga i dag, när de varit så friska dagen innan. Det är för att de har varit på bal i natt, svarade Andersen och så kom sagan till.

Mottagandet av de första sagorna blev blandat. En kritiker tyckte att han inte skulle spilla sin tid på att skriva sagor, en annan menade att sagorna kanske kunde roa barn, men någon uppbyggelse kunde de inte ge, kanske var det till och med skadligt för barnen att läsa om en prinsessa som sovande rider på ryggen av en hund bort till en soldat som kysser henne som i "Elddonet". Någon insåg att sagorna var det mest fulländade han hade skrivit och att de skulle göra honom odödlig, men det tyckte han var dumheter, han var ju en riktig författare, ingen simpel sagoberättare.

Till de kritiska hörde Søren Kierkegaard, som inte alls förstod sig på Andersens litterära kvalitéer. Han menade att sagor har två huvudsyften: att väcka barnens nyfikenhet och lust att lära och att fungera terapeutiskt, dvs förlösa barnet från dess grundläggande livsångest. Han kallade Andersens sagor för sentimentalt tjafs och Andersen hämnades genom att porträttera Kierkegaard som en papegoja i sagan "Lyckans galoscher", berättar *Jens Andersen* i sin nyligen utkomna Andersenbiografi.

En del av sagorna kommer ur Andersens barndoms sagoskatt, annat är hans eget liv omdiktat i sagoform. I "De röda skorna" går Lilla Karen till sin konfirmation i röda skor och kan inte tänka på annat än dem. Den har sitt upphov i Andersens egen konfirmation. En sömmerska hade sytt om hans pappas

bruna överrock till honom och han hade fått ett par nya stövlar, de första han någonsin ägt. För att de skulle synas ordentligt drog han skaften utanpå byxbenen, fast alla andra hade dem innanför. Stövlarna knarrade förnämt när han gick uppför kyrkgången och det gladdde honom att alla kunde höra att han hade nya stövlar. Hans andakt var förstörd, han tänkte mer på stövlarna än på Gud och det är det han skriver om i ”De röda skorna”. Karen i sagan blir straffad hårt. Skorna växer fast på hennes fötter och tvingar henne att dansa. Inte förrän hon låter hugga av sina fötter kan hon sluta dansa. Men när hon djupt ångerfull på träben och kryckor går till kyrkan igen, så dansar skorna framför henne – hon var inte tillräckligt ångerfull.

Vem skulle utsätta sina barn för den sagan i dag? Även om hon faktiskt till slut blir förlåten och kan gå i kyrkan.

I *Nelson Mandelas* sagor, som kom i svensk översättning 2003, finns en berättelse från Kapprovinsens malajbefolkning som heter ”Sultanens dotter”. Den är nästan identisk med Andersens ”Reskamraten”. Fast huvudpersonen heter Ali och inte Johannes och söker skydd i en moské i stället för i en kyrka. Där avstyr han att ett lik blir plundrat och får senare sällskap av en mystisk men klok man. Reskamraten räddar honom ur olika knipor och hjälper honom att få den vackra prinsessan genom att skaffa fram svaren på hennes tre frågor hos ett gammalt troll i Andersens version och hos en häxa i den afrikanska versionen.

Vem var egentligen den mystiske reskamraten? Så här svarar den afrikanska sagan: ”Nu när jag har betalat min skuld ska du också få veta vem jag är. Jag är den mannens själ vars benknotor du en gång skyddade från att vanhelgas.” Och HC Andersen skriver: ”Kommer du ihåg den döde mannen, som de usla människorna tänkte göra ont? Du gav bort allt du ägde för att han skulle få ro i graven. Den döde mannen är jag!”

Så sagan har rest över världen och nått både så långt norrut och så långt söderut som man kan komma.

Barbro Lindgren, en av de många författare som har influerats av Andersen berättar i ”Barndomens böcker” 1984 :

”... så värst mycket har han inte behövt hitta på! Överallt dyker han själv upp i olika förklädnader; den lilla utskrattade och trampade särlingen, som på den sista sidan blir en vacker svan. Och drömmen om den lilla trädgården återkommer gång på gång, Odense å rinner upp än här än där, och under bron sitter ännu hans mor som barn och gråter.

/– –/ Som vuxen är jag om möjligt ännu mer imponerad av hans sagor, fast nu av andra orsaker.

Och att jag själv nästan aldrig vågar mig på att skriva några, är helt och hållet hans fel! För vad finns det för anledning att skriva sagor, när Kejsarns nya kläder och Den fula ankungen redan är skrivna! Därför måste jag tillstå att ett litet ljus tändes i min missunnsamma själ, när jag nyligen hörde från trovär-

dig källa (Elsa Olenius) att HC faktiskt knyckt idén till Kejsarns nya kläder från en spansk folksaga ...

Jag har förresten märkt att jag själv går omkring med liten elak förhoppning (eller rättare sagt förvisning) om att ALLT RIKTIGT BRA ÄR KNYCKT!!

Med största sannolikhet har jag rätt. Självt, utan jämförelser för övrigt, knycker jag oavbrutet, stort som smått; jag tar vad jag vill ur verkligheten, roffar åt mig ur böcker och vad jag kommer över.

De senaste åren har jag fallit så djupt, att jag glatt kastar mig över HC:s formidabla sagor och skriver om dem på mitt ohyggligt naiva sätt."

Strindberg hör till dem som har tagit intryck av Andersen. I en artikel från 1905 på Andersens 100-årsdag skrev han:

"Vi känna endast en Andersen. Det är vår och våra föräldrars, vår barndoms, vår mannaålders och vår ålderdoms. Läs mina enkla sagor av 1903 och se själv var jag har gått i lära. Många lärare har jag haft: Schiller och Goethe, Victor Hugo och Dickens, Zola och Peladan, men jag vill likafullt underteckna denna intervju med

August Strindberg, elev av HC Andersen".

Även för *Selma Lagerlöf* betydde Andersen mycket. I boken "Mårbacka" berättar hon om sitt och syskonens inrutade dagsprogram, som började med skola klockan halv 7, följt av frukost, studier, middag, utomhuslek, allt på utsatta klockslag fram till ett mellanmål framför brasan på eftermiddagen.

"Det var egentligen den enda stund på dagen, som de hade för sig själva. Då den sista glöden i kakelugnen var förkolnad, tändes lampan på det runda bordet framför soffan. Nu var det fru Lagerlöf som tog hand om undervisningen och lärde sina små döttrar att sy, virka och sticka strumpor. Hon ägde ett exemplar av HC Andersens Eventyr, och när hon tyckte att det hade gått bra med arbetet brukade hon som belöning läsa eller berätta om Reskamraten eller Fyrtornet eller De vilda svanarna. Det fanns också så vackra och lustiga teckningar i den där boken. Det var nästan likaså roligt att se på dem som att höra sagorna."

Motiv från HC Andersen förekommer här och där i Lagerlöfs böcker. Marianne Sinclair i "Gösta Berlings saga" har fått en skärva i ögat och tvingas driva förnuftets spel utan känsla som i Andersens "Snödrottningen". Ingrid Hede i "En herrgårdssägen" blir stoppad i en säck som i "Stor-Klas och Lill-Klas". Novellen "I Vineta" har motiv från "Reskamraten".

Andersen var före Selma Lagerlöf med flygfärder på fågelrygg. Tummelisa flyger på en svala. Och i sin bok "I Sverige" flyger han själv över vårt land. "Härliga Sverige med den doftande linnean, med Jenny Linds själfulla sånger! Till dig vill jag flyga med stork och svala, med den oroliga måsen och den vilda svanen!"

Andersen var en stor resenär. Han besökte många länder i Europa, bland annat hälsade han på *Charles Dickens* i England. Han var inbjuden i fjorton

dagar men stannade i fem veckor och grät när han reste därifrån. Det gjorde däremot inte Dickens barn, som var grundligt trötta på den långvariga besökaren. De gjorde en inskription i gästrummet: ”Hans Christian Andersen slept in this room for five weeks which seemed to the family as ages”, berättar Wolf Mankowits i ”Dickens of London” (1976).

Maksim Gorkij har ett kapitel i ”Min barndom” om hur han knyckte en rubel från sin mamma för att köpa en bok. En kamrat hade hånat Maksims förtjusning i sagor och sagt att sagor bara är skräp, Robinson däremot var en riktig historia! Maksim beslöt att läsa Robinson för att kunna säga att den bara var skräp.

”Dagen därpå hade jag med mig till skolan en biblisk historia och Andersens sagor i två trasiga band, en vetebrödsbulle och ett stycke korv. I den mörka lilla butiken vid Vladimirkyrkan hade de haft Robinson också, en tjock bok med gula pärmar och med en plansch på första sidan föreställande en skäggig karl i pälsmössa och med en djurhud över axlarna. Den såg tråkig ut, medan sago-boken däremot tilltalade mig vid första ögonkastet, trots att den var trasig.

Under frukosten delade jag med mig av brödet och korven åt de andra pojkarna, och vi började läsa sagan om Näktergalen – den tog oss alla med storm.

I Kina är alla invånarna kineser, och själva kejsaren är kines – jag minns min glada förundran över den leende musiken i dessa ord. Det var något för märkvärdigt med den enkla meningen!

Jag hann inte läsa ut Näktergalen i skolan, och när jag kom hem frågade min mor, som stod vid spisen med en ugnsraka i handen:

– Har du tagit rubeln? Rösten lät besynnerligt kvävd.

– Ja, här är böcker jag köpt ...

Hon bultade duktigt på mig med ugnsrakan, och Andersens bok tog hon ifrån mig och gömde undan för alltid, vilket var värre än allt stryk.”

Men Andersen har påverkat även dagens författare.

Birgitta Trotzig har skrivit en roman med samma namn som en av hans sagor, *Dykungens dotter* (1985) och säger själv: ”Jag läste den (sagan) som barn, men minnet av den – snarare: reflexerna från den – har fortsatt att verka i mig. Det är sagan om en varelse halvt djur, halvt människa, barn till prinsessan i svanhamn från Egypti land med dykungen som bor i kärrets djup. Hon är dubbelnaturen: kämpande människa om dagen, skuldöst groddjur när natten faller på. Efter detta väsen av natt och dag, undergång och uppståndelse, sagans gestaltning av själens metamorfoser, har jag velat namnge min berättelse.”

Maria Gripe berättade i *Barn och Kultur* nr 2/71: ”Om och om igen läste jag HC Andersens Reskamraten och Skuggan. /– – / Och var gång jag läste om den lärde mannen som en natt förlorade sin skugga till Poesien, som han ett ögonblick skymtade i huset över gatan, gick det kalla kårar över ryggen. Mannen hade provocerat skuggan att lämna honom. Flera år efteråt kommer

skuggan tillbaka, vorden människa, då har den sett allting. /— —/ Skuggan har nu bara ett problem: den är själv skugglös. Den kräver att den lärde mannen som tacklat av med åren och ändå snart måste dö ska bli dess skugga i verkligheten. Det är en dramatiskt oerhört tillspetsad situation, som berörde mig obeskrivligt. Ibland vågade jag inte läsa slutet.”

Mannen som blir av med sin skugga är en lärd och god man, men rik blir han inte. ”Jag skriver om det sanna och det goda och det sköna, men ingen vill höra sådant. Det gör mig så förtvivlad, det skär mig i hjärtat”, säger han. Medan skuggan som sett så mycket elände och ondska blir förmögen. ”Om jag hade gett ut en tidning, vilken massa läsare jag hade fått! Men jag skrev direkt till folk, och det blev en fasa i alla städer där jag drog fram. Så rädda de blev för mig! Vad de tyckte om mig! Professorerna gjorde mig till professor, skräddarna gav mig nya kläder, jag har ett stort förråd; myntmästaren slog mynt åt mig och fruarna sade att jag var så stilig!”

Imre Kertész, 2002 års nobelpristagare skriver i sin tankebok *En annan, krönika över en förvandling* om HC Andersen:

”Jag har hittills aldrig analyserat den allvarliga omständigheten att min barndoms älsklings saga var ”Den fula ankungen”. Jag läste den ofta och begrät den flitigt vartenda gång. Jag kom ofta att tänka på den, på gatan, i sängen innan jag somnade, och så vidare, som på en tröst som gav mig hämnd på alla för allt jag fått utstå. Det säger måhända mycket mer om mitt livs hemliga drivkraft än min ungdoms stora läsupplevelser om vilka jag trodde att de hade varit de grundläggande vändpunkterna i mitt levnadslopp och bestämt min väg – eller min irrväg.”

En annan pristagare, *Lygia Bojunga* från Brasilien som fick 2004 års ALMA-pris, Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne, har mycket gemensamt med HC Andersen. Eller om det är Andersen som har mycket gemensamt med den latinamerikanska magiska realismen. Båda besjalar ting som vi menar är döda, synålar, säkerhetsnålar, tennsoldater, dockor. Och varken Bojunga eller Andersen drar sig för att ta upp svåra saker, som död, övergivenhet och ensamhet. Båda skapar litteratur av sina egna liv och erfarenheter. Och bådas texter är magiska.

Och i *Astrid Lindgrens* många sagor och berättelser kan man hitta många paralleller till Andersen. I sagan om Mirabell växer en docka fram ur ett frö i jorden, precis som Tummelisa. Och näktergalen i den sorgliga ”Spelar min lind, sjunger min näktergal” sjunger lika ljuvligt som kejsarens näktergal hos Andersen – fast inte förrän den lilla fattighusflickan Malin givit sitt eget liv åt linden och fågeln.

I en essä i den nytgivna *H.C. Andersens underbara resor i Sverige*. (Red. Ivo Holmqvist -05) utgår Ulla Lundqvist från ”Den lille havfrue”, som hon menar är världens vackraste och världens sorgligaste saga. Den längtan och ensamhet som sjojungfrun känner finner hon hos många av Astrid Lindgrens

gestalter, hos Britta-Kajsa i *Mirabell*, Bo Vilhelm Olsson i *"Mio, min Mio"*, Skorpan i *"Bröderna Lejonhjärta"*. I flera av Lindgrens sagor är längtan efter skönhet i en fattig tillvaro väsentlig. Och rosor är själva symbolen för skönheten – precis som ofta hos Andersen.

HC Andersen förändrade det skrivna språket. Han skrev enkelt och talpråksaktigt, med utrop och ett direkt tilltal till läsaren, som han lånat från det muntliga berättandet. Han är humoristisk. När folket i *"Reskamraten"* sörjer över den onda prinsessan beskrivs det så här: "De gamla gummorna som drack brännvin, färgade det svart innan de drack, så sörjde de och mera kunde de inte göra." Han drar sig inte för drastiska och grymma ting. Pojken som sjungit nidvisor för storkarna i sagan med samma namn bestraffas genom att storkarna bär en död lillebror till honom.

Så småningom tog han bort raden "för barn" i sina sagosamlingar och berättelserna blir alltmer vuxna i de eventyr han skrev senare. Men språket är hela tiden lika rakt och enkelt. De flesta sagorna skrevs mellan 1835 och 1845, men han fortsatte att skriva romaner och reseskildringar länge därefter. Hans sista roman *"Lycko-Per"* publicerades 1870 och fem år senare dog HC Andersen. Då hade han länge varit plågad av tandvärk, grubblerier, tvångstankar och rädsla. Det sägs att han var så rädd för att bli levande begravd att han bredvid sin säng hade en lapp där det stod. "Jag är skendöd".

Och det är ju sant. Död är han inte. Och även om Hans Christian Andersen inte blev berömd och odödlig för det han helst ville, sina romaner och skådespel för vuxna, så skulle han kanske ändå uppskatta att hans sagor har inspirerat så många stora författare världen över.

HANS H. SKEI

NORDISK KRIMINALLITTERATUR

Kriminallitteraturen i Norden har hatt et enormt oppsving de siste tiårene. Den oversettes og leses i nabolandene, og den kommer i store opplag i utlandet. Hva er felles og hva er ulikt i nordisk kriminallitteratur? Og hva er det i så fall som kjennetegner denne kriminallitteraturen, i forhold til tradisjonelle genrekraav og i forhold til annen litteratur?

Med utgangspunkt i nominerte bøker til den skandinaviske prisen for årets beste kriminalroman, Glassnøkkelen, omtales et utvalg bøker fra årene omkring 2000 fra alle nordiske land. Selv om grensene for genren av og til utfordres, holder alle bøkene seg godt innenfor grunnformelens krav om at etterforskning og oppklaring må være hovedsak.

NTs norske redaktør, Hans H. Skei, gir en oversikt.

Har dere forsøkt å forestille dere hva det vil si å ha kriminallitteratur som sitt levebrød? Vet dere at det er å bygge sitt hus på kvikksand? En kriminalforfatter må være frodig som en afrikansk jungel; han må kunne yngle som en kanin i sommervarmen; han må være uuttømmelig som krukken i Zarepta. --- Nettopp fordi vi ikke tar sikte på evigheten, må vi utfolde den tidobbelte energi i kampen for tilværelsen. Vårt publikum er uhyre glemsomt, og derfor må vi ustanselig våke over vår stjerne så den ikke slukner på firmamentet.

Slik snakker forfatterpersonen Bernhard Borge i *De dødes tjern* – en av de virkelige klassikerne i norsk krimlitteratur.. Han har ingenting å skrive om, men står plutselig midt oppe i uhyggelige opplevelser ved Blåtjern i Svartskogen i Østerdalen, og så blir det bok av det likevel. En bok der psykoanalyse er en viktig ingrediens, og der hjerne-celler, intuisjon og analytisk evne er avgjørende. Ekstra mystifikasjon gjennom telepati og overnaturlige hendelser hører også med, slik de gamle detektivene gjorde bruk av sin utrolige ekspertise på alt fra tobakksaske (Sherlock Holmes), synd (Fader Brown), vin og bibliofili (Lord Peter) eller småbysladder (Miss Marple). Før de ble avløst av de hardkokte heltene, de ensomme, sårbare, sympatiske menn med livsfarlige oppdrag der organisert kriminalitet var motstander, og helten var rufsete, loslitt, utsatt og plaget, med den kjappe replikken som eneste forsvar mot råhet og meningsløshet.

Detektiven som arbeider via en nesten overnaturlig intuisjon eller løser de vanskeligste saker på grunn av ekstreme analytiske evner, er ikke å finne i

rendyrket form i nordisk kriminallitteratur nå. Men arven fra Poe lever videre, ved at dagens kriminallitteratur synes å trekke på det beste av de to store tradisjonene – Poe-tradisjonen og den såkalte hardkokte skole fra Hammett og Chandler – og i ekstrem grad lar politietterforskere være hovedperson og helt. Visst finnes en privatdetektiv her og der, oftest i bøker som nærmer seg pastisj eller til og med parodi i forhold til genren, og visst finnes noen superhjerner, med vin-ekspertise og filologiske kunnskaper i rikelig monn, og en sjelden gang har vi eksempler på personer som blir etterforskere av tilfeldighet og nød. Men nordisk kriminallitteratur – om vi unntar thrillere og rene spenningsromaner – domineres i dag av kriminalromaner med politietterforskere i hovedrollen, og likevel er det vanskelig å se at vi i egentlig forstand har med politiromanen som form eller undergenre å gjøre. Heller ikke har vi med den hardkokte genre å gjøre: heltene kan ha sine svakheter, og selv om de skulle fremstå som antihelter eller iallfall avvikere innenfor korpsset, blir de en slags antihelt-helter, og det fungerer ikke alltid godt. Strengt bedømt er altså det jeg ser som hovedformen for nordisk krim akkurat nå en hybridform, en type krim som låner og stjeler og fritt bruker fra mange av genrens undergrupper, men som holder seg godt innenfor hovedmønsteret – for etterforskning står i sentrum og oppklaring eller avsløring er det endelige mål.

Norsk krim har hatt et utrolig oppsving fra ca. 1975 og har nesten maktet overgangen fra det populærlitterære felt til det høylytterære – i alle fall om vi ser på forlag og utgivelsesmåte, bokklubber og avisomtaler. Den samme tendens er helt klart til stede i Sverige, mens den ikke er så utpreget i våre andre nordiske land. I Norge og deretter i Sverige har ikke minst kvinnebølgen – som med noen få prisverdige unntak faktisk ikke begynte før i 1992 i Norge – ført svært mange lesere til kriminallitteraturen. Og selv om dette er romaner forankret i nordisk virkelighet og vår samfunnsmodell, har jeg en mistanke om at påvirkningen utenfra – fra Minette Walters, Sue Grafton og Sara Paretsky – er stor, enten når det gjelder helteskikkelsene eller i selve skrivemåten. Forenklet kan vi nok si at mens norsk krim er forholdsvis godt kjent i våre naboland – Anne Holt, Unni Lindell og Karin Fossum er bestselgere i Sverige – er det dårlig med kjennskapen til nabolandenes krim i Norden. Men også på dette området gjør vi fremgang, og det skyldes sikkert både den sterke generelle interesse for krimlitteratur som gjør at det gjerne oversettes fra nabolandene, og det har etter alt å dømme ikke vært uten betydning at vi har et noenlunde fungerende samarbeid innen Norden på kriminallitteraturens område. Jeg tenker på samarbeidet innenfor *Skandinaviska kriminalsällskapet*, som jeg skal komme tilbake til. Først noen betraktninger om hvorvidt nordisk kriminallitteratur kanskje har noe felles, som både gjør den annerledes enn det vi grovt kan kalle internasjonal krim og samtidig gjør at den i helt uvanlig grad selges til utlandet og selger i store opplag ute. Det hevdes at den første islandske kri-

minalromanen som vant Glassnøkkelen, den nordiske krimprisen, til å begynne med solgte ett eksemplar hvert syttende sekund i tysk oversettelse. Kanskje forholder det seg slik en sveitser uttrykker det i *Expressen*:

Bakom kriminalhistorierna göms alltid en hembygdsroman: Som fastvuxen står Kurt Wallander i Södersläotts lera. ... Den tyska publiken älskar dem inte bara för att de är detektiver med äventyrliga, blodiga, upprörande uppdrag, utan också för att de fungerar som reseguider genom små, närliggande och helst ganska slutna världar. Det är instängdheten som lockar, den oerhörda lyxen att inte vilja – eller behöva vilja – veta så mycket om grannen.

Men hva skulle det være, litt mer konkret, dagens nordiske kriminallitteratur har felles?

I dag hører privatlivets og hjemmelivets fortredeligheter så å si hjemme i kriminalromanen mer enn noe annet sted, og i norsk eller svensk krim kan det virke som man indirekte kan avlese samfunnstilstand eller sosiale endringer. Men beskrivelsene av det forbryterske samfunn er oftest grunne, fordomsfulle eller klisjéaktige, og det er i og for seg greit nok i en underholdnings- eller eventyrgenre. Kanskje er det mest påfallende fellestrekket ved nordisk kriminallitteratur akkurat nå at den er langt mer samfunnsinteressert i bred og enkel forstand enn f.eks. det meste av anglo-amerikansk krim – at den er realistisk i formen slik at den i all hovedsak beskriver mord og annen kriminalitet som kunne ha forekommet, uten superhelter eller superhjerner til å løse gåtene.

Men jeg tror det er riktig å hevde at nordisk krim ikke er samfunnskritisk og problemorientert, men heller må forstås som samfunnsrefererende – at den bruker et bakteppe av velkjente problemer – fra mobbing til kvinnemishandling og organisert kriminalitet – og ikke sjelden er politisk korrekt. En dansk kritiker sier om nordisk krim at den har ”en egenartet og enestående samfunnsmessig bekymrethet”, og hevder altså det motsatte av det jeg har sagt hitil – nemlig at det er den nordiske kriminalroman som i alle dens avskygninger lever sterkest opp til de gamle krav om å være problemorientert. Han får støtte av en amerikansk kollega som neppe har lest nok til å grunnlag for å hevde, slik han gjør, at nordisk krim beskriver ”en sosial og eksistensiell bekymrethet så den både angår flere og samtidig er selvkritisk og kanskje litt selvplagerisk på grensen til det livsfornektende.” Som sagt: jeg tror man da legger for stor vekt på overflatefenomener, på det tilsynelatende, og på det man godt kan kalle digressive elementer i kriminalromanen.

Jeg tror nemlig ikke vi skal overdrive hverdagsrealismens betydning og de trette og kyniske etterforskeres moralske anfektelser og oppgitte livsvisdom i skandinavisk krim, men den er der – og må nok oftest vurderes som en digresjon fra det krimlitteraturen egentlig skal bry seg med. Helt fra Sjöwall & Wahlöös Martin Beck er det vanlig å omtale ”magsårsskolan” i nordisk krimlitteratur, eller med andre ord etterforskernes mange bekymringer, privat og

mer eksistensielt. Når vi ikke i større grad har organisert kriminalitet eller et samspill mellom rikfolk og kriminelle som jo er en forutsetning for mye og god amerikansk krim, får vi i stedet et engasjement for våre såkalte nordiske verdier: velferd, sosialhjelp, hensyn til tapere og avvikere, til og med grønne verdier og miljøspørsmål. Utrolig nok er miljøkriminalitet en del av nordisk krim, der ønsket om rent vann og ren luft faktisk er en drivkraft for noen etterforskere – i norsk krim velkjent både fra Kim Småge og Gunnar Staalesen. Men hovedsaken er etterforskning og oppklaring av forbrytelser; alt det andre er med fordi kringåten må utspilles mot noe. Det kan også være et trekk ved nordisk krim akkurat nå at den stadig utfordrer grensene for genren, og dermed er i et slags ukjent område mellom den vanlige, seriøse roman og krimromanen.

Det er ikke tvil om at noen forfattere tøyser grensene for kriminalromanen, men forblir innenfor den – slik vi ser det i omfangsrike kriminalromaner av den typen Jo Nesbø har gjort stor lykke med i Norge. Hvis en kriminalforfatter forsøker seg på noe annet, sies det klart fra om det. Sånn sett er det helt tydelig markert at de siste romanene til så vel Mankell som Nesser forlater krimgenren, og både *Djup* og *Skuggorna och regnet* er helt klart IKKE kriminalromaner. Et lignende skarpt skille finnes i forfatterskapet til Kerstin Ekman. Men også forfattere uten et kriminalforfatterskap ved siden av kan utnytte genrens strukturer i vanlige romaner, men da med en helt annen hensikt enn akkurat å oppklare et mord og fordele skyld.

Et annet trekk i nordisk krim nå er at etterforskningen utføres av politifolk, gjerne i team, kanskje til og med helst i par – og at de går igjen fra roman til roman. Gjennomgangsfigurer, seriehelter, skiller ikke nordisk krim fra andre lands bøker, men det er helt påfallende hvor mange forfattere som har seriehelter og som i tillegg knytter disse til en stab, et korps, og til en fast politistasjon. Gjenkjennelsen fra bok til bok er avgjørende både for Kurt Wallander og van Veeteren, for Cato Isaksen og Konrad Sejer, eller for den saks skyld Erlendur Sveinsson i Arnaldur Indriðasons to prisbelønte bøker fra Island. Det finurlige er at alle disse bøkene med politietterforskere i sentrum og som gjengangere bare i noen grad kan sies å være politiromaner – for eksempel i tradisjonen fra Ed McBain, og det er kanskje fordi etterforskerne stikker seg mer ut, er mer einstøinger og sta og utholdende kriminaletterforskere, slik at deres rolle er mer en blanding av antihelten fra Chandler-tradisjonen og stats-tjenestemannen som på jobben møter samfunnets skyggeside og grums, og som sannelig ikke har det greit hjemme eller med seg selv. Noen forfattere tror helt klart at kriminalromanen kan brukes til å speile et samfunn, peke på skjevheter og mangler og feil retning, men har etter alt å dømme gjort opp regningen uten å tenke på leseren og forventningene vi har til denne type bøker, som, tross alt, hører til i en eventyrgenre.

Mange hevder at grensene blir utydelige mellom vanlige romaner og krimi-

nalromaner og at krimromanene har klart overgangen til det høylytterære felt. Det er viktig å være oppmerksom på bruken av kriminal- eller spenningsromansens struktur i andre bøker, men jeg kunne aldri få meg til å si følgende, som er et sitat fra en svensk journalist som både har greie på krim og har gjort mye for genren – Ulf Örnkloo. Om Kerstin Ekmans *Händelser vid vatten* sier han:

Det är den bästa kriminalroman som har skrivits på något nordisk språk, om ni frågar mig ... Den handlar om ett dubbelmord långt upp i glesbygderna i norra Sverige. ...Ekman skärper vår iakttagelseförmåga, ... lämnar utrymme för psykologi, sociologi, naturbeskrivningar och upphäver i och med detsamma alla rimliga gränser mellan kriminallitteratur och annan skön litteratur.

For meg er en slik forståelse umulig; *Händelser vid vatten* er ikke en kriminalroman. Den kunne kanskje ha blitt det, men den er en roman om en forbrytelse og til slutt – tjue år etter – dens oppklaring, men med etterforskning som et lite innslag, og med helt andre spørsmål enn hvem som gjorde det som de bærende i romanen.

Misforstå meg ikke – jeg har stor sans for romaner som utnytter krimromansens struktur, og jeg mener også Ekmans roman er en av de store i nordisk litteratur de siste tjue årene, bl.a. fordi den så elegant og med så stort utbytte lar et dobbeltmord og dets mystifikasjoner være bindeledd mellom fortids- og nåtidshandling. Men vi har med to ulike former for litteratur å gjøre, så forskjellige at vi trenger atskilte normer for vurdering av de to typene litteratur. Vi må spørre hva som er romanens hovedanliggende, dens sentrale interesse og innretning, og hvis det ligger et annet sted enn på etterforskning og oppklaring, er sjansene for at vi er utenfor kriminalgenren store.

Da skal jeg si litt om nordisk samarbeid, for straks å gå videre til å omtale noen utvalgte bøker fra de siste 5-6 årene.

I 1991 ble *Skandinaviska kriminalsällskapet* (SKS) etablert. Fra 1992 har det vært delt ut en årlig pris, Glassnøkkelen, til den beste kriminalroman utgitt i Skandinavia i foregående år. Finland kom sent med; Island enda senere, og begge disse landene har bare klart å nominere noen få bøker og bare i senere år – her er oversettelsesproblemet en stor hindring. Jeg skal bruke nominasjonene til Glassnøkkelen som et grunnlag for å min orientering om nordisk krim, og for å velge noen bøker fra alle Nordens land fra senere år for så å gå litt nærmere inn på dem. Det er i det lange løp bedre å snakke om selve bøkene enn å spekulere i det vide og brede om trender og tendenser og utviklingstrekk.

Jeg har valgt ut fra hensynet til rimelig spredning mellom landene, men også ut fra kvalitet. Bøkene er utgitt i perioden 1998 til 2003. Av de i alt åtte romanene, synes to å være nærmere en bred avdekking av ideologisk grums, skjulte mønstre i et maktspill som undergraver de idealer hovedpersonene engang hadde, kombinert med fin spenningsoppbygning knyttet til hovedpersonenes psykologi. Dette gjelder de to danske bøkene, hvorav Leif Davidsens

Lime's billede – som ble tildelt Glassnøkkelen i 1999 – er en av mine absolutte favoritter blant alle bøkene som har vært nominert gjennom årene: en internasjonal spenningsroman der jegeren – paparazzo-fotografen Lime – selv blir den jagede.

Siden danskene har vært langt unna å nå opp med sine nominasjoner etter denne boken, skal jeg bare kort omtale en annen dansk krimroman – Mark Ørstens *Venner og fjender*, nominert i 2001, og som mer enn thrilleraktig spenning har etterforskning som hovedanliggende. Den ene finske romanen jeg husker å ha lest fra perioden, er Leo Löthmans *Big M@@@*, nominert i 2000 – nærmest det vi i dag kaller en ”crime novel” – forbrytterroman – en roman der vi følger forbryteren og hennes ugjerninger på nært hold. 2001-års prisvinner, Karin Alvtogens *Saknad*, er en typisk ”jaget”-roman; dvs. en bok der hovedpersonen er uskyldig mistenkt og må kjempe mot alt og alle og er både offer og etterforsker og sårbar helt på en og samme gang.

De islandske bøkene jeg skal innom er finurlige og detaljerte og av og til litt kjedelige puslespill-krimmer. Så har jeg tenkt å nevne en av Håkan Nessers beste bøker, og et par norske bøker, både en Glassnøkkelvinner og en som ikke engang har vært nominert. I alle bøkene gjelder det at mystifikasjonene kan være mange og kompliserte, med spor og ledetråder og falske mistenkte slik at intrigen nærmer seg puslespillet. Men verden er ikke den avgrensede og kunstige fra detektivromanens barndom, men snarere en avglans av en moderne virkelighet der menneskeliv kan synes billige og der penger og materielle goder er drivkraften bak det meste. Om vi ser på de ca. 45 bøker som er nominert som sitt hjemlands beste i årene fra 1992 til og med 2004, vil vi få bekreftet noe av det jeg sa innledningsvis: sterke innslag av problematiske privatliv, samfunnsskildring, sosiale problem – men med formelens grunnkrav klart oppfylt og etterforskning og oppklaring som helt dominerende og strukturende element i romanens utvikling.

Flere av de nominerte danske bøkene er politiske thrillere – ofte plassert utenfor Danmarks grenser og skrevet av journalister. Et strålende eksempel på både journalistbakgrunnen og skiftende utenlandske miljøer finner vi i den skandinaviske prisromanen fra 1999 – dansken Leif Davidsens *Lime's billede*. Lime har lang erfaring og er en meget dyktig fotograf, men nå bruker han sine evner til å tjene penger som paparazzo. Romanen åpner med at Lime er på jobb med teleobjektivet rettet mot en vik på den spanske middelhavskysten – og straks ankommer en luksusbåt med en vakker og naken italiensk skuespillerinne og en nyvalgt minister av det kristelige slaget til rors. Den italienske kvinnen som bare er iført Ray Ban-solbriller, er ikke ministerens kone. Både livvakter og torpedoer og representanter fra den andre siden i politikken, jakter nå på Lime. Men problemene skal bli enda større når han får besøk fra den

danske overvåkingstjenesten og blir bedt om å identifisere en person på et bilde han tok for mer enn 20 år siden. Livet hans eksploderer fullstendig, slik leiligheten hans blir blåst ut av en eksplosjon, og jegeren er plutselig blitt en jaget som i konstant fare for sitt eget liv må sørge for å ligge foran sine forfølgere, bokstavelig og når det gjelder å oppklare fortidens mysterier.

Fra år 2000 er Mark Ørstens *Venner og fjender* kriminalromanen som får representere Danmark, blant bortimot 50 krimbøker det året. Jacob Gade, jurist i Erhvervsministeriet, blir oppringt en morgen av en tidligere kollega og bedt om å identifisere liket av Mia som er funnet død i sin leilighet – tilsynelatende er det et selvmord. Mia har vært Jacobs kjæreste, og romanen beveger seg etter hvert rundt i den krets eller klikk som Mia og Jacob tilhørte i ungdomsårene. Vi følger Jacob på en farlig vei ned i mysteriene, sammenhengene, maktpillet, forsøkene på å dekke til skandaler på høyt nivå – for dette er en roman om politikk og om makt, om forfalskning av virkeligheten, om hvordan de som var i opposisjon mot makthaverne og det bestående nå er minst like maktglade. Mer enn en regulær kriminalroman utvikler *Venner og fjender* seg til en politisk thriller, til en intrikat spenningsroman der noen og hver konfronteres med at tingene ofte ikke er det de synes å være. ”Hvem har vi hemmeligheter for, om ikke vore nærmeste” spørres det i romanen, og Jacobs balansegang blir nettopp å skille mellom tittelens ”venner” og ”fiender”.

Det finnes en omfattende kriminallitteratur i Finland – og de siste årene har satt nye rekorder med et antall titler på ca. 30. Finland kom sent med i *Skandinaviska kriminalsällskapet*, og stilte med en kandidat til Glassnøkkelen første gang i år 2000: Leo Löthmans *Big M@m@* fra 1999. Den viser med sine alfakrøll-a'er i ”Mama” at avansert teknologi tas i bruk. Men det skjer ikke i etterforskningsøyemed, men til overvåking og ødeleggelse, av en psykopat som selv får fortelle sin galskapshistorie. I beste fall har vi altså å gjøre med en *forbrytterroman* eller en psykologisk thriller hvor alt som gjelder etterforskning og oppklaring er utelatt.

Big M@m@ er Leo Löthmans skildring av galskap og høyteknologisk overvåking i et stille og fredelig Ålandsmiljø. Romanen er holdt helt ut i jegform, og den kvinnelige gymnaselektoren (senere rektor) avsløres som fullstendig psykopatisk og forskrudd til tross for at hun insisterer på egen normalitet og andres svakheter og misforståelser i de fleste av livets tilskikkelser.

Romanen er nesten ”normal” til å begynne. Fra det begrensede perspektivet som denne type jegforteller gir, lærer vi Monica Malmgren å kjenne som effektiv og ambisiøs, absolutt en kvalifisert søker til rektorposten på högsta-dieskolan i Mariehamn. Men noe er usikkert ved henne, og kan bli brukt mot henne. Nemlig dette at ektemannen er blitt sporløst borte. Dette kan til å begynne med forstås som at hun er ”ensamstående” og ikke har den basis i trygt familieliv med ektemann og barn som stillingen krever. Litt etter litt får

vi mistanken om at hun har kvittet seg med en mann som ikke holdt mål i forhold til hennes krav, og følger med bange anelser Monicas våknende interesse for ektemannen i nabohuset hvor Anders Erikson bor med hustru og barn. Anders arbeider i snekkerboden i kjelleren om kveldene, og han drikker. Monica utspionerer via kikkert og hull i veggen, og litt etter litt skaffer hun seg kontroll over Anders' liv. Det skjer via en utspekulert korrespondanse der hun skaper en helt spesiell forening for Ålands alkoholikere, via spionasje på familien hjemme og på feriestedet, men aller mest ved at hun investerer i avansert overvåknings- og datautstyr. Det er det store overvåkningsprosjektet med kameraer og mikrofoner og datakontakt som er selve "Big M@m@" som romanens tittel viser til. Det ender med total ødeleggelse av en familie og drap på et menneske, mens Monica rigger ned sitt utstyr og kan begynne med å vie seg på heltid med oppgaven som gymnasrektor! I et avsluttende avsnitt i kursiv slår ironien fullstendig gjennom ved å antyde at det er normale liv vi har fulgt, og den tilsynelatende freden over villaene på Åland er ikke mer falsk enn andre steder.

Hvis den finske romanen i vårt utvalg er avansert og tilhører en spesiell undergruppe av kriminallitteraturen, er den ene islandske boken jeg skal si noe særlig om, Viktor Arnar Ingolfssons, *Ingen spor* nesten en klassisk detektivroman. Den geniale detektiven er riktignok byttet ut med et politikorps, men noen har svært høy kompetanse og god intuisjon også blant dem. Moderne rettsvitenskap blandes med vanlig etterforskning i mange retninger, men selve mordet – eller de to mordene med nesten 30 års mellomrom – blir løst så å si uavhengig av den etterforskning som skjer. Som lesere er vi stort sett på høyden med etterforskerne, og denne gang kommer vi i mål omtrent samtidig fordi både politi og leser er avhengig av en gammel dagboktekst som blir presentert bit for bit parallelt med etterforskningsarbeidet. Dagboken går fra 30.6.1910 og frem til 8. juli 1945, og omfatter 19 hefter hvorav de siste er innlåst og hemmelige inntil etterforskningen vi blir med på starter i januar 1973. Komplisert? Ja. Konstruert? Til de grader, og til overmål. Men bruken av tekst i teksten, av parallellhistorier og av moderne politimetoder, går fint sammen med puslespillmysteriet, selv om skuffelsen ved gåtenes samtidige løsning nok overtrefte leseglede underveis som bl.a. omhandler kampen for å bygge jernbane på Island i årene før andre verdenskrig.

Likevel er det god grunn til å stoppe ekstra opp ved *Ingen spor* som kom i 1998, for Viktor Arnar Ingolfssons bok er en av grunnene bak opprettelsen av *Den islandske kriminalforeningen*. Selve tittelen er finurlig, og flertydig. "Ingen spor" finnes etter gjerningsmannen i de to tilfellene hvor en person (far, så sønn) blir skutt i samme hus i henholdsvis 1945 og 1973. Det ble heller aldri jernbanespor selv om sviller var bestilt i Norge og skinner i Tyskland. Dessuten løper to parallelle spor gjennom hele romanen, inn og ut av Reykjavik, men all-

tid slik at de møtes i det gamle og ærværdige familiesetet Birkehvid.

Romanen åpner med at en kvinne åpner et av tolv dagbokhefter og leser, for så å gjengi første innførsel. 30. juni 1910. Så veksler dagboksnotater med etterforskning. Mest spennende er kanskje dagboktekstenes glimt inn i et liv som blir til ingenting i forhold til drøm om stordåd, og en lignende skjebne i sønnens forsøk på å bevare familiehjemmet, arven, tradisjonen, minnet om en mann som kanskje han alene tok ordentlig vare på. *Ingen spor* vant ingen pris, og det gjorde samme forfatter heller ikke da han ble nominert med en ny roman i 2004. Men i 2002 og 2003 vant en annen islending, Arnaldur Indriðason, prisen. Første roman het *Mýrin*, (*Glasbruket* på svensk) og kom på norsk i 2004; den andre het *Grafarþögn* (*Gravstille*) – på svensk *Kvinna i grönt*.

Mýrin er egentlig tredje bok med etterforskeren Erlendur Sveinsson og to kollegaer som gjennomgangsfigurer. Vi er i Reykjavik, i oktober 2001. En eldre mann, Holberg, blir funnet drept i kjellerleiligheten sin, slått i hjel med et tungt askebeger. Et papirark på brystet gir den mystiske beskjeden "Jeg er HAN." Erlendur og Sigurdur blir satt på saken, men Erlendurs tanker er mye hos den narkotiske datteren, som nå attpåtil er blitt gravid, og hos sønnen som nettopp har gjennomgått tredje gangs behandling for alkoholisme. Det er et spørsmål om forfatteren klarer å balansere virkemidlene når han låner fra Sjöwall/Wahlöö-tradisjonen og samtidig – i bokstavelig forstand – graver seg ned i fortiden for å løse et mordmysterium som ikke er av de mest imponerende. Men høststemningen er godt fanget inn, og det fins en ekstra vri eller to på det velkjente tema med at fortidens ugjerninger før eller siden slår tilbake.

Svenske kriminalromaner fikk den skandinaviske prisen både for 1999 og 2000, og jeg mente den gang at det ga feil signal om hvor kriminallitteraturen sto sterkt i Norden da - for det var i Norge. Noen år etterpå er jeg ikke like sikker. Det var for eksempel rett og rimelig og helt opplagt at Håkan Nesser fikk prisen, omtrent like selvsagt som at Henning Mankell måtte få prisen første året den ble delt ut. Håkan Nessers *Carambole* ble kåret til beste kriminalroman for 1999 – og siden har han avsluttet sin tibinds serie i suveren stil og boklesere og TV-seere i Norden har kunnet glede seg stort over de gode mordgåtene der kommissarie van Veeteren er hovedperson.

Carambole er en kriminalroman med fart og driv og en dobbel spenningsstruktur. På samme måte som hos flertallet av de beste kriminalforfatterne i Skandinavia nå har Nesser en gjennomgangsskikkelse, en *seriefigur*. Det er kommissarie van Veeteren, men navnet antyder i seg selv at Nesser ikke har plassert sine kriminalhistorier i et realistisk, svensk samtidsmiljø. Tanken på Holland dukker selvsagt opp, og navn og landskap *minner* om Holland, uten å være det. Dermed har vi med litterære eller tekstlige konstruksjoner å gjøre; en egen verden hvor rimelighet og sannsynlighet nok følger vanlige lover, men hvor gjenkjennelighet og dermed identifikasjon, forargelse, lettelse blir

umulige begreper under lesningen. *Caramboles* særlige styrke er drivet i historien, og enda mer i fortellingen.

Nesser bygger opp sin beretning fra to sider, noe som i og for seg skjer på tradisjonell måte. Vi følger en person som uforvarende blir drapsmann ved å kjøre i fylla, og vi følger politiets etterforskning. Det spesielle er at han som i vanvare og uforstand blir drapsmann, finner at han må skjule sine spor; ikke minst når han blir utsatt for utpressing av en som har sett hendelsen i tåke og regn på landeveien. For ikke å bli oppdaget må han drepe igjen, og på ulykksalig vis enda flere ganger. Men han griper feil i sin paranoide situasjon, og dermed leder han også politiet på villspor en tid. Det ekstra pikante at en utsending for utpresseren som blir drept, er Van Veeterens sønn. Van Veeteren er pensjonert og figurerer i bakgrunnen som nyblitt antikvarbokhandler! Kommissarie Reinhardt og kollegaer ved politiet i Maardam driver imidlertid god etterforskning, og snart er de like nær utpresseren som morderen er, og dermed i nærheten av ham også.

Karin Alvtogens *Saknad*, prisbelønnet som beste krim utgitt i år 2000 i Skandinavia, er en helt annen måte å tenke krimlitteratur på enn flertallet av bøkene vi har tatt opp. *Saknad* er en psykologisk thriller som skildrer nesten marerittaktig forfølgelse, galskap, og kamp for å overleve. Indirekte handler også denne boken om forbrytelser og etterforskning, men vi følger den uskyldig mistenkte som forfølges nådeløst av politi og etter hvert av den egentlige morderen. Innenfor sin genre er den på nåtidsplanet medrivende, mens fortidshistorien er litt hjelpeløs som motivasjon for hovedpersonens situasjon der hun lever utenfor samfunnet og er en ikke-person. Sibylla Wilhelmina Beatrice Forsenström finnes ikke; i femten år har hun levd utenfor samfunnet, som uteligger i Stockholm, med alt hun har i en ryggsekk og en oppbevaringsboks. Månedlig får hun et fast beløp overført fra familien som har utstøtt henne, men bruker minimalt: Hun skal komme seg ovenpå igjen, leve et normalt liv.

Ved romanens åpning ser vi henne oppstaset som best hun kan i middagsrestauranten på Grand Hotell i Stockholm, der hun har leid seg inn og sørger for å få en av gjestene til å betale for seg. Men denne gangen er hun på feil sted til feil tidspunkt. Mannen blir myrdet i løpet av natten; Sibylla mistenkt, men klarer å stikke av. Mordet er bestialsk, og et indre organ er fjernet fra kroppen. Sibylla på desperat røm lever i et tomt sommerhus, overnatter på et tørkeloft, og følger etterforskning – og nye bestialske mord – i avisene. Heldigvis for henne møter hun Patrik, som går i åttende og har mamma som er politi. Langsomt nærmer Sibylla seg indirekte løsningen – og morderen. Men han er også på sporet etter henne, og konfrontasjonen blir voldsom.

Dette er historien som utvikler seg på nåtidsplanet. Innimellom og i nokså store deler av teksten får vi bakgrunnen for at Sibylla er uteligger og utstøtt, i

en altfor forutsigelig og enkel og riktig utlevering av en fin direktørfamilie som hun svikter ved å omgå de hun ikke bør. Et barn som blir tatt fra henne og totalt sammenbrudd ligger og gnager i hennes fortid. De to beretningene – fortidshistorien som førte Sibylla ut i uføret og selve ”jaget-”historien – kompletteres av en tredje teksttype, i kursiv, der vi nærmest i religiøst-fanatisk språk lytter til den vi skjønner er morderen. Han har lidd et stort tap, og hevner seg. Et blindspor som er nesten umulig å komme forbi for leseren gjelder at morderen er skaphomse, men i en intrige av dette slaget betyr indisier, spor, antydninger langt mindre enn i de kunstige kriminalgåter som krever mester-dektivens skarpe intuisjon og rasjonalitet.

For balansens skyld skal jeg ta med to norske krimromaner fra samme periode, og siden jeg har sagt noe om kvinnedominans i norsk krim, skal jeg ta med to bøker skrevet av menn – en prisvinner i nordisk sammenheng, en annen som kunne ha fått hvilke som helst priser om forfatteren ikke hadde fått både Rivertonpris og Glassnøkkel for sin debutroman, og ut fra regelverket i Norge den gang da nesten umulig kunne bli nominert igjen. Jeg tenker her på Jo Nesbøs roman fra 2000 – *Rødstrupe*, og så skal jeg komme til beste nordiske kriminalroman fra 2003 – Kurt Austs *Hjemsøkt*.

Jo Nesbøs *Rødstrupe* ble i 2004 kåret til ”Tidens beste norske kriminalroman.” Boken kom i 2000 som tredje roman med politimannen Harry Hole i sentrum, og er blitt etterfulgt av to til – den siste, *Marekors*, kom i 2004. For debutboken fikk Nesbø mye heder, og *Rødstrupe* er på mange måter en videreutvikling og avsliping av et skrive- og fortelletalent som til tider tar pusten fra en, fordi forfatteren endog innenfor en så vidt begrenset genre som kriminalromanen – eller thrilleren som *Rødstrupe* også ligner på – tillater seg nesten hva som helst. Men det holder. Det bærer. Ikke minst fordi Harry Hole holder seg edru gjennom det meste av boken, og fordi etterforskningen av en terrortrussel – en Märklin-rifle er blitt avlevert i Oslo – løper som en rød tråd gjennom alt det andre som også er med i denne omfangsrrike romanen. Det begynner med at Hole har ansvar for noe av vaktholdet under President Clintons besøk i Oslo, og kommer til å skyte en Secret Service-agent. Han er på jobb sammen med kollega Ellen Gjelten som har greie på fugler, og ser en rødstrupe sitte på en av bodene ved bomstasjonen. Senere skal rødstrupe få en helt annen og grufull betydning, for Harry blir forfremmet og overført til Politiets Overvåkningstjeneste (POT). Der er det han kommer på sporet av våpensmuglingen, og vi skjønner som lesere at dette har noe med frontkjempene fra andre verdenskrigen å gjøre, for en rekke av romanens 118 kapitler gir kjappe, nesten filmatiske, glimt inn i skyttergravene rundt Leningrad, senere også til andre steder etter som den tyske fronten bryter sammen, slik at et sykehus i Wien blir et avgjørende sted når fortidens synd og skyld kobles sammen med nåtidens terrortrusler.

Teknikken med stedsangivelse og tidspunkt – ”Karl Johans gate, 5. oktober 1991” – ”Leningrad, 31. desember 1942” – bidrar til bokens raske, av og til nesten heseblesende tempo. Ordningen av de korte kapitlene i større bolker som ”Genesis”, ”Åpenbaringen”, ”Dommedag” kan derimot gi grunnlag for større ettertanke og for å lese hele romanen i forhold til den største av alle fortellinger og de mytiske forståelsesformer vi omgir oss med i vår kultur. For *Rødstrupe* handler også om forræderi, svik, svikt, skyld, soning og hevn; det handler om brå og voldsom død i skyttergrav eller for morderhånden som med kirurgisk presisjon kutter over strupen, og det handler om kjærlighetens umulige irrganger, om begjær og besettelse, så komplisert at en liten diskusjon om MPD – multiplert personlighetsforstyrrelse – som kommer på bokens første side er litt av en nøkkel til mange av romanens nesten ugjennomtrengelige gåter.

Rødstrupe er en glitrende prestasjon fordi den beholder kriminalromanens grunnstruktur og har forbrytelse og etterforskning i sentrum, samtidig som den må være en av de mest urene kriminalromaner jeg kjenner til. Det er en sjenerøs roman, for så vidt som det her kunne være stoff til mange romaner.

Med *Vredens dag* og *Den tredje sannhet* fra henholdsvis 1999 og 2001 sto Kurt Aust frem som en lovende kriminalforfatter, og en av de uhyre få som dyrker den historiske kriminalroman i Norge. Plassert rundt år 1700 i tvillingrike-ne Danmark-Norge, var det også mye gjenkjennelig og trivelig historisk kunnskap fra vårt eget land leserne her ble tilbudt. Det er utvilsomt på samme måte i tredje bok, *Hjemsøkt* fra 2003, belønnet med Rivertonpris så vel som Glassnøkkel for 2004, der vi også møter det merkelige etterforskerparet professor Thomas av Boueberge og hans sekretær, den unge nordmannen Petter Hortten. Seriehelter dominerer i norsk krim for tiden, og det gir i all hovedsak ekstra lesergleder å møte de samme etterforskerne i bok etter bok. Men det er et spørsmål hvor spesielle, for ikke å si avvikende de kan være, før det begynner å bli svært forutsigbart og altfor gjenkjennelig når de dumper opp i nye saker.

I en rekke kapitler eller innskutte tekststykker følger vi Petter Hortten i 1747 mens han skriver ned det han opplevde i unge år sammen med Thomas. Han venter på å reise hjem til Norge, og avslutter sitt manuskript – som denne gangen beskriver hendelser fra høsten 1703 mens han er sekretær for en pave-lig utsending til Danmark-Norge, nuntius Michelanagelo dei Conti. Med på reisen er også en lavedelig junker og hans tjener, og den vakre fräulein Sara, som Petter øyeblikkelig blir forliebt i. Thomas, iført bondeklær, er med på reisen, men drar straks videre til Christiania på annet oppdrag. Når så Petter blir tilkalt for å undersøke et mystisk dødsfall, er han overlatt til seg selv – og uten at etterforskningen overhodet kommer videre, oppholder teksten seg med dette mordet og hvem i følget som kan være skyldig så lenge at vi nesten håper på et nytt mord og at Thomas blir tilkalt øyeblikkelig. Det skjer da også, men

i mellomtiden dveler romanen ved historiske detaljer, landskap og ved Petters minner. Et viktig sidespor er at mye plass brukes til Petters "etterforskning" av egen opprinnelse – helt til han mener seg å vite hvem både mor og far var og husker litt mer fra sin tidlige oppvekst.

Hjemsøkt inneholder fine og finurlige drøftinger av tidens etterforskningsmetoder, spesielt dem som Thomas anvender seg av; denne gangen også et primitivt mikroskop. Mistankene går i mange retninger, og under det hele ligger konflikten med å lede en katolsk sendemann i et protestantisk land, der papistene kanskje er flere enn man vet. Også frøken Sara har sine hemmeligheter. Den historiske kriminalroman er en gammel og populær undergenre, og den har mange dyktige utøvere. Dansk-norske Kurt Aust synes imidlertid å være alene om å dyrke denne formen i Norge akkurat nå.

Da har jeg, litt tilfeldig, med støtte i nominasjonene til Glassnøkkelen, omtalt noen nordiske kriminalromaner fra de siste 5-6 årene. Utvalget er i og for seg typisk for hele 90-tallet og tiden etter 2000, med sin overvekt på "rene" kriminalromaner, gjerne med politietterforskere. Men la oss ikke glemme at i 1993 vant Peter Høegs *Frøken Smillas fornemmelse for sne* (prisen for 92), og i 1999 vant Leif Davidsens *Lime's Billede* – bøker som helt klart er i ytterkanten av genren, og som litterært sett holder usedvanlig høy kvalitet. Kerstin Ekman var likeledes nominert i 1994, fordi svenskene ga henne en kriminal-litterær pris – ingen hadde tenkt på *Händelser vid vatten* som kriminalroman før det! Det ville ha vært interessant å snakke om disse romanene og hvordan de utnytter kriminalromanens struktur til å gjøre noe helt annet enn kriminalromaner flest gjør. Men det er en annen historie.

KRISTER UGGELDAHL

FINLÄNSK FILM ÅR FEM

Krister Uggeldahl är en Åbobaserad filmkritiker som är speciellt förtjust i nordisk film. Till vardags skriver han för Hufvudstadsbladet i Helsingfors. Trivs allra bäst på Göteborgs filmfestival.

Anders Toftgaard skrev om dansk film i NT 4/2004.

Smaka på rubriken. Det är travesti på Jörn Donners filmpolitiska pamflettskrift från början av 1960-talet, *Finländsk Film: År Noll*. Här påtalas den inhemska filmens prekära ekonomiska situation i kölvattnet av det finska studiosystemets sammanbrott. Donner var inte mindre nådig vad gäller de konstnärliga utsikterna. De nya fräscha förmågorna lyste med sin frånvaro och det var ont om originalidéer, de litterära förlagorna vägde tungt. Ingen ”ny våg” här inte.

Sakta men säkert – med betoning på sakta – började det dock röra på sig. Finlands filmstiftelse, en sorts motsvarighet till de nordiska filminstituten, såg dagens ljus år 1970 och en ny regissörsgeneration vädrade morgonluft.

En annan sak är ju sedan att publiken sällan tog de arga unga männen – med Risto Jarva och Erkki Kivikoski i spetsen – till sitt hjärta. (Jarva blev förvisso mäktigt populär efter att ha bytt ut socialrealismen mot mera komiska tongångar). Och som Claes Olsson, den finlandssvenska regissören och producenten, säger i en intervju för tidskriften *Filmjournalen*:

– Det var ingen i den yngre generationen som ville fortsätta på den finska filmtraditionen. De intellektuella, till vilka jag ibland räknade mig själv, ville bli europeiska över en natt. Man skapade en ny filmestetisk kultur som var helt främmande för publiken.

Vilket för oss till slutet av 1990-talet och en situation där den inhemska filmen gjort slut på sitt förtroendekapital. En gång för alla. Filmerna var, med ett fåtal undantag, svaga och publiken svek. Aki Kaurismäki, Finlands internationellt mest erkända filmkonstnär, har för sin del aldrig varit någon större profet på hemmaplan.

Det var i denna situation, i januari 1999, som Alekski Mäkeläs *Häijyt* (Flåbusar i Österbotten, fritt översatt) fick premiär. Filmen handlar om två ligister (Samuli Edelmann och Juha Veijonen) som tar ut svängarna på den finska landsbygden. Spriten och knytnävarna spelar en icke obetydlig roll i sammanhanget.

Innehållsmässigt var det en tämligen anspråkslös sak men publiken strömmade till. Och för producenten Markus Selin, Hollywood-finnen Renny

Harlins gamla vapendragare, innebar detta det stora genombrottet. Ett genombrott som Selin förvaltade väl.

Två veckor senare kom Olli Saarelas krigsskildring, *Vägen till Rukajärvi* (Rukajärven tie), som på några månader fick en halv miljon tittare på biograferna. Publiksuccéerna fortsatte och kvällspressen – som under årens lopp gäckat de finländska filmmakarna – gastade nu om det ”finska filmundret”.

När Aki Kaurismäki med *Mannen utan minne* (Mies vailla menneisyttä, 2001) dessutom vann Silverbjörnen i Cannes kände stoltheten inga gränser. Även det nyinstitfödda Nordiska rådets filmpris gick till Kaurismäki med den påföljd att även den inhemska publiken hittade filmen. Inte att förglömma: Aku Louhimies som med filmen *Paha maa* (Det onda landet, 2004) nyligen vann det Nordiska filmpriset på Göteborgs filmfestival.

* * * *

Ingen rök utan eld får man väl konstatera. Precis som sina nordiska kollegor har de finska filmmakarna noterat betydande framgångar under de senaste åren, inte minst publikmässigt. Poängen är att framgångarna i de flesta fall varit strikt nationella, de utländska landvinningarna har uteblivit.

Och ärligt sagt har det varit tunnått med potentiella ”Nokia”-produkter dvs internationellt gångbara filmer. Det beror inte endast på att nationella ämnen, såsom kriget och den inhemska populärkulturen, dominerat stort. De riktigt djärva satsningarna, nationell film med ett genuint internationellt ansikte, har uteblivit.

Det som framför allt skett i Film-Finland är en professionalisering – och popularisering – av filmbranschen. Plötsligt är det här med ”underhållning” inte nödvändigtvis ett skällsord. Filmerna ser ut som filmer, inte som teveproduktioner uppblåsta till 35 mm, och de är kompetent ”inpackade” med allt vad det innebär av hitsoundtrack och storsatsningar på marknadsföringen.

Lite tillspetsat kunde man kanske säga så här: tidigare ansåg man att filmprojektet var ett avslutat kapitel när filmkopian kom från laboratoriet. Enligt det moderna synsättet är filmen inte ”klar” innan den nått sin publik.

Det här är en utveckling som givetvis inte skett av sig självt. I bakgrunden kan vi skönja en medveten, offentlig satsning på etablerade produktionsbolag, något som medfört en helt annan kontinuitet än tidigare. Samtidigt har den gamla skolans allround-auteurs, de självutnämnda genierna, fått stryka på foten.

Vad gäller de offentliga satsningarna kommer man dock inte ifrån att den finländska filmen är rejält underfinansierad, inte minst i ett nordiskt perspektiv. I Finland uppgår filmstödet – produktion plus filmkultur – till 10 miljoner euro per år (2002) medan Sverige satsar det dubbla och Norge det tredubbla. Danmark är bäst i klassen.

Inte överraskande har också de privata satsningarna varit blygsamma med den påföljd att spelfilmsproduktionen sackar efter. Ett exempel: i Finland görs det 10-12 spelfilmer per år, i Sverige det tredubbla.

På tal om svensk filmpolitik noterar vi också att den regionala fördelningen av filmproduktionen i Finland är i snävaste laget. Idén om regionala filmcentra har stannat på idéstadiet. Kanske därför har också de riktigt breda, folkligt förankrade, "landsplågorna" uteblivit. Jag syftar på den s.k. Änglagård- & Masjävlar-traditionen, filmer där staden och landsbygden ingår ett fruktbart äktenskap.

Summa summarum: eftersom det görs så få filmer och kontinuiteten haltar, har heller ingen filmstjärnekultur – i det nyktert nordiska perspektivet – fått fotfäste i Finland. De enda som kommer ens i närheten av stjärnstatusen är Irina Björklund (Den tredje vågen) och Peter Franzén (Hotet), två unga begåvade skådespelare som förövrigt är ett par även i det privata.

* * * *

Som sagt har Aki Kaurismäki, industristaden Karkkilas gåva till världen, aldrig varit särdeles populär i hemlandet. Med tanke på den stora publiken har hans filmer uppenbarligen varit alltför skruvade.

Trots lysande kritik såg det ut som om också *Mannen utan minne* (Mies vailla menneisyttä) skulle omfamnas endast av de närmast sörjande. Sedan kom "silvermedaljen" i Cannes och plötsligt var Kaurismäki förstasidesstoff.

Markku Peltola är "mannen utan minne", sonen från norr som kommer till Helsingfors på jakt efter arbete. Han misshandlas och vaknar upp på sjukhuset, bara för att rymma. Mannen kvicknar till i hamnkvarteren, bland de utslagna och arbetslösa.

Med hjälp av Kati Outinens frälsningsarméjanta, filmens otippade leading lady, kommer Peltola på fötter. Men eftersom han inte kan styrka sin identitet hamnar han på kollisionskurs med myndigheterna. Därav juristjätten Matti Wuoris gästspel som paragrafridande försvarsadvokat.

Egentligen finns det väl ingenting här som inte Kaurismäki skulle ha gjort tidigare. Jag syftar på den oslagbart lakoniska dialogen, det disciplinerade bildspråket, nostalgiscenografin, tangomusiken, vemodet, Timo Salminens stämningsfulla färgfoto osv.

Men frågan är om det någonsin suttit så här bra. *Mannen utan minne* är ingen billig stilövning, det är fullblods-drama i den tragikomiska skolan. Ett djupt humanistiskt manifest, en *It's a Wonderful Life* för idag.

Storebror Mika Kaurismäki, som alltsedan början av 90-talet bott och verkat utanför Finland, har haft det motigare. *L.A. Without A Map* (2001), inspelad i USA, var en sympatisk romcom om livet i skuggan av drömfabriken. Men se publiken lät sig inte övertalas.

Honey Baby (2005), med Irina Björklund och Henry Thomas, är en Orfeus och Eurydike-inspirerad roadmovie som förlagts till det forna Östeuropa. Miljöerna är fräscha, handlingen överraskande men filmen tenderar att fastna i gränslandskapet mellan myt och verklighet. Begreppet ”europudding” ligger nära till hands.

* * * *

På tal om regissörer med en internationell karriär kan vi inte låta bli att nämna Pirjo Honkasalo (Atman, Mysterio), bäst känd för sina dokumentärfilmer.

Hennes färskaste film, *Melankolins tre rum* (2004), väckte stor uppmärksamhet på filmfestivalen i Venedig. Men så handlar det också om ett rykande aktuellt ämne – ryska och tjetjenska barn. Med små penseldrag tecknar Honkasalo bilden av ett samhälle där barnen hamnat i kläm. Är det inte fattigdomen, spriten och den sociala misären är det kriget i Kaukasus som satt sina spår.

Honkasalos triptyk öppnar på kadettskolan i Kronstadt utanför St. Petersburg. Många av barnen här kommer från splittrade familjer eller från gatan. Gossarna drillas i enlighet med den tsaristiska militärtraditionen men någon nidbild är detta inte. Uppsynen hos pojkarna utstrålar både kamratskap och trygghet.

I Grosnyj, den sönderbombade spökstaden, träffar vi en före detta skoexpedit som tar hand om föräldralösa barn. Sekvensen där tre underåriga barn tvingas ta farväl av sin dödssjuka mor – förgiftad av oljegroparna i staden – är ohyggligt gripande. Akt nummer tre utspelar sig på ett flyktingläger i grannrepubliken Ingusjien.

Honkasalo närmar sig sitt ämne med en värme och intimitet som gör att filmen – trots allt – känns inbjudande. Faktum är att *Melankolins tre rum* framstår mera som ett rekviem, en själamässa, än som en (politisk) pamflett.

* * * *

Den i särklass populäraste filmen under de senaste åren är Alekski Mäkeläs *Pahat pojat* (Stygga gossar, 2002), som i hemlandet sågs av nästan 700 000 ögonpar. Det är en näst intill ofattbar siffra med tanke på att finländarna internationellt sett är mycket lata biobesökare.

Filmen tar avstamp i sannsagan om bröderna Koistinen, i kvällspressen döpta till ”bröderna Dalton”. Det är en busig landsortskvartett som växer upp i skuggan av en demonisk far och som under sin korta brottskarriär gör sig skyldig till hundratals inbrott och andra hyss. Den dramatiska bottnen till trots är det fråga om en tämligen sorglös skälhistoria. Underhållande, visst, men slutresultatet är i grumligaste laget. Filmen producerades av Markus Selin, den idag kanske mest inflytelserika personen inom finländsk film. Han står också bakom den omåttligt populära Levottomat-trilogin om ung kärlek.

Aku Louhimies, den färska Göteborg-vinnaren, gjorde den första av dessa filmer. I *Levottomat* (De rastlösa, 2000), träffar vi Mikko Nousiainens ambulansläkare, mannen som sett allting och känner ingenting. Han driver från säng till säng i den heta Åbonatten.

Levottomat har beskrivits som en 90-talets *Käpy selän alla*, med hälsningar till Mikko Niskanens 60-talsopus. Det betyder sex, sol och sommar. Och sen ännu mera sex. Visst kan man skönja något av den s.k. ny-tomheten och -känslolösheten – rädslan att binda sig och ta ansvar – men som drama är det olovligt tunt och perspektivlöst.

Betydligt mera lyckad var Louhimies andra film, *Kuutamolla* (I det blå). Det var en för finska förhållanden något så ovanligt som en romantisk komedi, en uppfriskande välskrivna och sofistikerad sådan.

I *Paha maa* får Louhimies sedan in en helt ny växel. Det är en skoningslös samtidskildring med urbana förtecken. Med avstamp i Tolstojs idé om att ondskan smittar, förs vidare från person till person, presenterar regissören ett i sanningens namn svärtat drama där spriten och arbetslösheten fungerar som drivkrafter.

Här har vi Sulevi Peltolas alkoholiserade dammsugarförsäljare som får återfall och slår ihjäl en kollega – med dammsugare! Mikko Leppilampis unga rebell för sin del orsakar en kvinnlig polis död. Hennes man hämnas, men först efter att ha kört familjen på porten. Och så vidare, med mera.

Strängare än så här blir det inte men man bör uppskatta regissörens integritet, hans mod att stå på sig i ett allt glättigare underhållningsklimat. Till saken hör att Louhimies är en gudabenådad personinstruktör, dramat andas och lever.

* * * *

Vid sidan av Aku Louhimies hör Olli Saarela till de mera lovande unga förmågorna. Han inledde sin karriär med tv-filmen *Lunastus* (Löftet), förlagd till inbördeskrigets inflammerade landskap. Uppföljaren, *Vägen till Rukajärvi* (1999), handlar också den om gårdagens spöken, nämligen fortsättningskriget (1941-1944).

Det finns en underbar scen, ungefär i mitten av filmen, som belyser djupet och styrkan i Saarelas film. En grupp soldater sitter vid långbordet, med en klarblå himmel som bakgrund. En av deras kamrater har just stupat, andakt råder. Kameran smeker ömsint de unga männens oskuldsfulla ansikten, i bakgrunden ljuder stråkarna. Den är den sista måltiden, lugnet före stormen.

Irina Björklund och Peter Franzén är filmens kärlekspar, lottan och löjtnanten, som kämpar mot taskiga odds. Franzén kommer in i filmen som en rättskaffens man men beskedet om att hans älskade mördats av partisaner väcker de inre demonerna till liv.

Saarela och manusförfattaren Antti Tuuri lämnar historieskrivningen åt sitt

öde och koncentrerar sig på det väsentliga; männen och deras handlingar, motiv och moral, liv och död.

I Saarelas film finns inget onödigt patos, inga dramatiska överslag. När orden tar slut låter man tystnaden och bilderna tala. Samma återhållsamhet och stilkänsla präglar filmens yttre drama, skildringen av stridens hetta.

I *Hylätyt talot, autio pihat* (Övergiva hus, öde gårdar, 2000), efter en självbiografisk roman av Laila Hietamies, återkommer Lauri Törhönen till det inom finländsk film så omhuldade krigstemat. Men den här gången är perspektivet civilt, kvinnligt.

Filmen öppnar med utstuderat fagra naturstudier av den karelska idyllen, dit livet och människorna återvänt efter Vinterkrigets förnedringar. Mats Långbacka är sonen på gården, soldatgossen som efter ett improviserat giftermål med gravida Martta (Jonna Järnefelt) tvingas dra ut i fält. Familjen tvångsevakueras men deras vägar möts i krigets Viborg, sommaren 1944.

Törhönen ska ha ett erkännande för att inte spela på de patriotiska strängarna men någon stor film är detta inte. De karelska flyktingarnas öde är i sig gripande, men som drama är filmen kort i rocken. Vad man saknar är de episka, historiska, linjedragningarna. En djupare mening, ett personligt grepp.

* * * *

För den finlandssvenska infallsvinkeln står veteranregissören Åke Lindman. *Framom främsta linjen* (2004) är historien om den legendariska patrulledaren Harry Järv (Tobias Zilliacus) och hans mannar.

Filmmakarna har lagt ner mycket möda på den historiska autenticiteten och detaljerna, även så att dramaturgin hamnat i bakgrunden. Till saken hör att blandningen av dokumentärt och mera fiktivt stoff inte alltid är speciellt lyckad.

Faktiskt blir det något stelt och styltat, låt vara att filmens stridsscener är gjorda enligt konstens alla regler. På pluskontot noterar vi också den nyktra inställningen till krigets inferno, ödmjukheten segrar.

På tal om finlandssvensk film kan vi inte låta bli att nämna Peter Lindholms *Drakarna över Helsingfors* (2001), efter en uppmärksamman roman av Helsingfors-författaren Kjell Westö. Det är en smakfull och kompetent berättad familjekrönika, historien om (borgar)familjen Bexar. Det handlar om klass-tillhörighet och arv. Om kärlek och uppror, 70-tal och 90-tal.

En filmmakare att hålla ögonen på är Klaus Härö som långfilmsdebuterade med *Elina – som om jag inte fanns* (2002). Det är en bitterljuv uppväxtskildring förlagd till skolmiljö i 50-talets svenska Tornedalen. Bibi Andersson gör den demoniska lärarinnan som gått in för att banka vett – och svenska – i finnskogarnas ”snorungar”, Elina (nykomlingen Natalie Minnevik) är flickan som ställer sig på bakhasorna.

I höst är Härö aktuell med ännu ett finskt-svenskt samarbetsprojekt, krigs-

barnsdramat *Äideistä parhain* (Den bästa av mödrar). ”Drakarna” och ”Elina” är förövrigt producerade av Claes Olsson. Regissören Olsson möter vi i *Underbara kvinnor vid vatten* (1998), denna Monika Fagerholm-filmatisering om kvinnlig frigörelse i somriga 60-talslandskap.

* * * *

En annan populär, förbluffande populär, genre är de musikaliska porträttfilmerna. Här noterar vi Timo Koivusalos skröna *Kulkuri ja joutsen* (Luffaren och svanen, 1998). Det är historien om Tapio Rautavaara (för idrottsvänner kanske bättre känd som spjutkastare) och Reino Helismaa, ett populärt radarpar på 1950-talets musikaliska estrader.

Koivusalo följde upp Rautavaara-filmen med *Rentun ruusu* (2001), en sorglös men avgjort mustig och välspelad film om den finska folksångaren Irwin Goodman. *Sibelius* (2003), dramat om det musikaliska nationalhelgonet Jean Sibelius, var mindre lyckat. Estetiskt håller filmen måttet men dialogen är olovligt styltad och dramatiken är haltande. I ett försök att ta fram människan bakom konstnären har Koivusalo tappat bort mannen och hans musik.

Så här skrev Mats Liljeroos i sin anmälan i Hufvudstadsbladet: ”Sibelius är habilt hantverk som dock sällan på allvar bränner till och berör på djupet. Därtill är den alltför förutsägbar, ytligt insmickrande och endimensionell i penetrerandet av den kreativa galenskapens vindlingar”.

Koivusalo inledde förövrigt sin karriär inom komedigenren, ett inom finländsk film tämligen olustigt kapitel. Det har sina orsaker.

Risto Jarva (Harens år), den kanske mest begåvade av de finländska ”komi-kerna”, en humanist i rakt nedstigande led från Jiri Menzel och Milos Forman, dog i unga år. Därmed var fältet fritt för Pertti ”Spede” Pasanen – mannen bakom de omåttligt populära Uuno Turhapuro-filmerna som är en lokal Åsa-Nisse variant med skådespelaren Vesa-Matti Loiri som främsta ljuspunkt.

Pasanen, producenten och manusförfattaren, kom från televisionen och cinematiskt-dramatiskt var hans filmer minst sagt anspråkslösa. Vi talar om snabbt och billigt ihopknypplade sketchsamlingar modell buskis.

Filmerna var dock mäktiga populära, inte minst på 1970-80-talet, men bidrog också till att cementera den traditionellt starka tudelningen inom finsk film: den mellan ”art house” och konstnärligt undermåliga filmer för folket.

Kanske just därför blir man så glad över en filmmakare som Markku Pölonen, senast aktuell med filmen *Koirankynnen leikkaaja* (Hundkloklipparen, 2004). Pölonen om någon har en förmåga att kombinera det folkliga med det dramatiskt tillfredsställande, hans filmer är varma och roliga utan att vara billiga.

Koirankynnen leikkaaja är en bitterljuv uppgörelse med krigets ärr. I huvudrollen en mellan öronen skadad krigsveteran (Peter Franzén, återigen)

som fått för sig att hans uppgift i livet är att klippa hundklor (så mycket annat duger han inte till). Resultatet är en gripande och humanistiskt laddad sak om en god människa i en ond värld.

Till de mera seriösa men populära filmmakarna hör också Veikko Aaltonen. I filmen *Juoksuhaudantie* (Löpgravsvägen, 2004) ger han sig kast med Kari Hotakainens prisbelönade roman med samma namn. Det är fråga om en tragikomisk fabel med manligt våldsamma förtecken: i ett desperat försök att rädda sitt äktenskap går mannen i familjen in för att skaffa ett eget hus, kosta vad det kosta vill.

* * * *

Kvinnorna då? Ja, Pirjo Honkasalo nämndes redan. Men i övrigt har de kvinnliga filmmakarna hållit låg profil, kanske för att filmens ställning inom det finska kulturfältet traditionellt varit svag. Möjligheterna att hävda sig inom andra konstsektorer har varit bättre.

Ett av de intressantare namnen är Auli Mantila. I *Pelon maantiede* (Räds-lans geografi, 2001) – efter en roman av Anja Kauranen – tacklar hon våldet ur ett kvinnligt perspektiv. Här har vi Leea Klemolas sluggerfeminist som inte drar sig för att ta lagen i egna händer. Det handlar om att hämnas på en våldtäktsman.

Mantila och Kauranen moraliserar inte, de konstaterar. Våld föder våld, det är ingen lösning. Men att vända andra kinden till vore ännu mera kriminellt. Djärvt och provokativt, jodå, men dessvärre känns filmens karaktärer något skissartade. Och kanske därför fungerar *Pelon maantiede* bättre som pamflett än som ett levande och engagerande drama.

Personligen väntar jag mig mycket av Johanna Vuoksenmaa som långfilmsdebuterade med *Nousukausi* (Uppgång, 2003). Här har vi det unga framgångsrika paret (Tiina Lymi & Petteri Summanen) som går in för ”eländessemester”, som arbetslösa i Helsingfors-förorten Jakobacka.

Allting går bra tills det visar sig att den skumma researrangören sålt deras riktiga hem, att det inte finns någon återvändo. Det bäddar för en svärtat komisk social satir med siktet inställt på de rika och vackra. Med glädje noterar man att filmmakarna inte närmar sig förorten ur det sedvanliga ”missionärsperspektivet”: fyllorna och fattigdomen varvas med granngemenskap, vardagssolidaritet och bra (om än förbjuden) sex.

Nämnas kan också Kaisa Rastimo, regissören bakom barnfilmen *Heinähattu ja Vilttitossu* (2002). Det är en pigg och avgjort färgsprakande sak om systrarna Kattilakoski, två rackarungar som ställer sig på barriaderna när markservicen där hemma inte fungerar.

Sympatiskt nog tar de dramatiska skärmytslingarna avstamp i barnfamiljens vardag, med allt vad det innebär av brända bullar, frånvarande föräldrar och

”vilda” (mat)strejker.

I övrigt har det varit kriminellt tunnsått med finländska barnfilmer. Raimo O. Niemis *Tommy och lodjuret* (Poika ja ilves, 1998) och *Pelikanmannen* (Liisa Helminen, 2004) är två andra titlar.

AXEL BOLVIG

KALKMALERIERNES UNIVERS FRA ØST TIL VEST

Historikeren Axel Bolvig, der står bag flere markante udgivelser om middelalderens kalkmalerier, skriver om de motiviske forskelle, der er mellem kalkmalerierne i de forskellige landsdele: det højkirkelige Jylland, det syndige Fyn og det selvbevidste Sjælland og Skåne, hvor langt de fleste kalkmalerier findes. Det er ikke så meget Øresund som Storebælt, der i middelalderen skiller i skildringen af de religiøse temaer og deres rigdom.

I den periode, hvor Nordens gamle kirker blev dekoreret med kalkmalerier, det vil sige fra ca. 1100 til ca. 1600, hørte Skånelandene til Danmark. Ofte betragtes de gammeldanske udsmykninger som en helhed, der naturligvis ændrer sig igennem deres 500-årige eksistens. Fra 11-1200-tallets aristokratiske kunst til senmiddelalderens 'folkeligt' fortællende billeder er der et stort spring såvel i udtryk som i indhold. Men inden for kongerigets grænser finder vi også regionale forskelle, som kan skyldes flere faktorer. Der kan være tale om livsanskuelsen hos bestemte grupper af bestillere af udsmykningerne, om kunstnerværkstedernes særpræg og om et bestemt geografisk områdes særpræg.

Man skulle umiddelbart forestille sig, at religiøse malerier var ens over hele det middelalderlige Danmark. Troen var vel den samme og landet ikke stort. Men således forholder det sig ikke helt. Lad mig starte med nogle interessante overordnede forskelle mellem især Øst- og Vestdanmark med skillelinje i Storebælt. Det bør i denne sammenhæng bemærkes, at modsat Øresund var (og er) Storebælt en adskillende faktor i Danmarks historie. Først og fremmest findes der langt flest kalkmalede udsmykninger i Østdanmark, især fra senmiddelalderen.

Jylland versus Sjælland og Skåne

Forskellen mellem øst og vest er ikke kun kvantitativ. Den ses også inden for flere emnekredse. I 11-1200-tallet, den romanske stils periode, var motivet Majestas Domini, som er Gud i al sin magt, pragt og herlighed, dominerende. Det er sandsynligvis fremstillingen af de verdslige fyrsters magt, der i den tidlige middelalder har smittet af på de religiøse billeders gengivelser af den almægtige Gud. Til eksempel kan nævnes et billede af den tyske kejser Otto II fra 900-tallets sidste halvdel, hvor han sidder på en tronstol med rigsæblet i

venstre hånd og omgivet af fire personer, et tal der svarer til evangelisterne. Fra den romanske periode findes der også her hjemme flere konge- og fyrstesejl, hvor den verdslige magthaver på samme måde som Majestasmotivets Gud troner frontalt med magtsymbolerne i hænderne. Majestasmotivet kan således ses både som et udtryk for opfattelsen af den mægtige Gud og af den mægtige klasse af jordbesiddende magthavere. Gud omgivet af sine evangelister kan af den verdslige betragter opfattes som stormanden omgivet af sine hird- eller hoffolk.

Det er interessant at bemærke, at Majestas Domini næsten udelukkende er malet i Østdanmark, hvor netop de største godskoncentrationer fandtes og dermed de mægtigste slægter. Det behersker blandt andet koret i Alsted kirke på Sjælland. Den guddommelige hersker er omgivet af de fire evangelister, der som en slags vasaller giver ham ophøjet status. Denne religiøse tanke passer ganske til tidens stormænd, der i det verdslige liv havde al mulig grund til at betragte sig som mægtige fyrster med tilknyttede vasaller. En optælling af motiver efter de middelalderlige stifter ser således ud: Lund stift 38, Roskilde 33, Børglum 3, Ribe 8, Slesvig 2, Viborg 2, Århus 8, Odense 9 (1 på Fyn og 8 på Lolland-Falster, som kulturelt hører til Østdanmark). Det giver 79 registrerede Majestas i Østdanmark og 24 i Vestdanmark. Forskellen udlignes dog lidt af den føromtalte kvantitative forskel.

Stifterbilleder, hvor en verdslig person er fremstillet som den, der har betasket bygningen eller udsmykningen, er ligeledes et udpræget østdansk fænomen. For perioden 1100-1300 er der registreret i alt 24 stifterfremstillinger. Heraf er de 18 østdanske. Som eksempler på stiftere kan man pege på en konge og en dronning i Vä, formodentlig kong Niels (1104-34) og dronning Margrethe Fredkulla, en krigsklædt stormand i Gualöv (Fig. 1) og biskop og en konge i Stehag og på Sjælland kender vi blandt andet til stormænd med kirke modeller i Fjenneslev, Gørlev og Slaglille.

I Vestdanmark er sådanne stifterfigurer snarest erstattet af Kain og Abels offer. Det kan forklares ud fra jordbesiddelsesforholdene. Mens Østdanmark med et lidt misvisende moderne udtryk kan karakteriseres som et storgodsejersamfund får Vestdanmark etiketten proprietærsamfund. Det faldt mere naturligt, at flere 'proprietærer' slog sig sammen om at opføre og udsmykke kirkerne. Motiver som Majestas Domini og stifterfigurer passede ikke rigtigt ind her. Kain og især Abels offer kunne være sindbilledlige erstatninger for en mere kollektiv indsats.

Romanske rytterkampscener er derimod næsten enerådende vest for Storebælt. Det drejer sig om flot gengivne sammenstød mellem rytterhære. De er anbragt på kirkeskibenes nordvægge, hvilket ikke er uden betydning. Da kvinderne sad langs nordvæggen og mændene overfor, var betragtningen af disse fremstillinger af mænds kamp forbeholdt deres eget køn. Hvad er det

bagvedliggende indhold i de forskellige rytterfriser, vi kender til i jysk romansk maleri (Hvejsel, Højen, Skibet, Skanderup, Gudum, Hornslet, Lisbjerg, Lyngby, Mårslet, Tulstrup, Velleb og Ål)? Forslagene har været mange. Sceneriet er opfattet som et sindbillede, en kamp imellem det gode og det onde, dyder og laster, men hvem er hvem?

En sådan moralsk strid afgøres også traditionelt ved tvekamp og ikke en strid mellem to hærenheder. Det kunne skildre en historisk begivenhed, således som Bayeuxtapetet gør det, men hvilken? Det kan illustrere en kampscene fra det gamle Testamente som for eksempel Macchabæernes kamp mod hedningerne, kong Ezekias' oprør imod assyrerkongen Sankerib eller Davids nedkæmpning af Absalom. Men der er ingen udpræget helte- og skurkefordeling. Måske står vi overfor skildringer, der henviser til Rolandskvadet. På en måde kan alle udlægninger være rigtige. Billeder uden en fast ikonografi, således som det for eksempel er tilfældet med de traditionelle religiøse billeder, er åbne over for tolkninger. De kan på en og samme tid opleves som visualiseringer af bibelske og historiske handlinger. Det afhænger af betragterens indstilling og forhåndsviden. Der er jo ingen billedtekst, der kan forankre det malede motiv.

Kalkmalede rytter- og kampscener er der fundet adskillige af efterhånden. De findes som nævnt næsten alle i Jylland, hvilket gør det nærliggende at opfatte den faktuelle kampgengivelse som relevant for de jyske stormænd, der i romansk tid har stået bag udsmykningerne. Det jyske 'proprietersamfund' har fostret en langt større gruppe af frie unge mænd, der kunne gå i tjeneste hos høvdingerne som hirdmænd, det vil sige som en slags bodyguards eller svende i private hære. Den mentale grobund for ridderliv og kamp har været meget bredere i Vest end i Øst. Det skulle ikke undre om mangen en ungkrieger har genkendt sig selv i Ål kirkes flotte kamp imellem mandfolk til hest og i rustning, samtidig med at billederne sagtens kunne henvise til historiske, moralske eller andre fortællinger (Fig. 2).

Fyn

De nævnte forskelle øst og vest for Storebælt i romansk tid kan forklares ud fra forskellige gods- og magtstrukturer. Senere i middelalderen nuanceres billedet. Vi finder flere eksempler på regionale forskelle. Fyn og Skåne kan tjene som eksempler.

H. C. Andersens, Carl Nielsens og Hans Tausens milde ø mellem Lille- og Store Bælt udgør en mellempportional mellem øst-vest. Bare ikke hvad angår Syndefaldet. Her har også i middelalderen fynboernes motto gjort sig gældende: natten er vor egen. Med kristendommen kom synden til Danmark, skrev historieprofessor Erik Arup i 1920'erne i en af de fyndigste Danmarks-historier til dato. Men han gjorde regning uden de fynske værter.

Kristne blev fynboerne vel som deres landsmænd, men Syndefaldet huede

dem ikke. Det vrimler med syndefaldsfremstillinger over det ganske land, blot ikke på Fyn. I odensebispens stift optræder motivet i Brarup, Kettinge, Nr. Alslev, Tingsted, Tågerup, Østofte, Åstrup, Kippinge og Toreby, alle kirker på Lolland og Falster. Kun i Oure på den milde ø står Adam og Eva omkring Kundskabens Træ, men det skyldes at helhedsmotivet er kopieret efter Christian III's Bibel, hvor et programmatisk træsnit opstiller en række gammel- og nytestamentlige scener. Måske har der været en nu overkalket fremstilling af Syndefaldet i Pårup, men det er vist også alt. På Fyn er Syndefaldet uaktuelt.

Er der tale om statistisk tilfældighed? Eller har fynboerne deres sædelighedspolitik på samme måde som skåningerne har deres nedenfor beskrevne unionspolitik? De er bestemt ikke bange for 'syndige' billeder. I Bregninge kirke på Ærø, som jeg tillader mig at slå i hartkorn med Fyn, udfører Salome en meget forførisk dans. I Dalum kirke ses en mand, der omfavner en hvælvingssribbe i et erigeret forsøg på sexuel samkvem med ribben. Et billede, der i vores århundrede først kunne vises efter pornografiens frigivelse. Ja, øens berømte Træskomaler har omkring nogle af kirkehvælvenes murede, gabende huller malet en diskret pubesagtig hårpragt, der antyder, at det snarest er her, vor mand fra Dalum skulle have forsøgt sig.

Sexualforskrækkede har fynboerne ikke været. Måske blev disse motiver slet ikke opfattet som syndige? For at uddybe det fynske letsind i de middelalderlige kalkmalerier er det værd at trække linjer op til vores tid. Øens biskop i slutningen af 1500-tallet, Jacob Madsen, er mest kendt for den dagbog, han førte over sine visitatsrejser rundt til alle øens sognekirker. Et sted noterer han, at præsten i Kølstrup meddelte, at en karl i hans sogn var 'vmectig' dvs impotent, hvorfor han var blevet dømt fra en enke, han havde trolovet. Øvrighedens straf ville herefter ramme ham, hvis han giftede sig. Alligevel havde karlen ligget med en anden og avlet barn med hende, ja endnu et barn var undervejs. Landsdommeren i Nyborg havde skaffet kongeligt brev på, at den impotente (?) karl måtte gifte sig med kvinden, men bispen noterer undrende, mon det dog kan lade sig gøre? Ja, må vi svare, meget kan lade sig gøre på Fyn.

Jacob Madsen besøgte 1590 Marslev kirke, hvor han lyttede til præstens prædiken. Det var 25. marts, dvs Marias' Bebudelsesdag. Præsten tog udgangspunkt i Bebudelsen og citerede fra Lukas 1, v34. Da ærkeenglen Gabriel meddelte jomfru Maria, at hun var med barn, svarede hun: Jeg har ikke kendt nogen Mand. Den ubesmittede undfangelse kommenterer den gode præst således: Vore Jomfruer går i seng om aftenen, får et barn, inden de står op. De fynske jomfruer sad ikke og syede alene om aftenen, de opsøgte mænd, som ikke led af impotens. Præsten forarges nok, men mere sker der tilsyneladende ikke. Måske fordi pigernes opførsel ikke var så syndig endda efter fynboernes opfattelse.

En opfattelse, som tilsyneladende holdt sig. I en medicinalberetning for

1890 undrer lægen W. Dreyer sig over den fynske ungdom: ”En ting er påfaldende: de mange uægte fødsler på egnen, i enkelte sogne indtil over 30 procent, i modsætning til de få i Himmerland ... Det var nu engang traditionen, det. Her må det være anderledes, måske det ligger i temperamentet.”

Tre år forinden skrev Anton Nielsen ”Den danske Bonde – Et kulturhistorisk Forsøg”. Forfatteren undrer sig over variationen i sædeligheden: ”Mens der kan være Sogne i Vestjylland, hvor der i en halv Snes Aar ikke fødes et eneste uægte Barn, kan der være Egne i Sydfyn og paa Langeland, hvor vel næsten Halvparten af Tjenestepigerne har faaet et eller flere af den Slags Børn, og hvor omtrent Halvparten af Karlene har et eller flere uægte Børn at betale til. På Fyn regnes Avlingen af et Barn blot for en uskyldig Fejltagelse, et Uheld, som enhver er udsat for, eller vel endog for en sædvanlig Ungdomsspas!”

Er det mon derfor, at Josef knæler i tilbedelse af sin forlovedes barn i Søndersø og ligger ved siden af barnet og ser kærligt på det i Gislev? Den genetiske ægthed var ikke afgørende (Fig. 3).

Skåne

Det er vist kun i Skåne, at der er udsmykninger, som formidler en politisk holdning til Den nordiske Union. I Östra Vemmerlöv er der tre kongehelgener. Knud den Hellige er dansk, Erik svensk og Olaf norsk. Der ser således ud til at ligge politiske forestillinger bag denne udsmykning. Bestilleren kan tænkes at være selveste kong Christian I. Malerierne er udført i hans regeringstid. Han blev konge af Danmark 1448, af Norge 1450 og af Sverige 1457-64, hvilket passer fint med de tre nordiske kongehelgener. Hans dronning hedder Dorothea. Det danske kongehus' hellige forfader, Knud den Hellige, og dronningens navnehelgen optræder side om side i kirkens to sydlige kapper, hvilket kan antyde en bevidst billedpolitik.

I givet fald er det nærliggende at trække en parallel op til triumfvæggen, hvor Maria og 'Kirken' i hver sin medaljon er skildret som en verdslig dronning og konge, der krones og triumferer. Med udsmykning af Helligtrekongers Kapel ved Roskilde domkirke, anvendte kongen utvivlsomt en politisk billedpolitik i det religiøse rum. På samme måde kan kongen eller en af hans politiske støtter tænkes her i Östra Vemmerlöv at føre en ideologisk politik skjult bag angiveligt religiøse motiver. I Östra Herrestad finder vi også visualiserede forestillinger om Unionen, med understregning af Sverige og måske med et hip til Norge. I Gualöv er præsentationen af de tre nordiske helgener udtryk for en neutral pronordisk politik. I skibets andet fag er en helgen gengivet i hver kappe. I øst Laurentius med sin rist. Han er stiftets værnehelgen. De tre andre kapper rummer Knud den Hellige, Skt. Erik og Skt. Olav, alle elegant og lidt udfordrende klædt. Altså en ligeværdig fordeling. Sammenføringen af

de tre nordiske landes nationale helgener er et interessant træk ved kalkmalerierne i Skåne. Det viser, at der ligger mange tanker, forestillinger og holdninger bag vores kalkmalerier, som ikke kun er neutrale repræsentationer af et strikt religiøst indhold.

I senmiddelalderen finder vi også forskelle i skildringen af bonden og hans familie. Det drejer sig om fremstillingen af Jordelivet, som er betegnelsen for Adam og Evas arbejde efter Uddrivelsen af Paradis. I den østlige del af Danmark ser vi ofte de to udgøre en tæt kærnefamilie. Især i Skåne går det godt for den lille familie. En velklædt Eva spinder i en god stol og ofte omgivet af sine små børn. Kain og Abel i teenageralderen hjælper til. Adam pløjer med hesteforspand. Også han hjælpes i marken af sønnerne. En sådan hyldest af bondens arbejde finder vi blandt andet i Benestad, Fjälkinge, Äspö, Hästveda. Den slags scener er sjældnere i Vestdanmark. Vi ser ganske vist Adam pløje med heste og okser i Hyllested og Gjerrild, men hertil må det bemærkes, at de to fremstillinger er malet af Brarupmesteren, der har fået navn efter udsmykningerne på Falster.

Skildringen af det første menneskepars skånske tilværelse kan eksemplificeres ved udsmykningen i Rinkaby. Straks ankommet til jorden efter forvisningen fra Paradis går det dem godt. De rækker op efter gaver, som to hænder fra oven sænker ned til dem. Eva modtager en kjole og en klargjort spinderok, Adam en kjortel og en spade. Her er der tale om en slags igangsætterydelse og ikke om de hårde vilkår, som Første Mosebog beretter om. En tilsvarende hjælp finder vi også i Fälkinge kirkes kalkmalerier. Situationen virker mere konstruktiv end den tilsvarende i Fanefjord kirke, hvor Adam og Eva ser meget bedrøvede ud, og hvor Eva intet modtager.

Hele næste fag viser deres arbejde som mennesker på jorden, nærmest som en hyldest. I østkappen er Adam i færd med at pløje med to fyrige heste med klippede haler. Plovfugerne under dem viser, at han er godt i gang med sit arbejde. Der er kraft og spændstighed i denne pløjescene. Det er værd at minde om den tilsvarende pløjescene i Fjälkinge og i Elmelunde. Mens han pløjer sidder Eva i sydkappen på en fornem bænk og spinder. Hun er gengivet som en køn ung kvinde, der ikke er slidt ned af fødsler og arbejde. Ved siden af hende er familieidyllen optimal. I en solid vugge med gænger ligger et spædbarn. For hver ende af vuggen står en velklædt dreng eller ung mand. Det kan kun være Kain og Abel, der vugger deres spæde lillebror Seth. Måske løfter drengen for fodenden på spædbarnets tæppe. Er det Kain, der smådriller, eller ser han efter om Seth skal skiftes (Fig. 4)? Det er uhyre sjældent at se børn gengivet i en alder over de tre-fire år. Børn skulle ikke være ret gamle, førend de måtte hjælpe til med egentligt arbejde, først passe høns og gæs, siden kreaturer, og så hjælpe til med andet arbejde, hvad vi straks skal se. Endnu kan Eva være stolt af sine drenge, ja det kan hun være hele tiden, for

der er ikke noget brodermord i Rinkaby. Familielykken fortsætter.

I nordkappen overfor skal kornet høstes. Eva er ved at skære kornet. Hun hjælpes af sønnerne, der samler stråene. Til venstre bundter Adam dem til neg. Fremstillingen er en spændende skildring af datidens høstarbejde, hvor alle deltog, mand som kvinde og barn. Det er samtidig en skildring af familiesammenhold på samme måde som forrige motiv. Far, mor og halvvoksne børn i fællesskab om at sikre jordens afgrøder. Det ser ikke anstrengende ud, og de er pænt klædt.

Til sidst skal kornet køres i lade. Adam har spændt sine heste for en vogn. Han står oppe på ladet og modtager de neg, som Eva langer op til ham med en fork. Kalkmalmesteren og vel også udsmykningens bestiller og i hvert fald den lokale skånske bondemenighed har nydt denne hyldest til deres arbejde. Formodentlig har de ikke altid fra deres egen hverdag kunnet genkende dette sammenhold og denne lethed i arbejdet. Men de har heller ikke bedt om at få socialrealistiske malerier i deres kirke. De har fået billeder, der tager afsæt i bibelen, men formulerer det i en meget positiv udlægning.

Udsmykningen i flere kirker synes at antyde, at de skånske kvinder var mere aktive og selvbevidste end deres søstre i resten af Danmark. Adelsdamen Barbara Brahe var enke i 1476, da hun lod Bollerup kirke dekorere med kalkmalerier. Hun er afbildet sammen med sin søn. De holder et skriftbånd, hvorpå der står: 'År 1476 efter Guds fødsel lod velbårne kvinde fru Barbara Brahe og hendes søn Oluf Stigsen denne kirke tække på ny og lod klokkerne i tårnet indvi og kirken male indvendig og købte ny alterbog og messebog. Bed for os'. Gennem valg af motiver får fru Barbara fremhævet den gode moderrolle, hendes egen rolle: Jomfru Maria optræder som forbeder på Dommедag, hvilket dog ikke er usædvanligt. I Salomos Dom, som er et yderst sjældent motiv, optræder den opofrende moder, der da også får sit barn. Marias mor Anna Selvtredje optræder med barn og barnebarn. Anna repræsenterer den hjemlige kvindedominans. I Sjøelvejningen ser det ud til, at den kvindelige dødsynd, ægteskabsbrud, mangler. Endelig sidder måske fru Barbara selv som den, der vejleder Den hellige Christoffer og pilgrimmene til hendes kirke. Helhedsudsmykningen lægger således på raffineret vis op til at fremhæve hendes rolle som moder og dermed formynder for sin umyndige søn. Det er en bevidst kirke- og kvindepolitisk kunstpolitik.

Gislöv kirke er enestående ved at vende op og ned på kønsrollerne. Vi ved fra Bibelen og fra utallige billeder, at Eva er den skyldige i Syndefaldet. Hun blev forledt af slangen og lokkede Adam til også at spise af de forbudte frugter. Men i Gislöv ser det ud til at forholde sig modsat. Adam og Eva har højst usædvanligt glorie om hovedet som var de hellige personer. Det er Adam der holder en af kundskabens frugter i hånden. Manden og ikke kvinden spiser af det. Det ser ud til, at slangen henvender sig til Adam, hvilket kan tyde på, at

han er den egentlig ansvarlige for det fatale brud på Vorherres spiseforbud. Det er højst usædvanligt, men noget tyder på, at det faktisk forholder sig sådan. I sidste hvælvingskappe ser vi Ud drivelsen med en engel stående med løftet sværd bag nogle forsvarsværker, der skal markere Paradiset. Til højre forlader Adam og Eva den himmelske tilværelse, og her kommer den store overraskelse. Modsat traditionen vender de sig ikke om med hilsende armbevægelser, og stik mod al sædvane er Adam forrest. Eva går bag ham, vender sig om og udpeger anklagende Adam for englen. I Gislöv kirke har Adam overtaget Evas rolle i Syndefaldet. Kønsrollerne er byttet om. Den rollefordeling kunne mandlige lærde og verdensfjerne forfattere aldrig finde på. Men i skånsk bondebevidst hverdag ser vi den.

Til slut skal en anden adelsdame omtales. Hun har middelalderens flotteste og mest elegante hat. Hun hedder Pernille Thott og kan ses i Västra Sallerup kirke. På korets nordvæg er et desvære ret beskadiget maleri af Hellige tre Kongers gaveoverrækkelse. Motivet bliver i vid udstrækning anvendt til personlig gudskontakt og selvhævdelse. De bibelske personer udnyttes i verdslig politik og ideologi. I Fjenneslev placerer Asser Rig og fru Inge sig omkring 1125 i selskab og på niveau med kongerne. Ved Roskilde domkirke benytter Christian I omkring 1460 de tre konger som politisk propaganda for sin nyerhvervede position som unionskonge. Et par årtier tidligere er det Sparre-Thott slægten, som i Västra Sallerup kobler sig på de tre konger. Maleriet på korets nordvæg er desværre ikke intakt, hvilket har ført til varierende tolkninger. Genkendelig er de verdslige stiftere, som rækker en fornem prydggenstand op mod en ung kronet skikkelse med lange krøllede lokker omkring et kvindagtigt ansigt. Dragten er en fodlang kjole med bjælder hængende ned fra skulderen. Man tror straks, at det er en kvinde, og gætterierne har knyttet dronning Margrethe Is navn til hende.

Med det er den yngste af Hellige tre Konger, Balthasar, som giver gaver til Jesusbarnet og Maria, der nu næsten usynligt sidder længere til højre. Stifterfamilien placerer sig således på lige fod med de tre konger. Den gamle Svend Jonsen Sparre efterfulgt af sønnen Niels Svendsen Sparre og dennes søn Claus Nielsen Sparre. Tre generationer af Sparreslægten giver gaver til Hellige tre Konger. At give og modtage gaver i middelalderen var forpligtende ved at etablere et accepteret afhængighedsforhold. Modsat Hellige tre Kongers udseende er den gamle Sparre kortklippet og skæggløs. Det er som om, han fornægter sin gamle krop, men er dog den, der overrækker slægtens gave.

Skærmende bag de tre af Sparreslægten ses den elegante Pernille Thott, mor til drengen og gift med manden i midten. Den store og bredskyggede hat er anbragt over et løsthængende langt klæde, der omslutter et yndigt ansigt, og som skal antyde hendes ægteskabelige stand. Kjolen har høj talje og fyldige pufærmer. Slank og elegant er hun gengivet knælende med hænderne i bøn.

Som Maria har sit barn foran sig til højre i billedet, således står fru Pernille bag sit barn i haute couture.

JARL TORBACKE

JUBILEUMSFORSKNING OM NORSK-SVENSKA RELATIONER 1814-2005

Hundraårsminnet av den svensk-norska unionens upplösning har under 2005 gjort sig påmint på åtskilliga sätt. Inte minst inom historiemrådet har, som sig bör, aktiviteterna varit många. Seminarier och konferenser med deltagare inte bara från de närmast berörda länderna har avlöst varandra. Av bestående värde är resultatet av den forskning om svensk-norska relationer under tvåhundra år som historiker i de båda länderna presterat med sikte på jubileumsfirandet. Professor em. Jarl Torbacke presenterar här några huvuddrag i de fyra volymer som utgör resultatet av det samfinansierade forskningsprojektet.

I all den aktivitet som i år ägnats minnet av den svensk-norska unionens upplösning kan särskilt noteras den omfattande publicering av forskning som signerats av de båda ländernas företrädare för ämnet historia. Och av alldeles särskild betydelse för även de kommande årens fortsatta verksamhet inom ämnet är offentliggörandet av de synteser och de nya rön som blivit resultatet av ett med uttryckligt sikte på jubileumsåret redan 1999 startat och samfinansierat forskningsprojekt, "Projekt 1905". De nu föreliggande fyra volymerna – två monografier och två antologier utgivna i såväl norsk som svensk språkdräkt – handlar inte bara om unionens slutfas och upplösningsåret utan behandlar även relationen mellan länderna under de senaste 200 åren. Som projektledare har fungerat professorerna Stig Ekman, Stockholms universitet, och Øystein Sørensen, Oslo universitet, medan administrativt sammanhållande och pådrivande varit cand. philol. Ruth Hemstad, Oslo universitet. Engagerade i den omfattande verksamheten har varit såväl etablerade forskare som doktorander och studenter.

Under den gemensamma titeln *Sverige och Norge under 200 år* har *Bo Stråth*, professor i samtidshistoria vid Europauniversitetet i Florens, skildrat händelserna i båda länderna från Sveriges krigiska erövring av Norge till unionsupplösningen och *Francis Sejersted*, professor i ekonomisk och social historia vid Oslo universitet, redovisat den följande utvecklingen under 1900-talet. Det är två skickliga forskare som i var sin diger monografi på ett beundransvärt sätt både tillgodogjort sig den redan befintliga omfattande forskning-

en och presenterat nya aspekter och ny forskning. Trots sidornas mångfald är texterna språkligt njutbara. (Det är den svenska versionen som anmälaren tagit del av.)

Stråths volym, *Union och demokrati. De Förenade Rikena Sverige-Norge 1814–1905*, är en faktsäckad beskrivning av unionstiden med utgångspunkt i de premisser som från början fanns nedlagda i bl a olikheterna i de två ländernas tidigare historia, grundlagar, ekonomiska förutsättningar och befolkningarnas sociala struktur. Framställningen styrs av det övergripande syftet att mot bakgrund av dessa förutsättningar redovisa utvecklingen och tydliggöra orsakerna till varför det gick som det gick. Boken för oss genom norskt och svenskt 1800-tal med särskild observans på verkan av olikheterna i förutsättningarna, av internationella inflytelser och av inträffade kriser i relationen mellan länderna. Det betonas att det aldrig rörde sig om en verklig union och att de försök till verklig integration som – dock mest försöksvis – företogs både inledningsvis av unionens skapare Karl Johan och vid mitten av 1800-talet alla måste uppges. Stråth konstaterar att i integrerande riktning kunde ha verkat en gemensam marknad och försvarsmakt, politiska institutioner som unionsregering och unionsparlament, unionella symboler som flagga, vapen och kungatitel samt lagsamarbete. Men av allt detta blev det av olika skäl och trots försök inte mycket. Stråvan att öka unionens ”täthet” misslyckades, ofta på grund av norsk misstänksamhet men också av motverkande nationalistisk ideologi och retorik på båda håll.

Likheterna mellan de svenska och norska grundlagarna, tillkomna 1809–10 respektive 1814, var stora men det fanns också viktiga skillnader. Kungens roll var i båda central, hans var makten över utrikespolitiken och försvarsmakten, han utnämnde statsråd och ämbetsmän. På honom ankom att hålla ihop unionen. Han var det enda riktigt sammanbindande elementet men var kung av Sverige och kung av Norge, inte av Sverige-Norge. Därför bytte kungen också hovpersonal, uniform och språk vid passering av gränsen. Betydelsefulla skillnader fanns i utgångsläget inte minst i folkrepresentationerna. Sverige hade sitt föråldrade och ifrågasatta fyrståndssystem som lämnade stora befolkningsgrupper utanför. Den senare tvåkammarriksdagen var i det avseendet inte särskilt mycket bättre. I Norge saknades förutsättningarna för en tvåkammarrepresentation, då en adel eller klass med höga förmögenhets- eller inkomstnivåer inte fanns. I gengäld blev där valordningen Europas mest demokratiska och gav stortinget ett brett väljarunderlag. Det fick särskild betydelse i radikal riktning när på 1830-talet bönderna ersatte de av staten beroende ämbetsmännen som stortingsmajoritet.

En annan på sikt väsentlig skillnad gällde kungens vetorätt. I Sverige var den absolut eftersom såväl kungens som riksdagens godkännande krävdes för beslut, i Norge kunde kungen vad gällde andra lagar än grundlagen begagna

veto två gånger men inte en tredje i samma fråga. Den s k vetostriden på 1880-talet ledde också till genombrott i Norge för parlamentarismen. Som det visade sig ett första rejält grundskott mot unionen.

Som Stråth uttrycker det var ”konfliktpotentialen” mellan kung och folkrepresentation större i Norge än i Sverige. Alltifrån början blev på norskt håll hävdande av rikets självständighet en dominerande princip. I den riksakt som reglerade de båda rikenas inbördes förhållanden fanns bestämmelser som, ehuru antagna i enhällighet, blev föremål för skilda och konfliktskapande tolkningar. En av uttydningarna innebar det återkommande svenska hävdandet av principen om *primus inter pares*. Det faktum att samtliga kungar vistades större delen av året i Sverige blev ett i och för sig mindre viktigt men likafullt iögonfallande exempel på en svensk myndighet som stack i norska ögon men som för åtskilliga svenskar tedde sig rimlig. Man såg då i Sverige förbi de villkor som stipulerades i konventionen i Moss. Där hade Sverige uppgivit de överhöghetskrav som kunde hävdas efter freden i Kiel. Nu lades återigen större vikt vid att Norge var vunnet i krig som ersättning för Finland och som ett led i den förste Bernadottens omorientering av den svenska utrikespolitiken i ”1812 års politik”. Det fanns en ståthållare, en ersättare för kungen, som var norska regeringens ordförande med dubbla röster och till en början alltid svensk. Ämbetet hölls vakant 1829–1836, fick efter 1856 norska innehavare, men avskaffades först 1873.

Också det sammansatta statsrådet, som bestod av regeringen i det land där mötet hölls plus tre statsråd från det andra landet, blev genom att Stockholm var monarkens huvudsakliga vistelseort en källa till norsk irritation. Endast 14 av 978 protokollförda sammanträden ägde rum i Norge. Här kunde annars ha funnits ett frö till ett unionellt statsråd med lika sammansättning och i förlängningen kanske ett unionsparlament. Men de försök som vid några tillfällen gjordes att integrera de politiska institutionerna misslyckades.

Det kan inte förnekas att Sverige, den gamla stormakten, i flera avseenden var mer utvecklat och rikare. Det var något som under loppet av 1800-talet skulle accentueras när industrialiseringen tog fart på allvar. I Norge hade man efter att ha undsluppit den danska dominansen att inrikta sig på att från grunden starta uppbyggnaden av ett eget samhälle men med den belastning som i början avsaknad av vissa viktiga samhällsfunktioner innebar.

Men utvecklingen ger trots allt också bevis på att samverkan ägde rum inom unionens ram, initiativ som inte alltid hade statlig aktivitet som grund. Stöd från svenskt näringsliv blev av betydelse – samtidigt som givetvis svenska finansintressen såg Norge som en lämplig och näraliggande marknad för expansion. Den svenska tullagstiftningen var från 1816 mer protektionistisk än den norska men mellanrikslagen 1825 slopade tullarna landvägen över Kölen, minskade dem till hälften vid sjötransporter och skapade därmed ett

modifierat frihandelsområde. Senare försök att åstadkomma en tullunion strandade dock och den svenska återgången till protektionismen med åtföljande uppsägning av mellanrikslagen krisåret 1895 bidrog påtagligt till den tilltagande klyftan inom unionen. Inget av länderna blev den andres viktigaste handelspartner. När den ökande varuhandeln krävde standardisering och stabilisering i ett mått-, vikt- och myntsystem blev myntunionen skandinavisk och en följd av den internationella utvecklingen snarare än av unionella initiativ. Forskningen har i övrigt pekat på att Norge på en rad områden, inte minst inom lagstiftningen – exempelvis straffrättsligt – influerade Sverige.

Flerfaldiga gånger förekom bråk i symbolfrågor om riksvapen och kungens titel – svenska kungar med namnet Karl hade annan numrering i Norge. Men mesta konfliktämnet gällde sjöfararnationen Norges krav på egen flagga. En tid fanns därför tre svensk-norska flaggor på haven. 1844 infördes i övre inre hörnet på båda nationsflaggorna det brokiga unionsmärke som i folkmun döptes till sillsalladen. Hur många svenskar vet för övrigt att vår flaggas blåa färg länge var mörk och inte den nuvarande ljusa?

När man följer Stråths skildring i en rad kapitel genom det unionella 1800-talet, där visserligen perioder av viss harmoni förekom men där kriserna och krisämnena är många, frestas man tycka att unionen redan från början var dömd och resultatet efter hans detaljerade redovisning av händelserna upplösningssåret 1905 givet. Men i Stråths koncept ingår också att på ett enligt den historie-vetenskapliga regelboken ovetenskapligt och kontrafaktiskt men spännande sätt pröva tanken att den redovisade utvecklingen inte var oundviklig och upplösning av unionen inte det enda möjliga alternativet. Något bestämt svar efter den tankeleken kan givetvis inte ges.

Lika tankeväckande är Stråths resonemang kring frågan om i vilken grad erfarenheterna från den svensk-norska unionens historia senare inverkat på deras respektive syn på dagens europeiska union. Möjligen hade också en jämförelse med en annan fredlig secession – Tjeckoslovakiens oblodiga förvandling till två stater 1993 – varit väl så intressant, men gissningsvis är detta en händelse vars historia ännu och inte minst av språkliga skäl är utom skandinaviska forskares räckhåll.

För en svensk läsare blir *Francis Sejersteds Socialdemokratins tidsålder. Sverige och Norge under 1900-talet* extra spännande då nämnda århundrade här belyses av en norsk forskare. Även i denna bok sammanfattas pedagogiskt en mångfacetterad och därmed svåröverskådlig period men utan den dramaturgi som de eviga unionella konflikterna utgör i kollegans volym. Författaren – som klädsamt bekänner sin särskilda skuld till kollegan Rune Slagstads synpunkter och forskning – tar sin utgångspunkt i begreppet modernisering som i sig rymmer frigörelse från gamla bindande strukturer, teknisk-ekonomisk utveckling, ett homogent samhälles uppsplittring, konsolidering av national-

staten genom demokratisering, social integration och gemensam offentlighet. Det handlar om etablerandet av ”den skandinaviska modellen” – men också om socialdemokratins väg till hegemoniska positioner i mitten av århundradet – och dess följande tillbakagång. Man kan urskilja tre faser i utvecklingen. Den första innebar grundläggandet fram till cirka 1930 av den socialdemokratiska samhällsordningen genom upprättandet av en viss integration och förståelse. Den andra fasen räcker till 1970-talet då nordiska välfärdsstater under ömsesidig svensk-norsk påverkan upprättas under socialdemokratisk ledning och dominans men också under allmän samsyn. Då infaller vad Sejersted benämner ”socialdemokratins lyckliga ögonblick”. Den tredje, ”postmoderna”, fasen täcker sedan resten av seklet och präglas av disintegration, den starka statens tillbakadragande, ny individualism och marknadens expansion. Därmed förloras det särpräglade i såväl ”den skandinaviska modellen” som ”den socialdemokratiska ordningen”. Utvecklingen ansluter sig till den i västvärlden allmänna, europeisering och globalisering som får stark verkan. Vad som därefter hände och alltjämt händer är svårare att precisera. Efter dessa tre faser är boken strukturerad och de två länderna jämförs löpande och systematiskt med beaktande av de inflytelser som härrör från internationella, skandinaviska och nationellt betingade inflytelser.

Mycket av det som Stråth registrerat såsom olikheter och orsak till interna svårigheter i respektive land under unionstiden blev givetvis bestående och av betydelse för utvecklingen även sedan länderna skilts åt. I de jämförelser Sejersted genomför återfinns som grundläggande faktorer sådana som existerat under De Förenade Kungarikenas tid. Men nya förhållanden tillkom. Sverige hade aldrig upplevt något kontinuitetsbrott som Norge under dansk och svensk tid. Den svenska nationalismen var konservativ och samhällsbevarande, den norska radikal. Det svenska moderniseringskonceptet var genom den högre industrialiseringsgraden tydligare 1905. Men i gengäld var Norge längre hunnet i politisk modernisering – rösträtt, riksdagssystem och parlamentarism. Sverige industrialiserades innan det demokratiserades, i Norge skedde det motsatta och det norska näringslivet blev därmed i högre grad utsatt för statlig styrning. Sejersted betonar starkt svenska näringslivsintressens, och särskilt ”wallenbergarnas”, insatser som finansiellt stöd alltifrån den grundläggande utbyggnaden av norsk vattenkraft. Elektriciteten var basen för den tekniska utvecklingen. I en uppsats i en av antologierna upprepar Sejersted också att det skandinaviska samarbetet som idé överlevde unionsbrottet men att länderna med några undantag (exempelvis SAS) haft svårt att koordinera sina strategier. Och sett över hela perioden kan konstateras att medan 1905 och länge därefter Sverige – som från 1890–1950 hade den högsta tillväxttakten i världen – utan tvivel var det tekniskt mer avancerade och rikare landet, var Norge trots andra världskrigets ockupationsår vid nästa

sekelskifte i kapp och förbi. Åran tillkommer inte bara oljefyndigheterna i Nordsjön. Den svenska tillbakagången har sin egen dynamik.

* * * * *

Vid sidan av de digra synteserna har projektet alltså också producerat två antologier med totalt 26 bidrag av 25 forskare med historikerna *Torbjörn Nilsson*, docent vid Södertörns högskola, och *Øystein Sørensen*, professor vid Oslo universitet, som samverkande redaktörer för båda. I den ena – *Goda grannar eller morska motståndare? Sverige och Norge från 1814 till i dag* – täcker uppsatserna tiden från unionens upprättande till nutid medan i den andra bidragen koncentrerats till händelserna kring uppbrottets år – *1905 – unionsupplösningens år. Nya perspektiv på ett svenskt-norskt drama*. Böckerna blir med sin inriktning på en rad skilda problem en god och spännande komplettering och fördjupning till monografiernas överblickande framställning. Det bör särskilt påpekas att såväl dansk som finländsk historievetenskap är representerad bland författarna. Anmälaren får här nöja sig med några rapso-diska omdömen om bidragen.

Den antologi som täcker den längre perioden, rymmer uppsatser om svenskt-norskt samarbete före och efter 1905, om arbete och näringsliv, om militärer och gränslinjer samt en avslutande blick på unionen i backspegeln. Unionsbrottet var inte, som i efterhandsperspektivet ansetts, ”en lycklig skilsmässa” (Ruth Hemstad). Stämningen mellan kungarna Gustaf och Håkon förblev kylig deras långa liv ut (Dag Hoelseth). De konkreta resultaten av det socialpolitiska erfarenhetsutbytet blev små (Peter Johansson). Idrottsbojkott rådde inom de sportgrenar – skidor och skridskor – som i Norge skapade nationella idoler, medan däremot fotbollslandskamper var ett märkligt undantag (Matti Goksøy). Den ”asymmetriska” migration som innebar att många fler svenskar flyttade till Norge än normän till Sverige ledde dock inte till ”farligare” konsekvenser för flyttarna och försvann helt i andra generationen (Jan Eivind Myhre). Mer problemfylld var samepolitiken och svenska renars bete på norskt område, något som varit en av knäckfrågorna under Karlstadsförhandlingarna (Lennart Lundmark). Inom socialestetiken – som innebar att producera billiga och vackra saker för folkets breda lager – blev den svenska överlägsenheten markant (Christine Myrvang).

Frågor kopplade till försvaret och den nationella identiteten är givetvis alltid grundläggande. Geografins betydelse för den militära situationen belyses därför (Gunnar Åselius). De Förenade Rikenas relation till det wilhelmska Tyskland utreds och Wilhelm II:s sympati och stöd för Sverige, som var ett mål för Oscar II, kartläggs (Stefan Gammelien). Svenska försök förekom syftande till att utradera, minska betydelsen av eller flytta den för Norge viktiga nationsgrundande och identitetsskapande gränsen mellan unionsländerna

(Roald Berg). Den problemfyllda relationen mellan länderna under andra världskriget – som härrörde från det svenska dilemmat mellan ett realpolitiskt eller moraliskt betingat val i förhållande till det ockuperade broderfolket – skildras (Stig Ekman). Svaret söks till sist på frågan om unionsupplösningen är något att glömma eller att stoltsera med och samtidigt reflekteras också generellt kring sådana ting som jubileumsfirandet av för en nation viktiga händelser och bruket att resa statyer och monument (Peter Aronsson). Att sven-skarna intill detta år i så fall stått för glömskan av händelserna 1905 är obestridligt medan givetvis det året i Norge har en alldeles särskild betydelse och plats i medborgarnas minne.

Den antologi, vars texter är koncentrerade till upplösningåret, inleds sedan passande nog med en anknytning till unionens eftermäle och reflexioner kring hur minnet av det förflutna och tolkningar av historien uppkommer (Torbjörn Nilsson). Lika passande är att fortsättningen ägnas åt kontrafaktiska funderingar kring vad som kunde ha hänt (Øystein Sørensen) och åt svenska och norska insamlade samtida minnesskildringar (Anne Eriksen). I fortsättningen är bidragen sammanförda kring temat om internationell opinion, om olika politiska yttringar i de berörda länderna samt om underrättelsetjänst och krigsplanering.

Stormakternas önskan om en snabb och fredlig lösning skildras sålunda i ett brett perspektiv (Gunnar Åselius). Det framgår att Finlands ömtåliga läge i det av oroligheter drabbade Tsarryssland förhindrade någon som helst officiell reaktion därifrån (Sune Jungar), medan det i Danmark, som kom att leverera en kung åt Norge, fanns en önskan om att utöva ett inflytande som realpolitiken dock satte gränser för (Carsten Due-Nielsen). Trots att det bara var män som var direkt inblandade i de avgörande händelserna visas de norska kvinnorna ha varit aktiva och särskilt i samband med folkomröstningen (Ida Blom), en folkomröstning som analyseras särskilt och som var den första i Norden (Evert Vedung). Att det förekom mindre systerliga meningsyttringar mellan de svenska och norska kvinnorörelserna uppenbaras dock (Inger Hammar), liksom att kyrkorna var engagerade – den norska i den nationella mobiliseringen, den svenska på konservativ kant (Dag Thorkildsen). Det finns vidare bevis för att båda parter under krisen försökte luska fram motpartens avsikter med hjälp av ett för moderna ögon tämligen naivt spioneri och annat underrättelsearbete (Björn Gäfvert). Båda sidors krigsplanering redovisas också med det något överraskande resultatet att ingen krigsaktivism förekom bland någondera sidans militärer (Roald Berg). Avslutningsbidraget innehåller folkrättsliga synpunkter på upplösningförfarandet (Rolf Danielsen).

Det är med stort nöje man läser dessa synteser och antologier. De belyser på ett fängslande sätt de svåra uppgifter unionens män – kvinnor räknades då inte – utifrån givna förutsättningar hade att under samvarons tid försöka bemästra.

De visar också hur deras efterföljare av båda könen därefter i sina små länder i Europas norra utkant, enskilt men också i samverkan, lyckades upprätta den internationellt beundrade skandinaviska välfärdsstaten. I vad mån denna stat är i färd med att krackelera eller ej – därom tvista numera de lärde.

Sejersted, Francis. *Socialdemokratins tidsålder. Sverige och Norge under 1900-talet*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora 2005.

Stråht, Bo. *Union och demokrati. De Förenade Rikena Sverige och Norge 1814–1905*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora 2005.

Nilsson, Torbjörn och Sørensen, Øystein (red.). *Goda grannar eller morska motståndare? Sverige och Norge från 1814 till idag*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2005.

Nilsson, Torbjörn och Sørensen, Øystein (red.) *1905 – unionsupplösningens år. Nya perspektiv på ett svenskt-norskt drama*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2005.

NT-INTERVJUN

DER ER INGEN GUD FOR DE FATTIGE

Selma Lagerlöfs roman *Kejseren af Portugalien* løber som en metatekst gennem Ib Michaels roman *Paven af Indien*. Begge bøger handler om afmagten og bæres af en ømhed for de svage.

Ib Michael har været indstillet til Nordisk Råds Litteraturpris og har et stort forfatterskab bag sig af romaner, digte og rejsebeskrivelser og har modtaget Det Danske Akademis store pris. Han er vendt hjem efter måneder i tsunamisens slagskygge, og fortæller her om sin roman og sit forhold til det nordiske til journalist, kritikere og forfatter Lisbeth Bonde.

Med romanen, *Paven af Indien* (2003) er den danske forfatter Ib Michael (f. 1945) atter på hjemmebane: Bogen udspiller sig i Peru og skildrer det syd-amerikanske kontinentets historie, natur og kultur og det kristen-indianske kultursammenstød. Som ung studerede Ib Michael indianske kulturer og sprog og har foretaget talrige rejser til Sydamerika. Med ”Paven af Indien” sluttet ringen fra hans ungdomsromaner fra Latinamerika.

Romanen handler om en hårdnakket drømmer, indianeren Don Felipe, eller Felipe Guaman Poma de Ayala, en kristen inkaprins, der bruger sine sidste år på at skrive en appel til den spanske konge, Filip III. Brevet, som vokser sig stort og bliver til en bog på ca. 1 000 sider med godt 400 tegninger, er én lang beskrivelse af de overgreb, de spanske conquistadorer begik mod indianerne. Vi hører om voldtægter, mishandlinger, plyndringer og myrderier på ni tiendedele af inkafolket, og vi følger Poma på hans halsbrækkende rejse gennem junglen for at aflevere bogen i Lima. Bogen når aldrig frem til modtageren, men havner ad uransagelige veje i det danske kongehus’ bogsamling. Den er en utopisk drøm om, at den spanske konge i den kristne barmhjertigheds tegn vil befri Peru for dets undertrykkere.

Hvad var anledningen til at skrive ”Paven af Indien”?

– Jeg befandt mig tilfældigvis i New York en måned efter 11.9.01 og havde lige rapporteret fra Ground Zero, da jeg begyndte på romanen. Det var en måde at forholde sig til den store fortvivelse på og sætte tingene i perspektiv. Poma havde mistet alt – sin kultur, sin titel, sine besiddelser og sidst, men ikke mindst, sit navn. Samtidig var skriftet blevet lagt ud på internettet, og dermed fik jeg for første gang selv lejlighed til at se det. Det gør en kæmpe forskel at

blade i det, selv om det foregår virtuelt. Jeg havde jo haft Poma med allerede i romanen "Rejsen tilbage" (1977), hvor han optræder på titelbladet med en af sine tegninger og er nævnt en enkelt gang i teksten. I mellemtiden var der sket det, at jeg selv var blevet et halvt menneskeliv ældre og havde fået mere sans for den gamle indianer, som var døbt i den kristne tro – skønt han var født og opvokset som prins – søn af Inkaens datter og medlem af de ledende klaner i det gamle Peru. Hans familie var så højt på strå, at de har haft guddommelig status i det gamle Inkarige. Vi skal huske, at Inkariget var et stærkt klasseslett samfund med megen fattigdom. Da Poma bliver født, er det alt sammen forbi, og han vokser op som kristen. Det, der gør ham så spændende at læse, er, at han er tvekulturel og kan afgive vidnesbyrd om den tid, han er vokset op i. I egenskab af kirketjener var han i sin ungdom med til at smadre sin egen kulturs efterladenskaber, idet han fandt, at de var udtryk for hedenskaben, som de 'heldigvis' havde rejst sig fra. Men da tiden nærmer sig, og han skal til at dø, kommer han til bevidsthed, og det går op for ham, at nu er næsten hele hans folk udryddet og hans kultur jævnet med jorden.

Der er intet tilbage af en meget, meget stor civilisation – meget større end et par tvillingetårne i New York – det svarer til, hvis hele USA med alle byerne og alt, hvad de havde bygget op – i løbet af et menneskeliv var forsvundet og lå i ruiner. Det er uhyrligt, og den bevidsthed slår ham. Og så begynder han på sit brev til den spanske konge. Det bliver et helt monument – det vidnesbyrd om menneskelivet og bevidstheden. Alt, hvad Poma ved – og det er ikke så lidt, for han er sprænglærd, både hvad angår de gamle dynastier i Inkariget, og hvad angår den kristne kultur – vil forsvinde med ham, og det mærker han sig. Så ud over at skrive sin appel til kongen om retfærdighed i den nye verden, så er det også et sidste udtryk for hans endnu levende bevidsthed. Og dermed bliver det et kunstværk – ikke mindst i kraft af hans næsten 400 fantastiske tegninger.

Når man går ind på nettet, kan man komme helt tæt på ham og følge hans håndskrift og rørelser undervejs. Så er skriften klar og fin, så er den hidsig og vred, så er den næsten styrtet eller rystende. Jeg tror, at han fik en hjerneblødning undervejs eller led af begyndende alzheimer – men det kan jeg jo ikke vide.

Du lader ham blive syg og blive behandlet med naturmedicin hos indianerne i junglen på sin vej til Lima?

– Ja, han kæmper en døds kamp, men når frem, og han bevarer sit forfængelige håb til det sidste. I junglen møder han indianere af Asháninka-stammen, og deres shamaner kan ting. Det ved jeg af egen erfaring. I øvrigt bør det bemærkes, at alskens overtro og ondskab trives i den indianske landsby – hvor ingen hvide endnu er kommet. Indianerne er heller ikke rene og gode, det er

et snævert landsbymiljø præget af sygdomme, frygt og elendighed. Hen mod slutningen bebuder han, at han vil blive modtaget ved kongens hof, og hans krønike vil blive indbundet i gyldenlæder og forsynet med et sølvspænde. Men i første omgang ender hans drøm i skidtet, og han dør i fattigdom – han bor i en æselstald og testamenterer den til de hjemløse – og bogen når aldrig frem. Den side i bogen, hvor kvitteringen for modtagelsen skulle have stået, er tom.

Hvordan havner bogen i kong Frederik III's bogsamling?

– Det er ikke endegyldigt bevist, men der er en stor sandsynlighed for, at Frederik III har optaget den i sin bogsamling, og at han har fået den af en af sine ambassadører, der igen havde fået den i Madrid – enten som afskedsgave, eller måske har han selv fundet den på købers marked, da ambassadøren var en stor bogsamler ligesom Frederik III. Mit efterskrift er gennemset og rettet af forskere på Det kgl. Bibliotek, men intet er sikkert. Resten af bogen er romanforfatterens.

I første omgang kan den drevne romanlæser godt forledes til at tro, at det er en del af en fiktiv ramme? At man har fundet et for længst glemt, besynderligt manuskript på et øde loftskammer. Men her er det tekstlige grundlag for en gangs skyld videnskabeligt verificeret, så den god nok!

– Ja! Det gør ikke historien dårligere, det bidrager nærmest til fiktionen – især de bevægelser hen imod slutningen, hvor manuskriptet bliver pillet fra hinanden og sat sammen igen – alle de detaljer, som forskningen bekræfter, har jeg forsøgt at bruge i fiktionen, dog på en sådan måde, at man ikke kan vide, hvad der rent faktisk skete.

Ja, det er jo romanforfatterens privilegium at digte!

– Ja, det er langt mere tilfredsstillende med et faktisk foreliggende manuskript end fx i Dan Browns "Da Vinci Mysteriet", som er den rene drengedrøvsfiktion. De koder, som opstilles dér, og som derefter knækkes, er så uhyre forudsigelige, og som læser bliver man snydt.

Ib Michaels forfatterskab er fra debuten i 1970 blevet båret frem af en åbenhed og nysgerrighed og en trang til at sætte fordomme på spil. Bøgerne pendler mellem at omhandle hjemme og ude. Ved mødet med andre kulturer får han skærpet sine sanser. At skrive er at opleve, og med skriften udvides verden, synes han at sige.

Men kan "Paven af Indien" betegnes som en samtidsroman?

– De skel, som kritikerne sætter op mellem samtidsromaner og andre romanformer, holder ikke. Alle romaner, som udgives i tiden, er samtidsro-

maner – selv når vi skriver historiske romaner projicerer vi en mængde problematikker fra vores egen samtid over på fiktionen. Det er jo ikke datidens mennesker, der skal læse dem og komme efter forfatterne og sige, at det er forkert alt sammen! (latter) Fx er der en parallel mellem ”Paven af Indien” og krigen mod Irak, nemlig at der kommer en indtrængende kultur, som ikke forstår en brik af en anden kultur, og det ender med et civilisationernes sammenstød. USA og de øvrige krigsførende lande har undladt at stikke en finger i jorden og fornemme, hvad den muslimske kultur rummer.

Vores demokratitanke skal med vold og magt udbredes som en tro, der bliver trukket ned over hovedet på muslimerne, om det så skal koste dem deres nationale og kulturelle værdier. Når Bush fører sig frem i verden som en frelser – og han tror jo fuldt og helt på sine værdier – så svarer det til spaniernes og portugisernes indtrængen med katolicismen i Sydamerika i 1500-tallet. Men der er også andre paralleller til nutiden, fx til det multikulturelle samfund. Mens Poma er fuldblods inka, så er hans barnebarn, Patricio, mestits, dvs. halvblods. Han nærer en dyb mistillid til det folk, han oprindeligt tilhører, de kechua-talende indianere. Han repræsenterer den nye race, som man kalder voldtægtens børn i Mexico. Han er samtidig en overlever, uden hvis hjælp Poma aldrig var nået helskindet til Lima. Og omvendt: Uden Pomas indflydelse var Patricio aldrig vokset sig fri af traumerne, som han pådrog sig under sin forrænde opvækst.

I modsætning til mange bøger i dag, der forsvinder i glemslen blev Pomas bog ikke glemt, selv om der er gået 400 år. Afmagtsråbet når frem til en stor offentlighed i dag. Ser du en etisk eller politisk opgave for en romanforfatter som dig?

– Kunstnerens opgave ligger ikke i at analysere samfundet korrekt, men i at solidarisere sig med afmægtige mennesker, der drømmer. Afmagts sproget når ud, hvor magten aldrig når. Både Jan i Skrolycka fra Värmland ca.1900 og Poma fra 1600-tallets Peru er drømmere. Som kunstnere kan vi minde om, at ømheden findes, mens alt andet i samfundet defineres som magt. H.C. Andersen vækker også til ømhed med sit sprog, når vi læser ham. Han minder os om, at der findes menneskelige drømme, og han er selv udtryk for fattigdommens kultur. Kunsten findes i skrøbeligheden. Jan i Skrolycka går i stykker af lutter kærlighed til datteren Klara. Dermed bliver han socialt set et tragisk tilfælde, men sådan oplever vi ham ikke, når vi læser Selma Lagerlöfs roman, tværtimod føler vi en ømhed, som det sociale system aldrig ville kunne opbyde. Velfærdssamfundet sikrer, at der er folk til at tage hånd om problemerne, fordi vi ikke har tid til at tage os af dem. Kunsten gør det modsatte. Den giver os en oplevelse af menneskelig afmagt, så vi ikke kan slippe den, svarer Ib Michael på mit spørgsmål om, hvad kunst kan generelt, og hvad han mener, ”Paven af Indien” kan specifikt.

Bogen er designet som en hilsen til Selma Lagerlöfs berømte roman *Kejseren af Portugalien* og bygger både tematisk og kompositorisk på den. Ib Michaels roman er båret af dyb respekt for Selma Lagerlöf, som Ib Michael beundrer lige så glødende som sin afdøde svenske kollega, Göran Tunström. De fandt hinanden til et forfatterarrangement i Amsterdam i en fælles begejstring for *Kejseren af Portugalien*. Dér lovede Ib Michael sig selv at skrive en bog i Lagerlöfs ånd.

Hvad er dit mellemværende med Lagerlöf?

– Det er en hilsen til Lagerlöf. Min bog mimer Lagerlöfs ned til mindste detalje – fra titlen og de fire gennemgående afsnit, bestående af ultrakorte kapitler, til længden og det utopiske vanvid, der hjemsøger både Poma og Jan i Skrolycka. Poma er pavens modbillede og den, der retteligen burde være hersker i de nye riger, der er blevet erobret. Amerika hed oprindeligt Las Indias pga. Columbus' misforståelse. Derfor denne titel, som rummer et paradoks, og som får mange til at studse. Det refererer til noget, som ikke findes – ligesom Portugalien er et utopisk rige. Paven af Indien er de fattiges apostel. Indimellem undrer Poma sig over, at det er den kristne kultur, der har forøvet alle disse ulykker, og til sidst kommer så den fortvivlende indsigt, krystalliseret i sætningen, som har gjort størst indtryk på mig, nemlig at der ikke er nogen Gud for de fattige.

Det er en historie om de fattiges vilkår. Krige føres altid imod de fattige. Den allerfattigste i romanen er imidlertid den døvstumme Avelina, en pige, som giver fortællingen mæle ved at genopfinde det gamle skriftsprog på knudsnorene. Avelina betyder den lille fugl, dvs. kolibrien, der følger dem på deres videre færd mod Lima. Dermed går jeg ind på den indianske tro, der gør dyr til hjælpeånder.

De to romaner handler om den samme tragedie – uanset om det er en bonde i Värmland eller en inkaprin i Peru. Jan i Skrolycka forsøger med sit vanvid at overvinde fattigdommen, ulykken og selve virkeligheden. Han har mistet sin elskede datter, og sandheden er, at hun er prostitueret i Stockholm, og at det kommer af købmanden, som solgte hende en rød kjole, der gjorde hende forfængelig. Dermed mister han sin højt elskede datter. Det er en fantastisk historie, der dækkes ind af hans stigende vanvid, hvor han bliver kejser af Portugalien. Det kan godt være, at man ikke kan udvise den samme generøsitet over for sin samtid, men når man tager de store briller på, så føler man en dyb gæld til en forfatter som Selma Lagerlöf, som kunne skrive en roman som "Kejseren af Portugalien".

Men måske føler jeg en endnu større gæld til Poma, der for 400 år siden sad og kæmpede på et sprog, som ikke en gang var hans eget og med et alfabet, som han møjsommeligt havde måttet tillære sig – alt sammen for at bidrage til

kulturen med én vigtig sandhed: Der er ingen Gud for de fattige. Lur mig, om ikke den fattige iraker, der er fanget i det ragnarok, som hans land er kastet ud i, og som altid fremstilles som en fanatisk muslim, lur mig, om han har en gud. Gu' har han ej! Osama bin Laden – rig mand – Saddam Hussein – multimillionær – men de fattige djævla – om de er kristne eller muslimer – de har ingen gud.

Ib Michaels roman er den første fiktive fremstilling af inkaprinsens originale dokument, "El primer nueva corónica y buen gobierno", som er i Det Kgl. Bibliotek i Københavns besiddelse, og som i 2001 blev oversat til engelsk og lagt ud på nettet i komplet form med tegningerne. Pomas drøm om, at hans bøn skulle lægges ud på himlens arkiv er således blevet opfyldt, når manuskriptet i dag ligger på cyberspace. Oprindeligt er det forfattet på spansk, men der er også afsnit på quechua, som er det præ-columbianske fællessprog, der den dag i dag tales af adskillige millioner mennesker i Sydamerika.

I sit efterord skriver Ib Michael: "Det er med Inkakrøniken som med alt andet, der er noget værd: Ingen har bedt om den, og hvis den ikke fandtes, ville det heller ikke gøre nogen forskel. Nu gør den en forskel, og det er hele pointen. Poma de Ayala er en stemme, der taler fra den anden side af graven, en prins, som havde mere på hjerte end et bittert opgør med sin samtid. Her taler den sidste høvding fra en stor kultur, som gik ned i mødet med vores egen.

Lisbeth Bonde

FÖR EGEN RÄKNING

DET NYE NORDISKE KULTURSAMARBEJDE

Henrik Wivel, født 1954, er dr. phil. og NTs danske redaktør siden 1989. Kulturredaktør ved Weekendavisen, København. Han har tidligere arbejdet som Kulturredaktør ved Kristeligt Dagblad og Berlingske Tidende. Forfatter til adskillige bøger, herunder "Snedronningen" om Selma Lagerlöfs liv og forfatterskab, udkommet i en ny udgave 2005, samt kunst- og åndshistorien "Den store Stil. Dansk symbolisme og impressionisme omkring år 1900" (1995), essaysamlingerne "Selviagttagelse" (1999) og "Perlen" (2002). Har modtaget Selma Lagerlöfs Medalj (1990) og Georg Brandes Prisen (1995).

Den nordiske udsoning

100-års jubilæet for unionsopløsningen mellem Sverige og Norge er blevet fejret efter alle kunstens regler i de to lande dette efterår, og i november blev fejringen bragt til Danmark, da det norske regentpar kom på officielt besøg. Begivenheden er da også væsentlig, fordi den – sammen med Islands selvstændighed i 1944 – betegner den endelige udsoning mellem de nordiske lande, der op igennem resten af det 20. århundrede og ind i det 21. århundrede har levet i fredelig samdrægtighed, efter århundreders krige, rivaliseringer og erobringer. Det er i dag svært at forestille sig, at der op til unionsopløsningen i 1905 faktisk var troppesamlinger og mobilisering i både Norge og Sverige, så langt er vi gudskelov kommet fra den militante magttænkning i Norden for i stedet at tænke konstruktivt og fremadrettet med hensyn til de nordiske landes fælles muligheder. Et samarbejde, der er blevet yderligere styrket gennem oprettelsen af først Nordisk Råd i 1952 og siden Nordisk Ministerråd i 1971.

De to nordiske paraply-organisationer bliver med jævne mellemrum udsat for venlige drillerier og reduceret til de besværgende skåltalers paradys under de årlige sessioner. En kritik, der netop kan finde sted, fordi det nordiske samarbejde – i modsætning til eksempelvis EUs – rent faktisk fungerer stort set gnidningsløst og derfor ikke maner til den alvor, som stadige konfrontationer

gør. Det nordiske samarbejde har reelt bemærkelsesværdige resultater bag sig inden for jura, miljø, uddannelse, erhverv, sprog og kultur, ligesom vi i dag betragter det som en selvfølge, at nordiske borgere kan rejse frit mellem landene.

De skabende mennesker

En af de bærende søjler i det nordiske samarbejde er kulturen, et område, hvor skabende mennesker altid har arbejdet på tværs af givne grænser, mulige fordomme med et sprog, der ikke er bundet til sted eller øjeblik. Der har lige siden skandinavismens glade dage i 1800-tallet fundet en vital udveksling sted mellem nordiske kunstnere og kulturpersonligheder, der i en grad har stimuleret den nordiske kultur og i perioder gjort den strømførende, tænk på tiden omkring år 1900, hvor Brandes, Ibsen, Hamsun, Strindberg, Lagerlöf, Jacobsen, Bang og konsorter skabte en kulturel fornyelse, ikke alene i Norden, men i Europa.

I Nordisk Råds og Nordisk Ministerråds regi har man forsøgt at fastholde et højt niveau på kulturområdet ved at skabe institutioner og samarbejdsorganer, der kunne stimulere nordisk kultur og udvikle den i pagt med tiden. Der er fællesnordiske huse i Island, Færøerne, Grønland, Åland og Helsingfors med stipendieboliger og løbende fællesnordiske arrangementer inden for de kulturelle genrer og uddannelsesforløb. Der er tillige opbygget en række fonde som Nordisk Kulturfond, Nordisk Film&TV-fond og komiteer som dem, der står bag de velfungerende priser inden for litteratur, musik og senest film i Nordisk Råds regi.

Det er et samarbejde, der fungerer og som derfor ikke påkalder sig kritisk opmærksomhed og alene holder fokus på resultaterne, når de rammer den nordiske offentlighed i form af priser, nye film, bøger og litterære oversættelser, nordiske vandrestillinger og gæstespil inden for teater- og musiklivet.

Ministrenes reform

Det er derfor værd at notere sig, at de nordiske kulturministre har brugt det sidste halve år til at reformere det nordiske kultursamarbejde. Det er sket for at gøre op med de – angiveligt – forældede strukturer, og gøre det nordiske samarbejde mere fleksibelt og åbent for nye arbejdsformer. Det er hensigten, at den gamle institutions- og sektorinddelte struktur skal vige for målrettede satsninger på aktuelle problemstillinger i tiden. Det er de nordiske kulturministre selv, der skal initiere disse aktuelle satsningsområder og fremover træffe beslutningerne for de overordnede mål med det nordiske kultursamarbejde.

For at realisere den nye målsætning nedlægges 9 af de i alt 20 komiteer og institutioner inden for Nordisk Ministerråd, således at der kan frigøres midler til den nye struktur og de potentielle satsningsområder. Det rammer umiddel-

bart det nordiske samarbejde inden for scenekunsten, bibliotekerne, den klassiske musik, samtidskunsten og journalistikken, når den nye form for kultursamarbejde angiveligt træder i kraft fra 2007.

Det er muligt, at arbejdet inden for disse kulturelle sektorer ikke har kastet voldsom opmærksomhed af sig, og at de derfor ikke direkte vil blive savnet, ligesom det er muligt, at den nye struktur vil kunne opsuge det potentiale og det talent, som hermed bringes i frit fald. Men der er to forhold, der for alvor er bekymrende i de nordiske kulturministres forsøg på at revitalisere den nordiske kultur.

Politisk populisme

For det første er reformen af det nordiske kultursamarbejde identisk med de tankeformer og initiativer, der præger de officielle og ministerielle tiltag på kulturområdet i Norden i disse år. De er rettet ind efter øjeblikkets begivenhedskultur – H.C. Andersen fejringen i Danmark 2005 er bare et eksempel på det fatale i en sådan praksis – politisk korrekte stemninger og modeprægede tendenser i stedet for langsigtede mål. Det er der i sig selv ikke noget ejendommeligt i. Det ligger jo i selve det politiske tankesæt, at det rettes ind mod de mulige vælgere og derfor søger det populistiske, der kan skaffe stemmer og er i samklang med tidens trends. Men det er ikke nødvendigvis politisk opportuniste, der skaber stor kunst, endsige kulturel kvalitet på lang sigt.

For det andet er reformen af det nordiske kultursamarbejde et udtryk for politisk styring. Og det er usædvanligt i det nordiske samarbejde, der igennem tiderne altid har fungeret efter en strategi, hvor initiativerne har bevæget sig nedfra og op i systemet, før de er blevet implementeret. Selv om de nordiske ministre angiveligt understreger, at armslængde-principet skal holdes i hævd, dikterer den fremtidige praksis noget andet. Når man opløser selvstændige institutioner og komiteer for i stedet fra centralt politisk hold at stille med den kulturelle dagsorden, så ophæver man også *armslængde-principet*. Det er ikke en naturlov, men en klar og genkendelig politisk konsekvens.

Fremover vil en række af de initiativer der tages på kulturområdet være et resultat af de beslutninger, som de skiftende nordiske kulturministres håndgangne mænd og kvinder har truffet. Der vil blive tale om politisk udpegede rådgivere fra kulturlivet, der i den enkelte konkrete sag bliver opfordret til at træde ind i et advisers board, knyttet til det givne kulturelle satsningsområde. Vilkårighed er et andet ord for den politiske opportuniste, der vil komme til at herske. Kunstens skabende kræfter vil blive gidsler i det politiske spil, eller trækdyr for skiftende politiske agendaer, hvor man kan befrygte om de betroede midler anvendes til gavn for kulturen og dens publikum.

Manglende frisind

Således lægger reformen af det nordiske kultursamarbejde op til på den ene side en form for vilkårlighed, dikteret af skiftende kulturpolitiske stemninger, og på den anden side til en direkte politisk styring, der på sigt vil ophæve den autonomi og selvstændige tænkning, der har præget det nordiske kulturliv igennem de sidste 150 år. Det er muligt, reformen vil skabe dynamik. Det er muligt, den vil skabe diskussion og konfrontation.

Men reformen virker ikke som et fremskridt i den frisindede nordiske ånd, snarere som et tilbageskridt, der ikke er i pagt med den givende forsonlighed og åbne udveksling, der hører det moderne Norden til.

Henrik Wivel

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

MINISTERRÅDET REFORMERAR MEDAN NORDISKA RÅDET FUNDERAR

Nordiska rådet har haft sin 57:e session. Denna gång ägde den rum i Reykjavik. Förhandlingar fördes vid ett stort antal möten och för somliga av deltagarna, framför allt rådets presidium, var det mycket hektiska dagar.

Var det en bra session? Därom råder det olika meningar. I Sverige avkunnade den största morgontidningen sin dom redan innan sessionen avslutats. "Obsolet så in i Norden", förklarade Dagens Nyheter i en huvudledare skriven av någon i Stockholm. Tidningen hade ingen utsänd reporter på plats. Den bristande mediebevakningen kunde enligt tidningen ses som ett tecken på att tiden runnit ut för denna parlamentariska församling. Tidningen skapade så själv argument för sin ståndpunkt.

Utöver plenarsessionen räknar jag till att rådet hade 47 planlagda möten i vitt skilda sammansättningar. Därutöver behandlade rådet 12 medlemsförslag eller förslag från rådets kommittéer, tog ställning till nio olika ministerrådsdokument, avgav rekommendationer och tog del av rapporter. De informella samtalen kan räknas i tusental.

Utöver de möten som ägde rum i rådet inträffade en rad möten mellan de nordiska regeringarna i olika ministersammansättningar, ämbetsmannamöten och sammanträden med frivilligorganisationer. De nordiska statsministrarna, för att ta ett exempel, hade såväl ett eget nordiskt möte som ett baltiskt-nordiskt regeringschefsmöte.

Ministerrådet redogjorde, och fick parlamentarikernas klartecken, för reformering av ministerrådsstrukturen. Från och med 2006 är det 11 grupperingar av ministrar som möts i ministerrådet istället för de tidigare 18. Mera debatt blev det beträffande kulturministrarnas förslag om ändrad struktur på kulturområdet. Trots den kritik som framförts, inom och framför allt utanför rådet, gavs ett principiellt klartecken för nedläggning av ett antal nordiska kulturinstitutioner och en flexiblare ordning med tidsbegränsade program och projektstöd införs istället. Rådet begär dock att regeringarna klargör hur den nya organisationen ska se ut innan den kan träda ikraft.

Rådet behandlade också ett antal handlingsprogram som ministerrådet presenterade, exempelvis gällande jämställdhet, samarbete i Arktis och det nordiska energisamarbetet.

Kan man med denna information avgöra om den 57:e sessionen var en framgång eller inte? Den som vid en sådan bedömning fäster störst vikt vid om stora beslut som i ett slag påverkar de många människornas vardag fattas, blir nog benägen att hålla med Dagen Nyheter's ledarskribent.

Den som istället anser att det är viktigt att regeringssamarbetet utsätts för granskning i ett öppet forum med tillträde för alla, har sannolikt en mera positiv bedömning av rådets arbete. Detta gäller även om man inte behöver anse att denna granskning visade sig effektiv just vid den 57:e sessionen.

Själv anser jag att de många dialogerna mellan politiskt förtroendevalda, i såväl formella som informella sammanhang, under rådsessionerna är det allra viktigaste. Det gäller inte minst i det historiska skede vi nu befinner oss. Europa befinner sig i ett formativt skede som sällan förr. Att parlamentariker i ordnade former möts, lyssnar till varandra, söker ena sig i frågor där detta är möjligt och försöker förstå varandra när oenighet föreligger är i sig av mycket stor betydelse.

Framgångsrik politik i ett nordiskt land sprids snabbt från ett nordiskt land till de andra. Och det finns också åtskilliga exempel på hur politiska misslyckanden i ett nordiskt land lärt andra att undvika dem. Här ligger kanske det allra största värdet i den nordiska gemenskap som Nordiska rådet och ministerrådet bidrar till. I den mån politiken bidrar till att placera samtliga nordiska länder i tio-i-topp vid en jämförelse av konkurrenskraften bland flera än 100 länder, vilket sker i *World Economic Forums* senaste uppskattning, är det detta erfarenhetsutbyte som är viktigast. Den politiska dialogen ska inte underskattas, det ligger sanning i påståendet att det är den som mest effektivt påverkar människors sätt att tänka som har störst inflytande på sakernas gång.

Nordiska rådet är inte en egentlig beslutsförsamling. De rekommendationer som antas måste följas upp genom regeringsbeslut och/eller beslut i de nationella parlamenten.

Detta gör inte rådet till en mindre viktig församling. Demokrati innebär primärt inte att beslut tas och genomförs. Demokrati innebär bland annat krav på öppenhet, fri diskussion och att offentlig maktutövning ska ske under folkvaldas kontroll. Här fyller Nordiska rådet en viktig funktion. Tack vare Nordiska rådets öppenhet är det möjligt att här ha en insyn i arbetet som saknas i en stor del av annat mellanstatligt samarbete.

Genom Nordiska rådet är det också möjligt för folkvalda i ett land att ställa ministrar i ett annat land till svars för maktutövning som också påverkar grannländerna. Här har Nordiska rådet, som består av såväl parlamentariker som regeringsledamöter, närmast unika egenskaper. Denna möjlighet skulle kunna utnyttjas i långt större utsträckning än vad som sker hittills.

Det är påfallande för vår tid, och kanske i större utsträckning för Sverige än flertalet länder, att intresset för att i medierna skildra det politiska samtalet är svagt. Riksdagsdebatter i Sverige får lika lite som Nordiska rådet uppmärksamhet annat än i undantagsfall. I en tid då maktspelet, personcentrerad rapportering fokuserad på statsministrar och partiledare och granskning av maktutövning dominerar mediebildens får deliberativa inslag i politiken lite utrym-

me. I den mån det ges utrymme för resonemang och det som skulle kunna vara analyserande dialoger så sker det för förment partipolitiskt oberoende personer, oftast i form av att aktiva eller förutvarande journalister får breda ut sig iklädda mikrofoner i soffgrupper. Det viktigaste kompetenskravet är att deltagarna är radio- och TV-mässiga.

Detta låter naturligtvis som att jag skjuter på budbärarna. Min kritik står jag för men jag anser att exempelvis DN:s ledare är välgörande även om argumenten den består oss med är irrelevanta i de fall då de inte är direkt felaktiga.

Nordiska rådet behöver reformeras. I jämförelse med den reformering som sker i Nordiska ministerrådet, och som faktiskt överträffar vad EU och FN lyckats med, imponerar inte parlamentarikernas hittida förändringsförmåga. Denna tidskrifts redaktör Claes Wiklund har tillsammans med professor Bengt Sundelius lagt fram förslag till förändringar. I en artikel i Nordens Tidning menar Wiklund att Nordiska rådets presidium tycks vara lomhört.

Det finns dock reformvilja bland åtskilliga i Nordiska rådet. Viktigast av allt är att tillföra rådet mera "politisk energi". Från den synpunkten sett är det betänkligt att statsministrarna Persson, Stoltenberg och Vanhanen alla avvek från Reykjavik före den allmänpolitiska debatten vid sessionen. Och det är också oroande att rådet inte med större energi verkade för att Poul Schlüter ska få en ersättare i rollen som förkämpe i arbetet på att avveckla gränshinder. På den senare punkten för Föreningarna Nordens Förbund fram den norske veteranpolitikern Bjarne Mørk Eidem som sin kandidat.

Rådets storlek och framför allt dess presidiums sammansättning borde diskuteras, läs minskas, såsom Wiklund och Sundelius föreslår. Partiledarna bör ges chansen att spela en större roll vid sessionerna.

Reformvilja behövs. Det viktiga är vilka motiv som styr sådana ambitioner. Ett observandum är att det är främst i Sverige som Nordiska rådet ifrågasätts. Är det inte ett utslag av storsvensk arrogans av samma slag som USA anklagas för i relation till FN och Frankrike och Italien påstås visa i förhållande till EU? I en hel del inlägg tycks det som om det bara är hänsynen till Sveriges egenintresse, eller än snävare Sveriges Riksdags egenintresse, som tillmäts vikt. Att Norden angår också små självstyrande områden och mindre nordiska stater borde man inte kunna strunta i ens i inhemsk debatt i Sverige.

Det är önskvärt att partiledarna aktivt tar del i diskussionen om Nordiska rådets framtid. Det är också angeläget att Föreningarna Norden än mera aktivt tar ansvar för att föra fram viktiga nordiska samarbetsfrågor.

Kanske är det också på nytt möjligt att engagera arbetsmarknadens parter som pådrivande gentemot Nordiska rådet nu när den "nordiska modellen" på arbetsmarknaden allt mera sätts ifråga?

Om vi får fortleva i fred och med öppna ekonomier kan vi vara säkra på en sak: Det mellanstatliga utbytet kommer att växa, troligen i snabbare takt än

någonsin och på flera håll än vid Öresund och i Tornedalen. Det leder till mera av mellanstatligt samarbete. Frågan är om detta ska följas av ökad parlamentarisk insyn och inflytande i vad statsmakterna gör. Svaret borde vara självklart men tyvärr är så inte fallet.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN I

ÖRJAN LINDBERGER IN MEMORIAM

När Örjan Lindberger avled i juni 2005, förlorade svensk litteraturvetenskap en av sina stora män. Sedan han ännu inte tjugosex år fyllda försvarat den mäktiga och gränssättande doktorsavhandlingen *Prometeustanken hos Viktor Rydberg* (1938) verkade han som docent vid Stockholms högskola under mer än två decennier på de osäkra villkor, som gällde – och delvis alltjämt gör så – för dem som ville ägna sig åt forskning. Genom sin enastående arbetskapacitet och tidigt grundmurade anseende som forskare blev han hårt anlitad som fakultetsopponent och lär med mer än tjugo sådana uppdrag ha förvärvat svenskt rekord i grenen. Kort efter det att den privata Stockholms högskola bytt skepnad till kungligt universitet efterträdde han 1961 Henry Olsson på den lärostol, som kan räkna sina anor från Viktor Rydberg, och under sina sjutton år som professor förde han fram inte mindre än trettiosju elever till doktorsgraden eller senare doktorsexamen. Under större delen av denna tid fullgjorde han också administrativa uppdrag som institutionens prefekt och fakultetens dekanus, betungande externa åligganden inte att förglömma. Till hans framsynta insatser för ämnesutvecklingen hör etableringen av forskning om barn- och ungdomslitteratur, som han hade inlett redan under docenttiden och energiskt verkade för som professor.

Bakom torra fakta som dessa skymtar ett livsverk fyllt av arbete och pliktuppfyllelse men än mer av varm kärlek till ordens konst och glädje över att finna och förmedla kunskap. Örjan Lindbergers stora monografier vittnar alla om skarpsinne och förmåga att ställa relevanta frågor till materialet, liksom om en bred och djup lärdom, men det man längst minns efter läsningen är hans mänskliga mognad och ömsinta behandling av texter och personer, levande eller fiktiva lika. Avhandlingen framstår kanske som mest beundransvärd genom den unge forskarens häpnadsväckande behärskning av ett mycket omfattande material och hans detektiviska begåvning för handskriftsstudier, men redan här finns flera känsligt genomförda textanalyser att dröja vid, t ex av den självrannsakande dikten *Lukanus marterad*. Boken om Hedenvind-Eriksson (1945) håller ett mindre format och en lättare stil men vilar på en solid bas av omfattande arkivstudier, som gjort det möjligt att följa den märkligt jämtlänningen på hans väg bland skogshuggare och rallare fram till ett djupt självständigt författarskap. Det är en pionjärinsats präglad av psykolo-

gisk inlevelse och litterär sensibilitet i förebildlig förening.

Den tredje boken, *Wergeland och Sverige*, kom ut 1947 som ett tidigt prov på receptionsforskning avant la lettre. Den var ett något fördröjt beställningsverk till hundraårsminnet av Wergelands död och inledde Lindbergers forskning i norsk litteraturhistoria. Denna gång blev resultatet att Sverige varit den givande parten i relationen, trots att diktaren genom sin far hade kommit i nära förbindelse med Karl XIV Johan och själv inte tvekade att kontakta vem det vara månne, som intresserade honom. Lindbergers nästa stora insats i utforskandet av norsk-svenska relationer under 1800-talet rörde en yngre och mer framgångsrik författare, som i de flesta andra avseenden påminner om Wergeland, nämligen Bjørnson. I det andra och tredje bandet i utgåvan av *Bjørnsons brevväxling med svenskar*, som kom ut 1961 och omfattade 555 brev mellan 1878 och 1909, svarade han för kommentarerna tillsammans med Francis Bull och Øyvind Anker. Främst genom sina Rydberg-forskningar gick han till uppdraget bättre rustad än någon, men det måste ändå ha varit utomordentligt tidskrävande och mödosamt. Om han hade bekymrat sig i första hand för sin karriär, borde han inte ha åtagit sig det, eftersom editionsarbete nästan aldrig värderas efter förtjänst i beföringssammanhang. Samtidigt ger det ovärderligt bistånd till framtida forskare och inte sällan tillfälle till den sorts identifikationer av okända personer, som Levertin en gång prisade som höjdpunkter i forskarens liv. För Örjan Lindberger betydde detta långt mer än taktiska specimineringshänsyn, och efterkommande bör vara honom tacksam för vägvalet.

Men även han var givetvis tvungen att meritiera sig för de professurer i ämnet, som blev tillgängliga, och vid konkurrensen om den nyinrättade lärostolen i allmän och jämförande litteraturhistoria i Stockholm kunde han presentera en stor motivstudie med titeln *The Transformations of Amphitryon* (1956). I denna undersöker han dramatiska gestaltningar av Zeus' kärlekshandel med Amphitryons mot sin vilja otrogna maka Alkmene, vars frukt blev den oförliknelige hjälten Herakles, från Plautus till Georg Kaisers *Zweimal Amphitryon*, som hade premiär 1944. Motivet har lockat flera stora diktare mellan dessa poler, med Molière, Kleist och Giraudoux som tättrio, och Lindberger visar sig här ha lika god hand med dramatiska texter som med de episka och lyriska han studerat i sina föregående verk. Att följa ett motiv under nästan tvåtusen år var givetvis en utomordentligt krävande uppgift, men han löste den med stor skicklighet, och ännu efter ett halvt sekel förmedlar boken övertygande och inspirerande resultat.

Det skulle dröja trettio år, innan Örjan Lindberger återkom med ett arbete i det stora formatet. Vi som hade glädjen att vara hans kolleger vid Stockholms universitet hade förväntat oss, att han efter sin avgång 1978 skulle snabbt fullborda den Eyvind Johnsonbiografi som han förberett under decennier. Men till

vår överraskning hade han åtagit sig uppdraget som sekreterare i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, och det höll honom sysselsatt långt mer än vad som var tänkt under fyra år. Därefter upptog han emellertid sina forskningar, och 1986 utkom första delen med titeln *Norrbottningen som blev europé*, fyra år senare följd av *Människan i tiden*. Boken om Eyvind Johnson bildar det värdiga krönet på Örjan Lindbergers litteraturvetenskapliga produktion, och den vann större publik uppskattning än något av hans tidigare arbeten. Den präglas alltigenom av samma klarhet och balans, som utmärker allt vad han skrivit, men det har tillkommit ett starkare inslag av affinitet och personlig närhet till den porträtterade. Eyvind Johnson talade ofta om den intellektuella lidelse, som för honom var en diktares kännetecken, och det var något, som i minst lika hög grad utmärkte forskaren Örjan Lindberger. Dessutom attraherades han tidigt av diktare, som mot alla odds hade lyckats tillägna sig en bildning djupare än de flestas och erövra ett språk med en alldeles egen ton. Så blev hans Johnsonbiografi även ett äreminne över en generation svenska författare, som gav röst åt tigande tusenden.

Detta inkännande intresse för arbetarförfattarna stämmer väl överens med hans tidiga engagemang för folkbildning. Den tjuogoårige studenten Örjan Lindberger hörde till den kamratkrets vid Stockholms högskola, som startade en kursverksamhet under arbetslöshetskrisen 1933, och han förblev detta bildningsarbete trogen högt upp i åren. År 1947 åtog han sig uppdraget som studierektor för Folkuniversitetet – samarbetsorganet för universitetens kursverksamheter – och uppehöll det till professorsutnämningen 1961. I stället för att då dra sig tillbaka accepterade han att bli sekreterare i Folkuniversitetets mycket aktiva stödförening, och på denna post stannade han ända till 1989. Vid sidan av dessa praktiska ledningsuppdrag medverkade han flitigt i *Studiekamraten* och *Vi* som recensent. Örjan Lindberger är sålunda en av de akademiker som ihärdigare än de flesta fullgjort universitetens tredje uppgift, långt innan detta blev ett ämbetsåliggande.

Han invaldes i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 1975, men om den ärevördiga församlingen hade insett sitt eget bästa, borde invalet ha kommit långt tidigare. Örjan Lindberger blev en av dess mest trofasta ledamöter, som sällan uteblev från de månatliga sammankomsterna utan tvärtom ofta bidrog till meningsutbytet med kloka och kunniga inlägg. Sekreteraren är i praktiken akademiens verkställande direktör, och Örjan Lindbergers fyra år på posten bevisade för alla som inte redan visste det, att han inte bara var en eminent skicklig administratör utan också företrädde den utdöende kategori ämbetsmän, som anser att uppgifter skall lösas oavsett arbetstidsavtal. Problem sänkades förvisso inte. De till synes ändlösa bekymren med nedfallande fasadputs och andra skavanker på akademiens egendom Stjarnsund i Närke engagerade både honom och hustru Elsa intensivt men tycktes inte

tynga dem. Det vackra men för akademien kostsamma slottet blev en lika kär miljö för dem som för en av hans företrädare som akademiens sekreterare, hans morbror, riksantikvarien Martin Olsson. Akademiens olika skriftserier bär spår av hans mångsidiga värv. Under tjugo år efter det att han överlämnat sekreteraruppdraget i andra händer fortsatte han som ledamot av förtroenderådet att vara ett utomordentligt stöd för ledningen genom sitt häpnadsväckande goda minne och sitt alltid balanserade omdöme.

Det återstår att nämna vad som egentligen borde ha stått först, hans enastående långa och omfattande medarbetarskap i denna tidskrift. Enligt den bibliografi han fick vid sin 80-årsdag 1992, som f ö kunde kompletteras med ytterligare sextiofem nummer vid 90-årsdagen, publicerades signaturen Ö.L:s första bidrag i årgång 13 1937: det var en anmälan av Henry Olssons numera klassiska arbete *Carl Jonas Love Almquist till 1836*. Det skulle följas av 265 andra enligt bibliografen, vilket betyder att en dryg fjärdedel av hans verkförteckning tryckts i *Nordisk Tidskrift*. Under tjugofem av de mer än sextiofem år han medverkade i tidskriften var han också dess redaktör. När Letterstedtska föreningens ordförande Karin Söder hyllade honom på 90-årsdagen, betecknade hon hans insats för tidskriften som ”ovärderlig”. Det var inget överord utan den lika enkla som vackra sanningen. Ingen kan heller ha varit mer förtjänt av ett eftermäle i den varmaste tacksamhets tecken än Örjan Lindberger.

Inge Jonsson

ORD OM ÖRJAN

Örjan Lindberger rakk å leve og virke gjennom tre mannsaldre. Av hans rike virke dryppet det også i godt monn på Norge og Norden for øvrig.

Det er en mannsalder siden nå, under et meget hyggelig møte mellom de to familier, med barn i tenårene og yngre, at vi i det gjestfrie hus i Røjningsstigen muntret oss med Thorbjørn Egners *Karius og Baktus*. Det gjaldt både den norske originalteksten og den svenske oversettelsen. Det blir perspektiv over munterheten dengang når vi norske i ettertid hører og leser minneord om Örjan Lindbergers betydelige innsats for anerkjennelsen av barnelitteraturen og den plass den fortjener.

For enda en mannsalder lenger tilbake henvendte daværende nestor blant norske litteraturvitere, professor Francis Bull – nylig sluppet fri etter nærmere tre og et halvt års opphold i fangeleiren Grini – seg til sin unge svenske kollega. Professor Bull ønsket av Örjan Lindberger en artikkel om Wergeland og Sverige til det nummer av tidsskriftet *Edda* som skulle markere hundreårsminnet for dikteren og 17.-mai-patrioten Henrik Wergelands død, 12. juli 1845. Den grundige Örjan fant det oppgitte emne ”vara för omfattande för en tidskriftsuppsats”. Resultatet ble en bok på over 200 sider. Forordet til *Wergeland och Sverige* er datert Stockholm august 1947. Om sine landsmenns kjennskap til den norske dikteren skriver Örjan litt resignert: ”man vet, att han finns, men vet inte att han är en av Nordens store lyriker, av samma betydetsordning som Bellman, Runeberg och Fröding”. Det står på side 178.

Örjans bok er en fin innfallsport både til Henrik Wergelands diktning og til hans entusiastiske virke som folkeopplyser. Det kan nok være betydelig forskjell i temperamentet hos forfatteren og hans hovedperson i denne monografien, men her er da også minneordene om Örjan interessante. Når vi får presentert Örjan Lindbergers meget omfattende og iherdige arbeid i folkeopplysningens tjeneste, er det ikke så lite wergelandsk forbilde og glans over det.

At Örjan den gang unndro seg publisering i *Edda* – som var innrettet på å være et nordisk tidsskrift for litteraturforskning – har neppe noe å gjøre med at dette tidsskriftet på en måte var en konkurrent til *Nordisk Tidsskrift*. Dette var jo mer enn ti år før Örjan Lindberger ble sistnevntes redaktør, i 1958. Og som Paulus Svendsen, tidligere norsk redaktør av *Nordisk Tidsskrift* og sekretær i Letterstedtske forenings norske avdeling, med et smil har påpekt, var foreningen og dens norske avdeling så romslig og liberal at den i flere omganger støttet *Edda* økonomisk.

Det var nettopp med Örjan Lindberger og Paulus Svendsen som kloke og vennlige ”faddere” at undertegnede ble tatt inn i den letterstedtske krets. Den

stillferdige akademikeren Örjan med sin lune humor gjorde det lett å føle seg "hjemme" i bevegelsen. Det ble fortsatt mange hyggelige treff, både i Røjningsstigen og ellers rundt på den nordiske arena. Som numismatisk kollega av fru Elsa hadde undertegnede liksom et slags dobbelt slektskap til ekteparet Lindberger.

Örjan trivdes godt blant Norges fjell som han besøkte, blant annet i selskap med den norske letterstedter universitetsbibliotekaren og Bjørnson-kjenneren Øyvind Anker. Örjan Lindberger ble innvalgt som utenlandsk medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi i 1970. Forslaget om innvalget kom fra ni fremtredende litteraturhistorikere, spesialister på nordisk, antikk, tysk, fransk, engelsk og amerikansk litteratur. Vi klipper litt fra den skriftlige begrunnelsen:

"Örjan Lindbergers forskning strekker seg fra antikken over den nordiske middelalder til 1950- og 1960-årenes diktning. Engelsk, tysk og fransk litteratur – eldre og nyere – synes å være ham like nær som den nordiske; amerikansk nykritikk og generell kulturdebatt er han helt fortrolig med; med sin vitenskapelige holdning avstår han fra all overflatisk popularisering på samme tid som han arbeider aktivt med i folkeopplysningsarbeid. Hans interesse for samspillet mellom politikk og litteratur fører alltid til vel avbalanserte vurderinger. --- Norske forskere har ofte med god grunn søkt til flere av hans verker og avhandlinger. Hans bok om "Wergeland och Sverige" --- inneholder nytt stoff som korrigerer og kompletterer den norske Wergelandforskning. Noe tilsvarende gjelder hans dyptgående Bjørnsonstudier, både hans tolkninger av Bjørnson – personlighetsutvikling og diktning – og hans innsamling og kommentar til Bjørnsons brevveksling med svensker 1-3 (1960/61).

Som hovedredaktør av *Nordisk Tidskrift* står han i dag som en av de sentrale personligheter i nordisk kulturformidling". Forslaget er datert 8. desember 1969. Det er kanskje ikke helt tilfeldig at datoen er Bjørnstjerne Bjørnsons fødselsdag.

I et par mannsaldre bakover har det i norske kretser lagret seg gode minner om og stor takknemlighet til Örjan Lindberger.

Kolbjørn Skaare

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN II

LETTERSTEDT-MEDALJEN 2005

TILL KAI LAITINEN

Vid en lunch i talmannens representationsutrymmen i riksdagshuset i Helsingfors den 19 oktober 2005 överräckte talman Paavo Lipponen Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj till professor em. Kai Laitinen.

I medaljutdelningen deltog också Letterstedtska föreningens ordförande Karin Söder och medlemmar ur den finländska avdelningen samt ordföranden för Finlands delegation i Nordiska rådet, riksdagsledamot Outi Ojala.

Huvudstyrelsen för Letterstedtska föreningen utdelar årligen sedan 1981 sin nordiska förtjänstmedalj till en person som aktivt har främjat det nordiska samarbetet. Enligt styrelsens beslut tilldelades Kai Laitinen medaljen för 2005 ”för hans stora betydelse inom litteraturvetenskapen och för hans bestående insatser för kännedomen om den finska litteraturen i övriga Norden”.

Kai Laitinen är den femte finländaren som har fått motta medaljen, den första mottagaren i Finland var Karl August Fagerholm.

Kai Laitinen har varit litteraturkritiker under ett halvsekel bland annat i Finlands och Nordens största dagstidning, *Helsingin Sanomat*, och verkat som chefredaktör för den litterära tidskriften *Parnasso*. Åren 1972–1989 var han professor vid Helsingfors universitet, först i allmän litteratur och sedan i finsk litteratur. Under 20 år var han också medlem av Nordiska rådets litteraturpris-kommitté. Förra året utkom Kai Laitinen med en personligt hållen essäsamling.

I sitt tal till pristagaren uttryckte talman Paavo Lipponen sin speciella glädje över att medaljen kunde utdelas samma dag som riksdagen också firade Finlands 50-års jubileum i Nordiska rådet. Talman Lipponen framhöll också att Letterstedtska föreningen utför ett förtjänstfullt arbete för att främja kultur- och forskningssamarbete i Norden, och han betonade särskilt den roll Nordisk Tidskrift har.

Talman Lipponen gratulerade pristagaren med att betona att det inte råder någon tvekan om att Kai Laitinen genom sitt arbete och sitt breda kontaktnät i Norden har verkat i Jacob Letterstedts anda. Han hänvisade särskilt till den stora litteraturantologi som Laitinen producerat om den finska litteraturen och som är känd i hela Norden. Han karakteriserade också Kai Laitinen som en brobyggare mellan Norden och Estland, genom det intresse han har visat för den estniska litteraturen och särskilt för författaren Aino Kallas. Vidare noterade han Laitinens stora intresse för Pentti Saarikoski och hans författarskap.

I sitt tacktal berättade Kai Laitinen om upplevelser som under hans ungdom

gav honom ett nordiskt intresse. Han framhöll särskilt vilket stor nytta han i tiden hade av att han satsade på att lära sig svenska. För honom hade det svenska språket varit en inkörspport till det nordiska samarbetet, och genom det senare också till annat internationellt samarbete.

Guy Lindström

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN III

Ledamöter och styrelser 2005

Den svenska avdelningen

I. *Styrelse* (som tillika är föreningens huvudstyrelse):

Ordförande:

f.d. statsrådet Karin Söder

Medlemmar:

professor em. Lennart Elmevik

professor Lars-Åke Engblom

fil.mag. Maj-Britt Imnander

professor Arne Ruth

professor em. Fredrik Sterzel

professor Bengt Sundelius (fr.o.m. 12.5 2005)

f.d. akademisekreterare Beate Sydhoff (fr.o.m. 12.5 2005)

generaldirektör Per Thullberg

professor Boel Westin

professor Gunnar Öquist (fr.o.m. 12.5 2005)

Sekreterare:

fil.kand. Claes Wiklund

II. *Övriga ledamöter:*

professor em. Knut Ahnlund

fil.dr. Jan A. Andersson

professor em. Birgit Arrhenius

direktör Percy Barnevik

professor em. Gunnar Berefelt

fil.dr. Kersti Blidberg

redaktör Christer Blomstrand

professor Dan Brändström

docent Ulla Börestam-Uhlmann

fil.mag. Sonja Carlberg

redaktör Ulla Carlsson

rektor Stewe Claeson

redaktör Elisabeth Crona

professor Lars Engwall

direktör Bertil Falck

professor em. Malin Falkenmark

f.d. statsminister Thorbjörn Fälldin

professor em. Tord Ganelius
direktör Curt-Steffan Giesecke
professor em. Bo Grandien
av.dir. Helmer Gustavsson
fil.mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor Harald Gustafsson
f.d. statsrådet Bengt Göransson
docent Björn Hagström
landshövding Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
professor em. Kirsten Gram Holmström
överste Bo Hugemark
fil.dr. Lars J. Hultén
f. d. rektor Björn Höjer
lantbrukare Olof Irander
f.d. kanslichef Bert Isacsson
professor em. Carl-Olof Jacobson
kommunalrådet Elver Jonsson
professor em. Inge Jonsson
vissångerskan Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
professor em. Gustav Korlén
fil.lic. Åke Landqvist
f.d. utbildningsledare Kristian Lange
professor Lars-Gunnar Larsson
folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
fil.lic. Elsa Lindberger
f.d. universitetslektor Brita Linde
forskningsassistent Birgitta Lindgren
professor em. Jan Ling
f.d. riksarkivarie Sven Lundkvist
direktör Nils Lundqvist
rektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
f.d. byråchef Birgitta Malmros
styresman Christina Mattsson
f.d. universitetslektor Bengt Nerman
professor Erling Norrby
redaktör C.A. Nycop
förbundssekreterare Britta Nygård

redaktör Sture Näslund
professor em. Birgitta Odén
f.d. riksdagsledamot Berit Oscarsson
rektor Ingegerd Palmér
regeringsråd Hans Ragnemalm
direktör Stig Ramel
f.d. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderöth
professor em. Herman Schück
fil.dr. Ingrid Sjöström
kanslichef Eva Smekal
fil.kand. Jacqueline Stare
f.d. expeditionschef Jan Stiernstedt
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
professor em. Barbro Söderberg
professor Astrid Söderbergh-Widding
professor em. Ulf Teleman
skådespelerskan Solveig Ternström
docent Bengt Tomson
professor em. Jarl Torbacke
dir. Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
ambassadör Krister Wahlbäck
redaktör Axel Waldemarson
professor Erling Wände
f.d. regeringsråd Bertil Wennergren
professor em. Gun Widmark
professor Henrik Williams
f.d. hovrättspresident Håkan Winberg
f.d. rektor Birgitta Östlund

Utdelade anslag 2005:

- till *Docent Lars Nord, Mittuniversitetet, Sundsvall* för en studieresa till Köpenhamn, kr. 3.000:-,
till *Doktoranden Marie Högvall Nordin, Umeå univ.* för deltagande i 17:e nordiska konferensen för mediaforskare i Aarhus, kr. 3.000:-,
till *Doktoranden Stina Bengtsson, JMG, Göteborgs univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 2.000:-,
till *Anna Maria Jönsson, Södertörns högskola* för deltagande i samma konferens, kr. 2.000:-,

- till *Doktoranden Magnus Fredriksson, JMG, Göteborgs univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 2.000:-,
- till *Eva Andersson, Göteborgs univ.* för deltagande i konferens om mode och design i Köpenhamn, kr. 1.000:-,
- till *Doktoranden Christine Ekholst, Stockholms univ.* för deltagande i rätts-historisk konferens i Köpenhamn, kr. 1.000:-
- till *Universitetslektor Gabriela Bjarne Larsson, Stockholms univ.* för deltagande i samma konferens, kr. 1.000:-,
- till *Fil. dr Marie Cronqvist, Lunds univ.* för deltagande i 7:e nordiska kvinnohistorikermötet i Åbo, kr. 1.000:-,
- till *Stud. Oscar Högberg, Lunds univ. och Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för en studieresa till Island, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Anna Minara Ciardi, Lunds univ.* för en forskningsresa till Bergen, kr. 2.000:-,
- till *Docent Mats Kumlien, Uppsala univ.* för deltagande i rättshistorisk konferens i Köpenhamn, kr. 1.000:-,
- till *Fil. stud. Karin Bern, Lunds univ.* för en studieresa till Reykjavik, kr. 3.000:-,
- till *Docent Carl Olivestam, Göteborgs univ.* för deltagande i nordisk religionspedagogisk konferens i Helsingfors, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Caroline Runesdotter, Göteborgs univ.* för studieresa till Köpenhamn, kr. 2.000:- till resa och material,
- till *Gästforskaren Vadim Kazanskij, Stockholms univ.* för en arkeologisk forskningsresa till Island, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Kerstin Bergman, Lunds univ.* för deltagande i NorLits konferens i Trondheim, kr. 2.000:-,
- till *Docent Claes Ekenstam, Göteborgs univ.* för deltagande i idéhistorisk konferens i Åbo, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden David Bengtsson, Lunds univ.* för deltagande i konferens i Köpenhamn, kr. 2.000:-,
- till *Stud. Sonja Berlin, Malmköping* för distansstudier vid Høgskolen i Hedemark, kr. 3.000:- till resor,
- till *Teaterregissör Ellen Lamm, Stockholms univ.* för studiebesök vid Det Kongl. i Köpenhamn, kr. 2.000:-,
- till *Forskaren Micael Runnström, Lunds univ.* för en studieresa till Island, kr. 2.000:-,
- till *Universitetslektor Mia Larson, Campus Helsingborg, Lunds univ.* för deltagande i nordisk turismkonferens i Akureyri, kr. 3.000:-,
- till *Ekon. dr Mats Strid, Handelshögskolan i Göteborg* för forskningsresa till Köpenhamn, kr. 1.000:-,
- till *Teknolog Helen Rykfors, Lunds Tekniska Högskola* för en studietermi på Svalbard, kr. 4.000:- till resor,

- till *Doktoranden Sandra Eriksson, Uppsala univ.* för deltagande i sommarkurs om vindkraft i Trondheim, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Åsa Frisk, Uppsala univ.* för deltagande i palaeontologisk konferens i Köpenhamn, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Helene Castenbrandt, Göteborgs univ.* för deltagande i nordisk medicin-historisk konferens i Reykjavik, kr. 3.000:-.
- till *Redaktör Linda Östergård, tidskriften Ord & Bild* för deltagande i poesifestivalen Audator i Bergen, kr. 2.000:- till resa,
- till *Docent Ulla Börestam Uhlmann, Nordiska språk, Uppsala univ.* för forskningsprojekt om internordisk språkförståelse på Island, kr. 4.000:- till resa,
- till *Fil. dr Nils Edling, Historiska inst., Stockholms univ.,* för en forskningsresa till Oslo, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Henric Bagerius, Historiska inst., Göteborgs univ.,* för en forskningsvistelse i Köpenhamn, kr. 2.000:-,
- till *Docent Björn Furuhausen, Stockholm* för studier av polisväsendet i Norden, kr. 3.000:- till resa till Helsingfors,
- till *Fil. dr Anna Maria Forssberg, Historiska inst., Stockholms univ.* för en forskningsvistelse i Köpenhamn, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Tora Byström, Idéhistoria, Umeå univ.,* för en forskningsresa till Köpenhamn, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Tobias Hägerland, Inst. för religionsvetenskap, Göteborgs univ.* för deltagande i bibelvetenskapliga doktoranddagar i Oslo, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Verena Jakobsen Barth, Musikvetenskapliga inst., Göteborgs univ.* för en studieresa till Oslo, kr. 2.000:-,
- till *Fil. dr Leif Jonsson, Södertälje* för en forskningsresa till Danmark, kr. 2.000:-,
- till *Museilektor Karin Levander, Västerås och intendent Gunilla Stillström, Sundsvall* för en studieresa till Köpenhamn, kr. 4.000:-,
- till *Fil. mag. Ny Björn Gustafsson och fil. mag. Anders Söderberg, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms univ.,* för studieresa till Kulturhistorisk Museum, Oslo, kr. 3.000:-,
- till *Fil. lic. Robert Björk, Botaniska inst., Göteborgs univ.,* för deltagande i 2nd International Conference on Artic Research Planning, kr. 2.000:- för resa till Köpenhamn,
- till *Med. lic. Mattias Gäreskog, Inst. för medicinsk cellbiologi* för deltagande i konferens i Reykjavik, kr. 3.000:- till resa,
- till *Sjukhuslärare Kerstin Dimbodius, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg* för deltagande i NOBAB- konferens om sjuka barns behov i Trondheim, kr. 2.000:- till resa samt
- till *Lekterapeut Cecilia Holmgren, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg* för deltagande i samma konferens, kr. 2.000:- till resa.

*Den danske afdeling**I. Bestyrelse:**Formand:*

Kristian Hvidt, dr. phil.

Medlemmer:

Henrik Hagemann, generalsekretær

Jørn Lund, professor, direktør

Vagn Skovgaard-Petersen, professor, dr. pæd.

Sekretær:

Steen A. Cold, kontorchef

II. Øvrige medlemmer:

Teaterchef Anders Ahnfelt-Rønne

Forfatter Jens Andersen

Fhv minister Dorte Bennedsen

Professor Torben Brostrøm

Professor Mogens Brøndsted

Museumsinspektør Jan Garff

Journalist Arne Hardis

Generalløjtnant Kjeld Hillingsø

Fhv landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen

Direktør Jon Peter Larsen

Professor Ingrid Markussen

Museumsdirektør Mette Müller

Redaktør Marie-Louise Paludan

Programredaktør Søren Ryge Petersen

Stedfortrædende generalsekretær Laust Riemann

Professor Ditlev Tamm

Adm. ambassadesekretær Marja Vasala-Fleischer

Professor Knud Waaben

Forfatter, dr. phil. Mette Winge

Kulturredaktør, dr. phil. Henrik Wivel

Utdelade anslag:

til *Andreas Kjøller, Oslo*, til klarinetundervisning i Oslo og Århus, kr. 2.500:-,

til *Museumsinspektør, ph.d., Inge Adriansen, Sønderborg*, til deltagelse i Skandinavisk Museumsforbunds konference på Åland, kr. 4.000:-,

til *Jens Peter Munk, København*, til deltagelse i Skandinavisk Museumsforbunds konference på Åland, kr. 2.000:-,

til *Else Elisabeth Andersen, Odder*, til deltagelse i kunstnerseminar på Åland, kr. 2.000:-,

- til *Maler og grafiker Karen Degett, Højbjerg*, til deltagelse i kunstnerseminar på Åland, kr. 2.000:-,
- til *Dorthe Groth Petersen, Roskilde*, til deltagelse i "The 9th. Symposium on Aquatic Microbial Ecology" i Helsingfors, kr. 2.000:-,
- til *Rune Nyboe, København*, til studierejse til Vasa for at se på praksis indenfor sprogbadsskolen, kr. 1.000:-,
- til *Dr. phil. John Lind, København*, til deltagelse i et internationalt symposium i Helsingfors, kr. 2.000:-,
- til *Anna Marie Krarup, København*, til deltagelse i International Centre for Advanced Theatre Studies' sommerskole i Finland, kr. 2.000:-,
- til *Cand.scient., ph.d.-stud., Anders Schomacker, Malmö*, til deltagelse i konferencen "27th. Nordic Geological Winter Meeting" i Uleåborg, kr. 2.000:-,
- til *Lektor Peder Gammeltoft, København*, til deltagelse i NORNA-Komitéens 2005-møde i Tórshavn, kr. 1.500:-,
- til *Mag.art., ph.d., Bergur Rønne Moberg, København*, til studierejse til Færøerne, kr. 1.500:-,
- til *Trine Buhl, København*, til deltagelse i The 15th. Viking Congress i Irland, kr. 2.000:-,
- til *Ph.d.-stud. Signe Kromann-Rasmussen, København*, til deltagelse i Nordic Political Science Associations konference på Island, kr. 3.000:-,
- til *Cand.mag., ph.d.-stud. Hanne Pernille Andersen, København*, til deltagelse i konferencen: "The First Scandinavian Ph.D. Conference in Linguistics and Philology" i Bergen, kr. 1.500:-,
- til *Sven Leerskov Mathiesen, Marstad*, til deltagelse i udstilling og konference "Norshipping" i Lillestrøm, kr. 2.000:-,
- til *Ph.d.-stud. Anders Richardt Jørgensen, Lund*, til deltagelse i det internordiske keltologiske symposium i Oslo, kr. 1.500:-,
- til *Cand.scient. stud. biologi, Anne Christine Steenkjær Hastrup, København*, til en uges forskningsophold i Oslo, kr. 1.500:-,
- til *Uffe Læssøe, Aalborg*, til deltagelse i "Nordisk konference om bevægelsesanalyse" i Bergen, kr. 1.500:-,
- til *Eva Margrethe Holst, København*, til deltagelse i konference i Bergen om flygtningeproblematik i Norden samt menneskerettigheder, kr. 1.500:-,
- til *Jonathan Adams, København*, til deltagelse i symposiet Mellomskandinaviske sprog og filologi ved Videnskapsakademiet i Oslo, kr. 1.500:-,
- til *Bådebygger Søren Nissen, Ærøskøbing*, til rejse til Stockholm for at være til stede v. søsætningen af en brig på Skeppsholmen, kr. 2.000:-,
- til *Lektor, lic.theol. Carsten Bach-Nielsen, Skødstrup*, til en studierejse til Stockholm, kr. 2.000:-,

- til *Bach. Psych. Lenah Christina Asping Jensen, København*, tilsammen med 7 andre Bach.Psych-studerende foretage en studierejse til Ericastiftelsen i Stockholm, kr. 4.500:-,
- til *Tamara Korcak-Novicka, Aalborg*, til rejseomkostninger i forb.m. studium af internationale forhold, kr. 2.000:-,
- til *Jacob Hagsted Olsen, Deje*, til rejseudgifter i forb.m. 3 ugers praktik i Norge og Sverige, kr. 1.000:-,
- til *Lise Juul Madsen, Färjestaden*, til studium på Ölands Dokumentärfilm-skola, kr. 2.000:-,
- til *Marita Akhøj Nielsen, København*, til studierejse til Uppsala, kr. 2.000:-,
- til *Ebba Hjorth, København*, til studierejse til Uppsala, kr. 2.000:-,
- til *Sophie Kromann, Odense*, til rejseudgifter i forb. m. studieprojekt i Sverige, kr. 1.000:-,
- til *Maleren Lea Boruszek, København*, til en studierejse til Göteborg, kr. 1.500:-,
- til *Tina Boddum, Odense*, til at gennemføre et speciale indenfor sin uddannelse ved Sveriges Landbrugsuniversitet, kr. 1.000:-,
- til *Milik Publishing, v/Lene Therkildsen, Nuussuaq*, til deltagelse i Bok & Bibliotek 2005 i Göteborg, kr. 4.000:-,
- til *Daniel Svarre Christiansen, København*, til at færdiggøre sin master i kunst, kr. 2.000:- samt
- til *Merete K. Jørgensen, København*, til studierejse til Uppsala, kr. 2.000:-.

Den norske afdeling

Formann:

Professor dr. Kolbjørn Skaare

Medlemmer:

Professor dr. Hans Magnus Barstad

Professor dr. Per Stockfleth Enger

Forfatteren Ivar Eskeland

Direktør Sidsel Helliesen

Professor dr. Einar Lundeby

Professor dr. Svein B. Manum

Professor Irmelin Martens

Riksrevisor Bjarne Mørk-Eidem

Professor dr. Kari Anne Rand

Professor Axel Seeberg

Førsteamanuensis Anne-Kari Skarðhamar

Professor dr. Hans H. Skei
 Professor dr. Sølvi Sogner
 Professor Arvid O. Vollnes
 Professor dr. Vigdis Ystad

Bevilgninger 2005:

- til *Cand. theol. Anders Aschim, Ytre Enebakk*, studiereise til Stockholm og Uppsala: biografi over Elias Blix, kr. 6.000.-
- til *Lektor Eva Bjerkholt, Notodden*, reise til forskningskonferanse i Gävle: Newly Qualified Teachers, kr. 5.000.-
- til *Masterstudent Edit Bugge, Bergen*, feltarbeid på Færøyene: språk og språkholdninger, kr. 4.000.-
- til *Cand. scient. Guri Bugge, Oslo*, feltarbeid på Færøyene: plantefosiler, kr. 4.000.-
- til *Førstelektor Beate Børresen, Oslo*, studiereise til Uleåborg: filosofi for barn, kr. 5.000.-
- til *Lærerhøgskolestudent May-Brith Døssland, Oslo*, reise til seminar i Helsingfors: ernæring og helse, kr. 3.500.-
- til *Professor dr. Finn-Einar Eliassen, Tønsberg*, studiereise til København: nordmennene Peter Andersen Dahl og Ole Bies virke i India, kr. 6.000.-
- til *Generalsekretær Berit Griebenow, Foreningen Norden, Oslo*, tilskudd til kurs i nordisk språkforståelse, kr. 10.000.-
- til *Høgskolelektor Greta Hekneby, Notodden*, reise til Stockholm: Nordisk dysleksikonferanse, kr. 5.000.-
- til *Høgskolelektor Rune Hellvin, Oslo*, studiereiser til Danmark, Finland og Sverige: amatørteatrets utvikling, kr. 6.000.-
- til *Kulturskolelektor Astrid Holum, Tvedestrand*, studiereise – med folkemusikklærer Jarle Hagane – til Færøyene: folkemusikk og folkedans, kr. 10.000.-
- til *Doktorgradsstipendiat Pia Lane, Oslo*, reise til Åbo, forskningsopphold ved Migrasjonssenteret: språkskifte i finskspråklige samfunn, kr. 5.000.-
- til *Doktorgradsstipendiat Heidi Sjetne Lund, Oslo*, feltarbeid på Island: hundehold og hundevl i ulike kulturer, kr. 8.000.-
- til *Doktorstipendiat Frøydis Oma Ohnstad, Oslo*, studiereise til Linköping: lærernes profesjonsetikk, kr. 6.000.-
- til *Bibliotekssjef Bozana Rasmussen, Ask*, studiereise til biblioteker i Finland: folkebiblioteket i samfunnet, kr. 6.000.-
- til *Tekstilforsker Mari Rørgemoen, Rauland*, feltarbeid i Sverige: tekstiltradisjon, kr. 7.000.-
- til *Førsteamanuensis Margareth Sandvik, Oslo*, studiereiser til Umeå: Female Political Rhetoric, kr. 6.000.-

- til *Lærerhøgskolestudent Vidar Andor Schanche, Asker*, reise til seminar i Helsingfors: ernæring og helse, kr. 3.500.-
- til *Professor Olav Solberg, Bø i Telemark*, studiereise til Danmark: norsk eventyrtradisjon på nordisk bakgrunn, kr. 6.000.-
- til *Høgskolelektor Veslemøy Solberg, Drammen*, studiereise til København: Magdalene Thoresens lyrikk, kr. 6.000.-,
- til *Senterleder Finn Stenstad, Tønsberg*, støtte til skandinavisk konferanse: Norsk sang, kr. 6.000.- samt
- til *Lektor Elin Ødegård, Notodden*, reise til forskningskonferanse i Gävle: Newly Qualified Teachers, kr. 5.000.-.

Avdelningen i Finland

Ordförande:

Professor Seppo Zetterberg

Övriga medlemmar:

Professor Bengt Broms

Fil.lic. Jerker A. Eriksson

Professor Kai Laitinen

Avdelningsdirektör Guy Lindström

Professor Mirja Saari

Professor Henrik Stenius

Professor P.O. Träskman

Professor John Westerholm

Professor Anna-Maria Åström

Sekreterare:

Fil.mag. Dag Lindberg

Utdelade anslag:

- till *Bibliotekarie Inger Andersson, Mariehamn*, för deltagande i Nordisk Skolbiblioteksförerings konferens och Nordisk Bokjurys sammanträden i Borgarfjörður, 570 euro;
- till *Professor Pauline von Bonsdorff, Jyväskylä*, för deltagande i Nordiska sällskapet för estetik årsmöte i Oslo, 270 euro;
- till *Master of Arts Frederic Dervin, Åbo*, för studieresa till Stockholm, 220 euro;
- till *Violinist Antti Elomaa, Helsingfors*, för två resor till Odense 2005 för lektioner hos violinpedagogen Peder Elbæk, 270 euro;

- till *Master of Science Martin Fougère, Helsingfors*, för deltagande i Nordiskt symposium för kritisk samfundsgeografi i Lund, 470 euro;
- till *Fil.dr. Marianne Fred, Helsingfors*, för studieresa till Stockholm rörande apollofjärilens resursanvändning, 220 euro;
- till *Fil.dr., universitetslektor Maria Green-Vänttinen, Helsingfors*, för deltagande i konferensen Nordens språk som andraspråk i Bergen, 370 euro;
- till *Fil.mag., forskare Janne Haikari, Jyväskylä*, för arkivstudier i Lund år 2005 om förläningsväsendets inverkan på bondesamhället i Björneborgs grevskap 1651-1681, 370 euro;
- till *Fil.mag., doktorand Johanna Hartvik, Vasa*, för deltagande i 28:e sammankomsten för svenskans beskrivning i Örebro och materialinsamling vid Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm, 270 euro;
- till *Fil.dr., docent Tapio Heino, Helsingfors*, för deltagande i ett nordiskt möte i utvecklingsbiologi (Scanfly) om bananflugan i Kristineberg, 270 euro;
- till *Fil.mag., doktorand Camilla Hjelm, Helsingfors*, för deltagande i konferens för Kulturstudier i Sverige i Norrköping, 270 euro;
- till *Soc.mag., forskare Karina Horsti, Tammerfors*, för deltagande i 17:e Nordiska mediakonferensen i Ålborg, 370 euro;
- till *Jur.dr. Mia Korpiola, Vanda*, för forskningsresa till Vadstena, 370 euro;
- till *Doktorand Gyöngyi Kovács, Helsingfors*, för deltagande i Nordic Conference for Researchers in Logistics i Köpenhamn, 270 euro;
- till *Fil.mag., doktorand Mervi Kuronen, Helsingfors*, för deltagande i nordiskt möte för bananflugeforskare i Kristineberg, 270 euro;
- till *Fil.mag., doktorand Anu Lahtinen, Åbo*, för studieresa till Lund och Uppsala för forskning rörande kvinnoaktivitet inom släktkretsen Fleming på 1500- och i början av 1600-talet, 370 euro;
- till *Fil.mag., doktorand Ulla Laitakari, Åbo*, för deltagande i 10:e Skandinaviska antikhistoriska seminariet i Bergen, 370 euro;
- till *Verksamhetsledare Mika Launus*, för inbjudan av tecknaren Ann Forslund från Göteborg till seminariet "Bild – barn – morgondagen" på Hanaholmen, 370 euro;
- till *T.f. professor Hanna Lehti-Eklund, Helsingfors*, för deltagande i konferensen Nordens språk som andraspråk 9 i Bergen, 370 euro;
- till *Arbetsgruppen Llogistics, Helsingfors*, för inbjudan av fyra konstnärer från Tensta, Sverige för utställning med stadsrummet som tema, 670 euro;
- till *Ekon.mag., doktorand Jonna Louvrier, Helsingfors*, för deltagande i Nordiska Företagsekonomiska Föreningens konferens i Århus, 370 euro;
- till *Fil.mag., Niina Nissilä, Vasa*, för deltagande i Nordiskt terminologiskt möte (Nordterm) i Reykjavik, 570 euro;
- till *Pol.mag., doktorand Camilla Nordberg, Vasa*, för deltagande i 17:e Nordiska mediaforsarkonferensen i Ålborg, 370 euro;

- till *Master of Science Mari Palgi, Helsingfors*, för deltagande i det första nordiska mötet om bananflugor i Kristineberg, 270 euro;
- till *Skolbibliotekarie Elspeth Randelin, Mariehamn*, för deltagande i Nordiska skolbibliotekarieföreningens konferens i Borgarfjörður, Island, 570 euro;
- till *Pol.mag., doktorand Sari Rauhamäki, Helsingfors*, för forskningsresa till Falun rörande adliga och borgerliga kvinnors förhållningssätt till avgörande moment i sina liv, 270 euro;
- till *Fil.mag., doktorand Liisa Seppänen, Åbo*, för deltagande i VIII:e Nordiska TAG-konferensen i Lund, 270 euro;
- till *Pol.lic., överassistent Inger Siiriäinen och fil.dr. lektor Christina Korkman, Helsingfors*, för inbjudan av författaren Fateme Behros, Stockholm till Helsingfors, 220 euro;
- till *Ekon.mag., doktorand Nikodemus Solitander, Helsingfors*, för deltagande i konferens i Lund, 470 euro;
- till *Ekon.mag., doktorand Annika Tidström, Vasa*, för deltagande i konferensen "The 15th Nordic Workshop on Inter-Organizational Research" i Uppsala, 220 euro;
- till *Pol.mag., doktorand Jaana Wallenius, Helsingfors*, för intervjuresa till Stockholm för kartläggning av webbjournalister och webbjournalistik i Sverige, Norge och Danmark, 220 euro;
- till *Jur.kand., doktorand, assistent Katja Weckström, Åbo*, för deltagande i Nordiska nätverksmötet för immaterialrättsforskare i Bergen, 360 euro;
- till *Konstnären Senja Vellonen, Helsingfors*, för arbetsresa till Island sommaren 2005, 570 euro samt
- till *Ped.mag., doktorand Inger Österlund, Helsingfors*, för deltagande i Nordisk förening för pedagogisk forsknings konferens i Oslo, 220 euro.

Isländska avdelningen

Styrelse:

Ordförande:

Por Magnússon fd. riksantikvarie

Hedersledamot:

Ármann Snævarr, fd. univ.rektor

Sekreterare:

Snjólaug Ólafsdóttir, expeditjonschef

Övriga medlemmar:

Guðmundur K. Magnusson, professor
 Haraldur Olafsson, professor em.
 Sigríður Anna Þordardóttir, miljöminister
 Sigrún Klara Hannesdóttir, landsbibliotekar
 Sveinbjörn Björnsson, direktör

Utdelningar från isländska avdelningen 2005 (isl. kronor):

- till *Aðalheiður Guðmundsdóttir, lektor vid Islands Universitet*, för att delta i konferensen "Fornaldarsagaer: Myter og virkelighed" och presentera sina forskningsresultat kring Ulfhamars saga, kr. 40.000,
- till *Berglind Guðmundsdóttir, biolog*, för att presentera sina forskningsresultat om parasiter hos rendjur vid konferens i Vilnius, kr. 40.000,
- till *Erla Huld Halldórsdóttir, doktorand i historia vid Islands Universitet* för att delta i och presentera sina forskningsresultat vid en nordisk kvinnohistorikerkonferens i Åbo, kr. 55.000,
- till *Guðlaug Ásmundsdóttir, psykolog*, för att delta i och presentera sina forskningsresultat vid konferens om forskning kring autism och barns utveckling i Oslo, kr. 25.000,
- till *Jón Þ. Þór, historiker*, för att delta i och presentera sina forskningsresultat vid konferensen Modus vivendi i Tallinn, kr. 55.000,
- till *Michael Dal, lektor i danska vid Islands Lärarhögskola*, för att delta i den sjunde nordiska konferensen om nordiska och andra utländska språk i Bergen, kr. 40.000,
- till *Ólafur Rastric, historiker och doktorand vid Islands Universitet*, för att delta i och föreläsa vid en konferens om kulturpolitisk forskning i Borås, kr. 40.000,
- till *Ólöf Benediksdóttir, bibliotekarie*, för att delta i ARLIS/Nordens årsmöte och konferens i Oslo, kr. 40.000,
- till *Sigríður Lóa Jónsdóttir, psykolog*, för att delta i och presentera sina forskningsresultat vid konferens om forskning kring autism och barns utveckling i Oslo, kr. 25.000,
- till *Sigríður Matthíasdóttir, phil dr.*, för att delta i och presentera sina forskningsresultat vid den åttonde konferensen om kvinno- och könsforskning i Åbo, kr. 55.000,
- till *Anna Agnarsdóttir, docent vid Islands Universitet*, för en forskningsresa till Rigsarkivet och Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn, kr. 25.000,
- till *Clarence E. Glad, phil. dr.*, för forskning kring opublicerade bibelöversättningar till isländska i Arnemagneanska institutet och Universitetsbiblioteket i Köpenhamn, 40.000,

- till *Gísli H. Kolbeins, theolog*, för forskningsuppehåll i Stockholm beträffande den danske målaren F. C. Lund, kr. 40.000,
- till *Guðrún Karlsdóttir, forskare*, för forskningsuppehåll i Danmark, Norge och Sverige för att tillsammans med kolleger där arbeta på sin översättning av en ordbok inom informationsteknologin, kr. 40.000,
- till *Jón Hjaltason, historiker*, för forskning om Christian IX, Frederik VII och Christian X och deras inställning till Island, kr. 40.000,
- till *Kristín Bragadóttir, Landsbiblioteket/Universitetsbiblioteket* för tre specialisters deltagande i en specialistkurs om bokbinderi och förvaring av gamla böcker m.m. vid Riksarkivet i Stockholm, kr. 40.000,
- till *Ólafur Ingi Jónsson, historiker*, för att i Oslo bedriva forskningar kring museiföremålet "Möðruvallabrúkin", kr. 40.000,
- till *Rannveig Ólafsdóttir, institutsledare*, för att i Lund forska om ekologisk turism i östra Island, kr. 40.000,
- till *Þórður Ingi Guðjónsson, doktorand vid Islands Universitet*, för ett forskningsuppehåll i Köpenhamn vid Arnemagneanska institutet, kr. 40.000,
- till *Birgir Arnar, ordförande för menighetsrådet i kyrkan Áskirkja i Reykjavik*, för reskostnaderna för kyrkokörens besök i Gaular kommune, Norge, kr. 40.000 samt
- till *Guðrún Hilmisdóttir, Reykjavíks Kvinnokör*, för reskostnader för körbesök i Finland, Sverige och Estland, kr. 40.000.

Avdelningarna gemensamma verksamhet

I maj 2005 utdelades följande anslag:

- till *ARLIS, Norden* för en internationell konstabibliotekskonferens, kr. 10.000:-,
- till *Pohjola-Norden, Nylandsdistriktet* för svenskt deltagande i nordiskt juniorläger i Borgå, kr. 4.000:-,
- till *Pohjola-Norden* för Nordens Dag – nordiskt gästbud, 12.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för nordisk jämställdhetskonferens, kr. 10.000:-,
- till *Föreningen Nordens ungdomsförbund, Sverige* för seminarium på Hanaholmen för unga i Finland och Sverige om "Global solidaritet", kr. 12.000:-,
- till *Föreningen Norden, Island* för kurs i isländska och isländsk kultur för nordkalottbor, kr. 5.000:-,
- till *17:e Nordiska mediekonferensen i Aalborg*, kr. 10.000:-,

- till *Docent Mats Jansson, Göteborgs univ.* för nordiskt forskarseminarium om "Ekfrasens former", kr. 5.000:-,
- till *Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, Trondheim* för NorLits forskarkonferens "Litteratur, teknologi, fantasi", kr. 5.000:- till nordiska föreläsare,
- till *6:e Nordiska konferensen om språk och kön i Uppsala*, kr. 5.000:- till dansk föreläsare,
- till *Rektor Kjersti Fløttum, Universitetet i Bergen* för nordisk doktorandkurs i språkvetenskap och filologi, kr. 7.000:-,
- till *Professor Odd Einar Haugen, Universitetet i Bergen* för nordisk konferens i editionsfilologi, kr. 15.000:-,
- till *Ulfar Bragason, Stofnun Sigurðar Nordals, Reykjavík* för tanketank om nordisk och isländsk kultur, kr. 10.000:-,
- till *Humanistiskt centrum, Uppsala univ.* för nordisk konferens i filosofi, kr. 5.000:- till doktoranders deltagande,
- till *Høgskolen i Agder* för interskandinavisk konferens om vetenskapshistoria med fokus på 1905, kr. 12.000:-,
- till *6:e Nordiska miljöhistoriska konferensen i Åbo*, kr. 5.000:-,
- till *Värmlands museum, Karlstad* för programverksamhet om unionsupplösningen 1905, 12.000:-,
- till *Norsk Sjøfartsmuseum, Oslo* för konferens om Väst - Nordens historia, kr. 10.000:- till färöiskt och grönländskt deltagande,
- till *Norsk Sjøfartsmuseum, Oslo* för forskningsseminariet "Kling og seil", kr. 5.000:-,
- till *18:e internationella fältrunologmötet i Köpenhamn* för en exkursion till Väst - Själland, kr. 5.000:-,
- till *Fd rektor Birgitta Östlund, Leufsta bruk* för projektet "Nordiskt lättläst", kr. 5.000:-,
- till *Läraryhögskolan, Stockholm* för nordisk konferens "Filosofi med barn och ungdomar", kr. 8.000:-,
- till *Professor Boel Flodgren, Lunds universitet* för nordiskt seminarium "Avtalslagen 90 år", kr. 7.000:- till nordiskt deltagande,
- till *Högskolan för konst och design (HDK), Göteborg* för nordisk konferens om nya scener för konsthantverket, kr. 5.000:- till resor och lokalhyra,
- till *Textilmuseet, Borås* för en folkdräktsstämman, kr. 5.000:- för resor m.m. samt inköp av lexikon,
- till *Esbjerg konstmuseum* för seminariet "Estetik på tvärs", kr. 5.000:- till resor,
- till *Nordisk Forening for Folkedansforskning* för seminarium i Tammerfors "Folkedansens faghistorie i Norden", kr. 7.000:-,

- till *Nordisk Kulturlandskapsförbund* för seminarium på Bornholm om bevarandet av kulturlandskap i glesbygd, kr. 5.000:- till nordiska föredragshållare,
- till *Nordisk Lichenologisk Forening* för nordiskt möte i Narsarsuaq, kr. 10.000:-,
- till *Gammel Estrup, Jyllands Hørgårdsmuseum* för nordisk konferens ”By-palæer og adelsgårde i Norden 1720–1800”, kr. 7.000:- till resor,
- till *Föreningen Norden, Norrbotten* för ”Nordkalotten möter Grönland”, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för en studieresa till Köpenhamn för skrivarelever, kr. 8.000:-,
- till *Norsklektoratet, Islands universitet* för gästbesök av svensk författare och svensk föreläsare, kr. 5.000:-,
- till *Selskap for Nordisk Filologi, Köpenhamns univ.* för Ibsen-seminarium, kr. 3.000:-,
- till *Svenska filosofisällskapet* för gästbesök av nordiska forskare, kr. 4.000:-,
- till *Norges vassdrags- og energidirektorat, Oslo* för gästbesök av isländsk glaciärforskare, kr. 3.000:-,
- till *Ann-Marie Jansson, Textilvetenskap, Uppsala univ.* för studieresa till Köpenhamn för en grupp textilstuderande, kr. 10.000:-,
- till *Jussformidlingen, Oslo* för deltagande i seminarium om konsumentskydd i Stockholm, kr. 10.000:-,
- till *Arneberg Forlag, Oslo* för utgivning av bok om Ministerhotellet i Stockholm, kr. 15.000:-,
- till *Professor Steinar Imsen, NTNU, Trondheim* för utgivning av bok om gränser och grannskapsförhållanden i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Cand. mag. Thyge Svenstrup, Virum* för tryckning av doktorsavhandling om danske historikern Erik Arup, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Mathias Cederholm, Lunds univ.* för tryckning av avhandling om politisk kultur och värdesystem i Småland och Skåne på 1400- och 1500- talen, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Anna Jansdotter, Lunds univ.* för utgivning av nordisk antologi om prostitutionskontroll 1880-1940, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Mattias Pirholt, Uppsala univ.* för tryckning av avhandling om Birgitta Trotzigs författarskap, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Helena Magnusson, Stockholms univ.* för tryckning av avhandling om tecknade serier i svensk press, kr. 10.000:-,
- till *Rámos bokförlag, Malmö* för utgivning av ny dansk poesi på svenska, kr. 5.000:-,
- till *Cand. mag. Lars Granlid, Aarhus univ.* för utgivning av monografi om Strindbergs ”En dåres försvarstal”, kr. 5.000:-,

- till *Kulturtidskriften Cora, Stockholm* för temanummer om unionsupplösningen 1905, kr. 10.000:-,
- till *Tidskriften Horisont* för utgivning av norskt specialnummer, kr. 10.000:-,
- till *Cand. phil. Kim Simonsen, Köpenhamn* för utgivning av nya kulturtidskriften OUTSIDERMAGAZIN, kr. 10.000:- till tryckning,
- till *PhD Janet Garton, University of East Anglia, England* för utgivning av Amalie Skrams brevväxling med nordiska författare, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Andreas Nordberg, Stockholms univ.* för publicering av manuskriptet ”Jul, disting och förkyrklig tideräkning”, kr. 8.000:-,
- till *Korean Adoptees Worldwide, Stockholm* för utgivning av skandinavisk skrift om koreanska adoptioner, kr. 10.000:-,
- till *Lektor Heimir Pálsson, Uppsala univ.* för tryckning av bok om Island från historisk och nutida synvinkel, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Anna-Britt Nyberg Berglund, Mittuniversitetet, Sundsvall* för tryckning av växtbiologisk avhandling om fjällarven, kr. 5.000:-,
- till *Førsteamanuensis Reidar Bakke, NTNU, Trondheim* för utgivning av musikhistorisk skrift om Grieg och Sibelius, kr. 8.000:-,
- till *Professor Hans-Olof Boström, Karlstads univ.* för tryckning av boken ”Konstnärerna och unionsupplösningen”, kr. 12.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige och Pohjola-Norden* för utgivning av skrift om Nordkalott-konferensernas historia och Nordkalottens framtid, kr. 8.000:-,
- till *Föreningen Wendelas Vänner, Södertälje*, för utgivning på svenska av Hans Egede Schacks bok ”Phantasterne”, kr. 8.000:-,
- till *Barents Publ., Överkalix* för tryckning av svenskspråkig grammatik i meänkieli-tornedalsfinska, kr. 8.000:-,
- till *Fil. dr Carl Dahlström, Göteborgs univ.* för jämförande nordisk studie om nedskärningar inom välfärdspolitiken, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Mattias Bäckström, Göteborgs univ.* för jämförande studie om tänkandet bakom inrättandet av fängelser och friluftsmuseer i Danmark, Norge och Sverige 1890-1920, kr. 5.000:- till resor,
- till *Fil. dr Thomas Småberg, Lund* för medeltidshistorisk studie av Østfold, Bohuslän och Västergötland, kr. 4.000:- till resor,
- till *Fil. dr Thomas Ek, Lunds univ.* för studie om finlandssvenske författaren Jarl Hemmer, kr. 4.000:-,
- till *Fil. dr Petra Fransson, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala* för studiereisa till Joensuu, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Lena Neregård, Göteborgs univ.* för studier i Stavanger av förhöjda halter av tillväxthormon hos Atlantlax, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Henrik Sundh, Göteborgs univ.* för studier i Matre av fysiologiska mekanismer bakom stress hos fisk i odling, kr. 4.000:-,

- till *Fil. mag. Sara Nordin, Mittuniversitetet, Östersund* för forskningsprojektet "Innovativa turismmiljöer – en jämförelse av Åre och Hemsedal", kr. 4.000:-,
- till *Universitetslektor Max Petzold, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap, Göteborg* för studier av socioekonomiska faktorer rörande barnhäl-
san i Norden, kr. 5.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för prenumeration på nordiska dags-
tidningar, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för inköp av nordisk dokumentär-
film, kr. 10.000:-,
- till *Hanaholmens kulturcentrum* för prenumeration på danska och norska
dagstidningar samt för inköp av norskt uppslagsverk, kr. 10.000:-,
- till *Nifin, Helsingfors* för inköp av nordisk barnlitteratur, kr. 10.000:-,
- till *Svenska Finlands folkting, Helsingfors* för prenumeration på svenska
dagstidningar, kr. 5.000:-,
- till *Musikkonservatoriet, Høgskolen i Agder* för nordisk klaverduo-festival,
kr. 10.000:-,
- till *Foreningen Norden i Struer* för nordiska konserter på vänortsbasis, kr.
8.000:-,
- till *Oddemarka skole, Kristiansand* för skolkonserter i Trollhättan och Hjør-
ring, kr. 4.000:-,
- till *Svenska Stiftelsen Ung Nordisk Musik* för deltagande i nordisk festival för
unga tonsättare i Helsingfors, kr. 10.000:-,
- till *Båstad Kammarmusikförening* för deltagande av isländske tonsättaren
Haukur Tómasson i 2005 års kammarmusikfestival, kr. 4.000:- till resor,
- till *Nordisk informationskontor i Sønderjylland* för danskt-isländskt kulturut-
byte, kr. 8.000:-,
- till *Konstnärerna Lena Irvall, Britta Grönstrand och Maria Heed, Göte-
borg/Mölndal* för gemensam konstutställning i Köpenhamn, kr. 3.000:-
till transporter,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för norsk sommarateaterpjäs 2005, kr.
10.000:-,
- till *Stiftelsen Akerhus festning for kunst og kultur, Oslo* för Nordens Stemme
på Akershus 2005, kr. 5.000:-,
- till *Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping och Riksteatern i
Jönköpings län* för isländskt dockteatergästspel, kr. 12.000:-,
- till *Bornholms kulturvecka 2005* för nordiska musikers deltagande, kr. 8.000:-,
- till *Næstved museum och Kähler Keramisk Værksted* för sommarutställning
med danska och finländska keramiker, kr. 10.000:-,
- till *Østfold Kunstnersenter* för konstprojektet Haartgate på Fredriksten Fest-
ning, kr. 8.000:- till material,

- till *Nordjobb, Stockholm* för fritidsaktiviteter för nordjobbare 2005, kr. 20.000:-,
 till *Föreningarna Nordens Förbund* för Nordjobb – vänort 2005, kr. 10.000:-,
 till *Nordjobb, Island* för språkkurs i isländska för nordjobbare, kr. 9.000:-,
 till *Pohjola-Nordens Ungdomsförbund och Föreningen Nordens Ungdomsförbund* för evenemanget Café Norden 2005 i Tønsberg, kr. 8.000:- samt
 till *Pohjola-Nordens Ungdomsförbund* för skrivtävlingen ”Nordiska roman-ser”, kr. 5.000:-.

I december 2005 utdelades följande anslag gemensamt:

- till *Arrangörskommittén för 28:e sammankomsten för Svenskans beskrivning*, kr. 7.000:- till resor för föreläsare från Finland och Norge,
 till *Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Oslo univ.* för 3:e nordiska retorikkonferensen i Oslo, kr. 8.000:- till nordiska deltagares resor,
 till *Nordiska folkhögskolan i Kungälv* för nordiskt poesiseminarium, kr. 10.000:-,
 till *Strindbergsmuseet, Stockholm* för nordisk litteraturmuseikonferens i Småland, kr. 8.000:-,
 till *Inst. för historiska studier, Umeå univ.* för seminariet ”Politiska kvinnor 1500-1900”, kr. 8.000:- till resor,
 till *Aboa Vetus & Ars Nova, Åbo* för nordiskt seminarium om ljud, stämning och interaktivitet, kr. 10.000:-,
 till *Finländska sällskapet för estetik och Inst. för konst- och litteraturforskning, Jyväskylä* för årsmöte och konferens, kr. 8.000:-,
 till *20:e nordiska ikonografiska symposiet i Lundsbrunn*, kr. 8.000:- till bussresor,
 till *Seksjon for kunsthistorie, Univ. i Bergen*, för nordisk konferens för konsthistoriker – NORDIK, kr. 5.000:- till trycksaker,
 till *Teologiska högskolan, Stockholm* för nordisk konferens om exegetik, kr. 4.000:-,
 till *Förbundet Nordisk Vuxenupplysning, Stockholm* för nordiskt ledarforum på Sånge-Säby, kr. 5.000:- till finländska föreläsares resor,
 till *Fil. lic. Crispin Quinonez, Matematiska inst., Stockholms univ.* för nordisk doktorandkonferens i algebra och abstrakt geometri, kr. 5.000:-,
 till *Fil. lic. Elin Götmark och fil. lic. Elizabeth Wulcan, Matematiska vetenskaper, CTH, Göteborg* för nordiska doktorandkonferensen KAUS II, kr. 5.000:-,
 till *Kongl. Skeppssällskapet, Stockholm* för anordnande av Nordens Tekniska Högskolors Skeppsbyggare, kr. 8.000:- till nordiska föredragshållares resor,

- till *Osteologiska föreningen, Stockholm* för nordiskt seminarium, kr. 4.000:-
till nordiska föredragshållares resor,
- till *Svenska Hornsällskapet, Ljungbro* för nordiskt hornmusikseminarium i
Vara, kr. 10.000:-,
- till *Avdelningen för svenska språket, Göteborgs univ.* för inbjudan av gästföreläsare från Bergen, kr. 4.000:-,
- till *Litterär gestaltning, Göteborgs univ.* för två litterära samtal om nordisk litteratur, kr. 5.000:-,
- till *Inst. för pedagogik och didaktik, Göteborgs univ.* för skolbesök i Lofoten, kr. 10.000:-,
- till *Föreningen för nordisk filologi r.f., Helsingfors* för inbjudan av svenska gästföreläsare, kr. 6.000:-,
- till *Skien videregående skole, Telemark* för konsert- och elevutbyte med Uddevalla med anledning av unionsupplösningen, kr. 10.000:- till bussresor,
- till *Nordens folkhögskola Biskops- Arnö* för två fotolärares studieresa till Danmark, 6.000:-,
- till *Riksomfattande Hembygdsdagar, Vasa* för svenskt deltagande, kr. 6.000:-,
- till *Inst. för samhällsbyggnad, Luleå tekniska univ.* för deltagande i UNESCO - workshop i Trondheim, kr. 8.000:-,
- till *Nydala klosterträdgård, Värnamo* för nordiska gästföreläsare, kr. 5.000:- till resor,
- till *Yrkeshögskolan, Åbo, årskurs 3, Beklädnad* för deltagande i nordisk sko- och väskmässa i Stockholm, kr. 8.000:-,
- till *Prodekanus Jarmo Tuomisto, Juridiska fakulteten, Åbo univ.*, för svensk-finländsk antologi om interaktiv rättsvetenskap, kr. 10.000:-,
- till *Fil. lic. Johan Sahlin, Inst. för humaniora, Växjö univ.* för tryckning av doktorsavhandling om Willy Kyrklunds "Om godheten", kr. 10.000:-,
- till *Läkaren och fil. dr Christian Graugaard, Köpenhamn* för översättning och tryckning av norske lyrikern Rolf Jacobsens dikter, kr. 7.000:-,
- till *Fil. lic. Gunnel Furuland, Litteraturvetenskapliga inst., Uppsala univ.* för tryckning av doktorsavhandling om fyra svenska bokförlags utgivning av skönlitterära häftesserier 1833-1851, kr. 5.000:-,
- till *Dr. art. Anne-Kari Skarðhamar, Høgskolen i Oslo* för utgivning av artikel-samling om färöisk litteratur "Periferi og sentrum", kr. 8.000:-.
- till *Dansk-svensk författarselskab* för utgivning av dansk-svensk antologi "Min första...", kr. 6.000:-,
- till *Foreningen Norden, Norge* för tryckning av lärobok i isländska, kr. 10.000:-,

- till *Fil. dr Leif Yttergren, Idrottshögskolan, Stockholm* för tryckning av skriften ”I och ur spår. En studie om konflikter i svensk skidsports historia under 1900-talet”, kr. 10.000:-,
- till *M.A. Hrefna Róbertsdóttir, Reykjavík* för tryckning av doktorsavhandling om ekonomiskt tänkande och ylleproduktion på 1700-talet i ett danskt-isländskt perspektiv, kr. 10.000:-,
- till *Ph. D. Mikkel Vigilius, Hillerød* för tryckning av doktorsavhandling om skandinaviska inremissionsföreningar, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Marianne Lönn, Riksantikvarieämbetet/Väst* för utgivning av skrift om uppdragsarkeologi och forskning, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Pia Melin, Konstvetenskapliga inst., Stockholms univ.* för tryckning av doktorsavhandling om kyrkomålaren Albertus Pictor, kr. 10.000:-,
- till *Cand. mag. Marianne Clausen, Valby* för skrift om melodier till färöiska andliga visor och Kingosång, kr. 10.000:-,
- till *Föreningen för nytt konsthantverk rf., Helsingfors* för utgivande av publikation i samband med utställningsserie om det nordiska konsthantverkets position i det kreativa samhället, kr. 10.000:-,
- till *Tidskriften 00TAL, Stockholm* för utgivning av nordiskt temanummer, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Charlotte Hagström, Etnologiska inst., Lunds univ.* för tryckning av boken ”Namn. Förnamn, kultur, identitet”, kr. 8.000:-,
- till *Doktoranden Paul Erik Engelhardt, Asnæs* för tryckning av doktorsavhandlingen ”Skåne mellem dansk og svensk”, kr. 10.000:-,
- till *Stiftelsen Roslagsmuseet, Norrtälje* för rapport från konferensen Bottnisk kontakt XIII, kr. 5.000:-,
- till *B.A. Christina Leanderz, Göteborg* för tryckning av skrift om folklig dans i Finland och Sverige, kr. 5.000:-,
- till *Norvik Press, Norwich*, för utgivning av ”Northern Constellations: New Readings in Nordic Cinema”, kr. 5.000:-,
- till *B. A. Maria Panum Baastrup, Köpenhamn* för magisterarbete om Sydskandinaviens vikingatid och tidig medeltid, kr. 7.000:-,
- till *Målaren och konstkritikern Anders Engman, Stockholm* för bokprojektet ”Scandinavian Sculpture”, kr. 8.000:-,
- till *Musiketnologie dr. Eva Fock, Valby* för studier av folkmusik och kulturarv i Nordatlanten, kr. 6.000:-,
- till *Doktoranden Karin Johansson, Musikhögskolan i Malmö* för forskning om organister i Norden, kr. 6.000:-,
- till *Nordisk forening for folkedansforskning* för utgivning av skriften ”Folkedansens faghistorie i Norden”, kr. 5.000:-,

- till *Fil. dr Henrik Rahm, Högskolan i Kristianstad* för nordiskt forskningsprojekt om genre- och textförändringar i svensk och nordisk dagspress, kr. 7.000:- till resor,
- till *Fotografen Peter Tisell, Färjestaden* för projekt om finsk arbetskraftsinvandring till Sverige, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för prenumeration på nordiska dagstidningar, kr. 10.000:-,
- till *Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm* för norsk-svenska utställningsprojektet "Myt och landskap", kr. 10.000:-,
- till *Stud. My Larsdotter, Helsingborg* för scenkonststudier i Köpenhamn, kr. 5.000:-,
- till *Läraren och konstnären Mari Kretz, Stockholm* för en studieresa till Akureyri, kr. 5.000:-,
- till *Konstnärerna Anna Thorseth, Köpenhamn* och *Thora Sigurðardóttir, Reykjavík* för utställningar i Reykjanesbaer och Köpenhamn, kr. 8.000:-,
- till *Agnethe Christensen, Köpenhamn* för ny nordisk turné med ensemblen ULV, kr. 5.000:-,
- till *Musikmagister Arja Koivuniemi, Haparanda* för svenskt-finländskt musikalprojekt för barn och ungdomar i Haparanda och Torneå, kr. 10.000:- till noter och musikinstrument,
- till *Galleri Huuto, Helsingfors* och *poesitidskrifterna OEI och Tuli & Savu* för svenskt- finländskt poesievenemang i Helsingfors, kr. 8.000:- till resor samt
- till *Esbo bokbindare r.f.* för en samnordisk bokbandsutställning i Helsingfors, kr. 8.000:-.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

utlyser anslag att söka under 2006

Letterstedtska föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på industrins, vetenskapens och konstens områden. Under 2006 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten.

*Ansökningar inges skriftligen till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Ansökningarna skall insändas **före** den 15 februari och **före** den 15 september 2006. Poststämpelns datum gäller.*

Besked om utdelade anslag ges skriftligen i slutet av maj resp. i slutet av november 2006.

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan bör skickas in av arrangörerna. Konferensspråk anges. Budget skall ingå. Kostnader för administration, måltider, löner och arvoden beviljas ej.
 - Gästbesök av nordiska forskare. Ansökan bör inges av mottagarinstitutionen.
 - Tryckning eller översättning av publikationer av gemensamt nordiskt intresse. Bidrag till periodiska skrifter ges endast som engångsanslag.
 - Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna.
 - Inköp av litteratur eller utrustning till institutioner med nordisk inriktning.
- Ansökningsbeloppet bör som regel ligga i intervallet 10.000:- – 25.000:- SEK. Doktorander som ansöker om anslag skall bifoga intyg från sin handledare.

II. *Enskild person eller enskilda personer* kan också ansöka om anslag till studieresor till annat nordiskt land eller för deltagande i nordiska konferenser (dock ej i hemlandet).

Dessa ansökningar bör ligga i intervallet 2.000:- – 10.000:- SEK. De insänds **före** den 15 februari 2006 (poststämpelns datum gäller) till:

Danska sökande:

Letterstedtska föreningens danska avdelning, c/o kontorchef Steen A. Cold, Engbakken 6, DK-2830 Virum.

Finländska sökande:

Letterstedtska föreningens finländska avdelning, c/o fil. mag. Dag Lindberg, Lönnrotsgatan 7 B 16, FIN-00120 Helsingfors

Isländska sökande:

Letterstedtska föreningens isländska avdelning, c/o ekspeditionschef Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík

Norska sökande:

Letterstedtska föreningens norska avdelning, c/o professor Kolbjørn Skaare, Professor Dahls gate 42, NO-0260 Oslo

Svenska sökande:

Letterstedtska föreningens svenska avdelning, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Den svenska avdelningen tar även emot ansökningar insända **före** den 15.9.2006.

Anm.

Anslag utdelas enligt föreningens praxis

ej till projekt som redan ägt rum vid ansökningstillfället,

ej till festskrifter eller motsvarande samt

ej till löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader.

Anslag utdelas bara undantagsvis till medicinska ändamål.

En fullständig förteckning över utdelade anslag återfinns i årets sista nummer av Nordisk Tidskrift (4/2005, 4/2004 och 4/2003). Se Letterstedtska föreningens hemsida: www.letterstedtska.org

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

FINLÄNSKT HALVSEKEL I NORDISKA RÅDET

I Finland vårdar man sina historiska jubileer. Firandet av att Finland denna höst varit medlem av Nordiska rådet i 50 år utgjorde inget undantag. På plats i Finlands riksdags eleganta och moderna tillbyggnad fanns såväl den centerpartistiske statsministern Matti Vanhanen som den socialdemokratiska talmannen Paavo Lipponen när jubileet firades den 19 oktober 2005. Tidigare presidenter i Nordiska rådet som Karin Söder, Inge Lønning (som också talade) och Elsi Hetemäki-Olander fanns med bland åhörarna. Deras sentida kollega som rådsresident, vänsterpartisten Outi Ojala, hälsade välkommen. Från svensk sida talade landshövdingen och fd nordiske samarbetsministern Mats Hellström.

Paavo Lipponen höll ett tungt och kritiskt inlägg i vilket han underströk att ”Varje internationell organisation är i allmänhet en produkt av sin egen tid och den lever och blomstrar så länge som dess uppgift är klar och dess mission erkänd. Organisationernas roller förändras också över tiden”. Den finländske talmannen konstaterade vidare att det nordiska samarbetet uppvisar väldigt få spekulativa drag, väldigt få omstridda eller motstridiga faktorer. Det passar därför inte särskilt bra in i dagens mediaverklighet. Avslutningsvis framhöll han att Nordens betydelse för Finland och det nordiska samarbetets betydelse som sådant inte har minskat. Förnyelsekraven vad gäller de officiella samarbetsstrukturerna i Norden har dock ökat i styrka. Samtidigt fick betydelsen av de inofficiella kontakterna i Norden inte underskattas, avrundade talman Lipponen.

Pohjola - Norden tog tillfället i akt med att ge ut en skrift vars rubrik på svenska är *Finland i Norden. Finland 50 år i Nordiska rådet*. Redaktör är förbundets generalsekreterare *Larserik Häggman*. Boken läses från ena hållet på svenska och från andra hållet på finska. Ett genialiskt sätt att komma till rätta med språkproblematiken.

”Finland i Norden” består av tretton artiklar och en flyhänt inledning skriven av journalisten Häggman. Den som först får ordet i boken är *Håkan Branders*, under en följd av år tjänsteman inom Nordiska rådets finländska delegation. Branders artikel är för övrigt den enda historiskt tillbakablickande. Den utgör en nyttig påminnelse om hur det faktiskt gick till när dåvarande statsministern Urho Kekkonen bakom ryggen på en åldrad president Paasikivi utverkade ett medgivande från Sovjetunionens sida för Finland att bli med i Nordiska rådet. Kekkonen överrumplade både den sovjetiske generalsekreteraren Nikita Chrustjev och sin egen president med sitt dristiga utspel i samband med ett finländskt-sovjetiskt toppmöte i Moskva hösten 1955 vars huvudpunkter annars var återlämnandet av militärbasen Porkkala och en förlängning av VSB-pakten.

När den finländska statsledningen fått klart för sig att Sovjetunionen inte skulle motsätta sig ett finländskt inträde i det år 1952 bildade Nordiska rådet gick man raskt till verket. Den 7 oktober 1955 avlät regeringen Kekkonen en proposition till riksdagen om anslutning till Nordiska rådet. Dagen före julafton 1955 trädde den av Finland godkända grundstadgan för Nordiska rådet i kraft. I slutet av januari året efter kunde så Nordiska rådets president, folkpartisten Bertil Ohlin, vid Nordiska rådets 4:e session i Köpenhamn hälsa Finland välkommen med de berömda orden: ”Vi har upplevt det som om en stol stått tom, då Finland inte varit med, det land som på en utsatt post under århundraden värvat nordisk rätt och civilisation”.

Den första finländska delegationen till Nordiska rådet valde socialdemokraten och talmannen Karl August Fagerholm till sin ordförande. I sitt inledningstal underströk Fagerholm i förbigående att Finland också skulle ha ett litet val inom kort. Därmed åsyftade han det stundande presidentvalet med honom själv och statsminister Kekkonen som huvudkonkurrenter. Kekkonen gick som bekant segrande ur striden i elektorsförsamlingen med de knappa röstsiffrorna 151-149. Nytt och tänkvärt i Håkan Branders artikel är att Fagerholm och Kekkonen tycktes tävlade om att framstå som nordister i det kommande statschefsvalet. Fagerholm genom att så tidigt som i november 1954 inför Pohjola-Nordens årsmöte hävda att det inte längre fanns några hinder för ett finländskt inträde i Nordiska rådet. Kekkonen gjorde Fagerholm rangen stridig som nordist genom ett dristigt agerande till förmån för en finländsk anslutning till Nordiska rådet i samband med det finländsk-sovjetiska toppmötet hösten 1955. I dag är det tyvärr annat ljud i skällan. I det presidentval som stundar i början av nästa år torde 1955/56 års kapplöpning i nordism inte komma att upprepas. I Finland har, liksom i de övriga nordiska länderna, de ledande politikerna – partiledarna, gruppledarna och partisekreterarna – sedan länge lämnat rådsförsamlingen. I samband med Nordiska rådets 57:e session hade Finland inte ens full parlamentarisk representation. En tredjedel av Finlands 18 valda ledamöter – Åland har två till – fanns inte med vid uppropet på Hotell Nordica i Reykjavík. Talman Lipponens allvarsord vid jubileumsfirandet fick mot denna bakgrund ökad relief.

Utrymmet medger inte att samtliga artiklar i jubileumsboken tas upp. Mina kommentarer till boken får i stället ske utifrån vad som kan bedömas vara intressant med tanke på dagsläget inom det nordiska samarbetet. *Lauri Karvonen* gör i sitt bidrag "Finland och Norden: det ständiga återvändandet till rötterna" ett viktigt påpekande nämligen att det för en småstat som Finland gäller att göra vad man kan, vilket inte alltid är lika med det man innerst inne vill. Konstaterandet är ursprungligen realisten Paasikivis. Karvonen slår också fast att tiden efter det finländska och svenska medlemskapet i EU inte utgjort någon nordisk guldålder. Men innerst inne är Finland fortfarande nordiskt. Norden har vuxit ihop via rötterna, påpekar Karvonen.

Pauli Kettunen betonar kompromissen som kännetecken för samverkan i Norden. Det nordiska samarbetet bygger på konsensus i minsta-gemensamma-nämnares tecken. EU arbetar däremot med överstatligheten som medel. I Bryssel gäller majoritetsregeln på allt flera samverkansområden.

Juhana Aunesluoma skriver om Finlands förhållningssätt till 1950-talets nordiska tullunionsförsök, 1960-talets bildande av EFTA och det sena 1960- och det tidiga 1970-talets stolta Nordek-planer. För Finland har Norden ofta utgjort det första steget på väg mot de internationella marknaderna. Norden var Finlands andningshål i en värld präglad av det kalla kriget. För finländskt vidkommande representerar, anser Aunesluoma, nordismen motsatsen till östlig auktoritarism, sydlig katolicism och västlig, skoningslös kapitalism.

Under 1990-talet gjorde begreppet nordlig dimension sin försiktiga debut i relation till EU. Först lär det ha förekommit i ett tal av dåvarande utrikesministern Heikki Haavisto 1994, påpekar *Lasse Heininen* i sin läsvärda artikel. Sedan kom Paavo Lipponen som statsminister att med stor energi driva den nordliga dimensionen. Via Finland fick EU ökad sakkunskap inte bara om Ryssland utan även om de arktiska frågorna, påpekar Heininen.

Det civila samhällets betydelse som bas och underbyggnad för det nordiska samarbetet diskuterar *Henrik Stenius* och *Heidi Haggrén* i sin förtjänstfulla artikel "Det nordiska samarbetets vardagspraktiker". De ser nordismen som ett viktigt komple-

ment till den nationella identiteten samt gör den viktiga iakttagelsen att det nordiska samarbetet byggts upp nedifrån. Pohjola-Norden har registrerat över 600 nordiska nätverk. Återkommande nordiska möten eller kongresser för statsvetare, historiker, konstvetare, litteraturvetare, museifolk och många, många andra yrkesgrupper genererar ansökningar i mängd till nordiska fonder och stiftelser varav Letterstedtska föreningen är en.

Sammanfattningsvis kan påstås, att det inofficiella nordiska samarbetet – med andra ord det civila samarbetet – mellan företag, föreningar, yrkessammanslutningar, körer och idrottsklubbar går som på räls. Det officiella samarbetet är däremot i behov av ett spårbyte. Nordiska rådet skulle behöva förnya sig i viktiga hänseenden. Som deliberativt eller debatterande forum fungerar Nordiska rådet fortsatt bra. Det utvisade den engagerade debatten om den nordiska välfärdsmodellen under sessionen i Reykjavík. Men rådets initiativtagande funktion håller på att avklinga. Dagordningen för den 57:e session innehöll blott 10 medlemsförslag. Det är att nöja sig med litet.

Den nordiska samarbetsverkstaden har numera Nordiska ministerrådets ordförandeskapsprogram som motor. Sin pådrivande funktion kan Nordiska rådet utöva genom att sätta upp strängare tidsfrister t.ex. för när avvecklandet av ännu bestående gränshinder, skall vara genomförda. Den kontrollerande funktionen utövar parlamentarikerna bäst vid sessionens livliga frågestunder med andra länders ministrar. Frågestunderna är ett unikt kontrollinstrument.

I Sveriges riksdag har åtta folkpartister och tjoget moderater motionerat om nedläggning av Nordiska rådet. Nordisten Bertil Ohlin och Nordiska rådets stadgeskrivare, högerns Nils Herlitz skulle ta sig för pannorna om de levat i dag.

Claes Wiklund

Finland i Norden. Finland 50 år i Nordiska rådet. Larserik Häggman (red.). Pohjola-Norden i samarbete med Finlands delegation vid Nordiska rådet, Vasa 2005.

Suomi Pohjoismaana. Suomi 50 vuotta Pohjoismaiden neuvostossa. Larserik Häggman (toimittaja), Vaasa 2005.

SANDBLÆST

Kunstnerkolonien i Skagen på Danmarks nordligste spids er blandt de mest myteomspundne i nordisk kunsthistorie. I tre årtier omkring år 1900 var fiskerlejet mødested for en række danske friluftsmalere, men også svenske og norske kunstnere som Oscar Björck og Christian Krohg blev en del af miljøet. Skagenskunsten står i flere henseende i et særligt lys i nordisk malerkunst, fordi kunstnerne her satte sig selv fri til at male og leve, og blandede deres kunst og privatliv til netop det stof myter er gjort af. Men er skagenskunsten et stort kommercielt mediestunt? I dag vil adskillige i turisthovedet på Nordjyllands yderste spids finde det korrekt. Men noget tyder på, at skagenskunstnerne allerede selv var klar over det, og gjorde det til en del af deres kunstneriske strategi.

Det hævder kunsthistorikeren *Mette Bøgh Jensen* i bogen *At male sit privatliv. Skagensmalernes selviscenesættelse*. Skagenskunsten er op igennem det 20. århundredes kunsthistoriske og litterære fremstillinger altid blevet fremstillet i et romanti-

serende skær, hvor de enkelte kunstneres egne skæbnetegninger blev illumineret af mytologiske tilskrivninger. Det er Mette Bøgh Jensens ambition at forholde sig kritisk og analytisk til de historiekonstruktioner, som skagensmalerne og kunsthistorien har bygget op igennem det 20. århundrede, og som i dag er en vital del af markedsføringen af Skagen og det populære museum vis à vis Brøndums Hotel som masseturismens fikspunkt.

Et billede som P.S. Krøyers berømte ”Hip, Hip Hurra!” (1888) fra Göteborgs Konstmuseum vidner om kunstneres selvscenesættelse. Krøyers impressionistisk tintede frokost i det grønne er i den henseende centralt, fordi maleriet underbygger myten om kunstnerkoloniens lykkelige fællesskab, hvor Krøyer ikke alene liver billedet op med champagnebrus, men også indskriver personer i kolonien, som slet ikke var til stede på det pågældende tidspunkt. Billedet er med andre ord ikke en impressionistisk øjebliksskildring, men en ideologisk konstruktion, der besværges koloniens fællesskabsfølelse.

At kunstnerkolonien fra starten selv ønskede, ikke alene at male historien om Skagen, men også at skrive den, blotlægger Mette Bøgh Jensen i et langt indledende afsnit, hvor den omfattende kunsthistoriske skagenslitteratur blæses igennem med en sandhedsdetektor, så der kun står det vaklende skelet tilbage. Grebet er klassisk akademisk tesemageri. Den eksisterende historie skal underkendes, for at der kan skrives en ny. Og da kunsthistoriefaget op igennem hele det 20. århundrede har været et *connaissance-* og *con amore-*fag, der savnede grundlæggende metodiske greb og akademisk stringens, er der nok at tage fat på af anekdotiske vidtløftigheder for den seneste generation af kunsthistoriske revisionister og metodiske hardlinere.

Mette Bøgh Jensen vil gerne være en af dem, men det er ikke en umiddelbar fordel for hendes fremstilling. Hendes bog er tydeligvis et let bearbejdet universitets-speciale, og den råber på en redaktør, der kunne have luget ud i hendes revisionistiske forbehold, hendes omstændelige fremstillingsform og hendes samlede sum af gentagelser. Men hendes pointer er gode, og hun har en historie at fortælle.

Den handler for det første om, hvordan Michael Ancher i kraft af sine dagbogsnotater fik afgørende indflydelse på den første initierende bog om Skagens-samfundet, nemlig Alba Schwartz’ tobindsværk ”Skagen før og nu. Den svundne Tid i Sagn og Billeder” og ”Skagen før og nu. Den nye Tid i Oplevelser og Indtryk” (1912-13). Værket har fungeret som primær kilde for rækken af senere kunsthistoriske udgivelser om Skagen og skagensmalerne, og har derfor haft indflydelse på det billede, kunstnerne tegnede af sig selv, og hvad det vil sige at være en ”skagensmaler”, og på selve fremstillingernes anekdotiske form.

Det har resulteret i en række stereotyper om skagensmalerne, Krøyer som den virtuose, men overfladiske, Michael Ancher som den stærke personlighed, ikke ulig de fiskere, han afbildede, og Anna Ancher som det egentlige følsomme talent med sans for kolorisme – og lys. Den sidste myte om lyset blæser Mette Bøgh Jensen helt igennem. Skagensmalerne kom ikke til Skagen på grund af lyset, det er en senere tilskrivning, der har rod i stedets impressionistiske kvaliteter. Nej, kunstnerne kom til Skagen på grund af stedets særlige karakter som et civilisatorisk udkantsområde.

Interessant er her forfatterens åndshistoriske udblik og europæiske dannelseshorison, der gør det muligt for hende at anskue kunstnerkolonien i Skagen i sammenhæng med den lange række af andre kunstnerkolonier i Europa – i Tyskland, England og Frankrig eksempelvis. Hvad der drev de europæiske kunstnere ud til de små samfund langs den europæiske kystlinje og drev dem ind i midlertidige fællesskaber, var en søgen i epoken efter det naturlige, oprindelige og uspolerede. ”Andetheden”, som

forfatteren kalder det. Gauguins tahitianske drøm i mindre målestok og med knap så skæbnesvanger en konsekvens.

Herhjemme drog kunstnerne til Skagen som en slags darwinistiske antropologer, der ledte efter en uspoleret race, og fandt den i fiskerne, som – mod betaling – lod sig anskue og afbilde. I Michael Anchers billeder i heroiske positurer, der svarede til tidens modefilosof, den genforklarede skotte Thomas Carlyles (og i forlængelse af ham Friedrich Nietzsche, kunne man tilføje) ekstatiske hyldest til det karakterfaste menneske, heroen, der magtede det utrolige og satte en moralsk norm for den menneskelige personlighed.

I forlængelse af kunstnernes kolportering af dette menneskebillede, først med fiskerne som havets arbejdere, siden med stranden som rekreativt, åbent og stemningsfyldt rum i Krøyers nocturner, kunne Skagen lanceres som et på en gang eksotisk og helsebringende sted, langt fra de dekadente, sjælsoptrællende og neurasteniske metropoler. Skagen blev i 1890ernes vitalistiske legemskultur og olympiske ånd et sted for det civiliserede bymenneskes kropsudfoldelse og stræben mod lyset. Og helt behøvede de overkultiverede dekadenter ikke at slippe civilisationen, der til overmål blev eksponeret i skagensmalernes stedvis hedonistiske motiver med fest i det grønne, bohemer i vinøse samtaler, kortspil i røgtåger og forførende musisk adspredelse med anelsesfuld erotisk magi. I en vis forstand flyttede storbyens vaner bare ud på landet til kanten af verden, hvor livsfølelse kunne skærpes til det yderste af Skagens gren.

Det fører Mette Bøgh Jensen frem til det andet hovedspor i bogen, nemlig kunstnernes iscenesættelse af det private. Også her trækker hun fine pointer ud af skagensmalernes intime afbildninger fra stedets interiører. Der var tale om ”privatlivsværker”, hvor kunstnerne som en særlig attraktion lukkede publikum med ind i deres stuer og i kraft af de skæbneanekdoter, der blev sat i omløb, forvandlede deres kunst til en slags vidnesbyrd om forførelse, jalousi, troskab og venskab i de intime huse, der dukkede sig i sandet i det panoramiske landskab. Forfatteren sætter også her kunstnerkolonien i forbindelse med tidens faibles for det private rum, der, som følge af den britiske Arts & Crafts-bevægelse og William Morris’ dekorative inderliggørelse af de præ-rafaelitiske maleres interiors, samt hustruer i yndefulde og fatale positurer, blev et forbillede. I Norden omsat til fuldkommenhed af Karin og Carl Larsson på Sundborn i Dalarna.

Mette Bøgh Jensen nævner samtidige danske kunstnere, der dyrkede hjemmet og det hjemlige som et særligt æstetisk, repræsentativt og følelsesmæssigt helle, Viggo Pedersen, Otto Haslund og Carl Thomsen (mærkværdigvis ikke det mest konsekvente og æstetisk renfærdige eksempel, Vilhelm Hammershøi). Hun kunne også have peget på tidens forfattere, der brugte iscenesættelse af det private som inspiratorisk motor, August Strindberg fremfor alle, men også et dansk forfatterpar som Ingeborg og Viggo Stuckenberg, der omdannede deres hjem og deres parforhold til et følelseslaboratorium for hudløse fælles bekendelser – som i romanen ”Fagre Ord” (1895). Digterparrets dialoger danner en litterær parallel til eksempelvis Marie og P.S. Krøyers på en gang æstetiske og følelsesmæssigt spændte gengivelse af hinanden i skagensmiljøets interiører og lukkede, intime haver.

Den impressionistiske forstilling om ”autenticitet” i kunsten, bliver således artificiel hos skagensmalerne, der iscenesætter ”det autentiske” i deres kolonisering af Skagen og deres domesticering af stedets indbyggere. På den måde bliver skagensmalerne moderne, ja modernistiske. Ikke så meget i kraft af deres maleriske teknik eller dokumentariske indblik, som i deres fælles bevidsthed om, at de kan iscenesætte motiverne og gøre publikum til en slags øjenvidner til et ”uspoleret” liv i

Skagen. Et liv som i en og samme bevægelse spoleres, når kunstnerne med deres virke åbner for masseturismen. De gør Skagen og motiverne fra byen salgbare, grundlægger et museum på stedet til deres egne værker, og musealiserer således ikke bare deres egen kunst, men hele byen, der forvandles til en drømmefabrik.

Henrik Wivel

Mette Bøgh Jensen. *At male sit privatliv. Skagensmalernes selvscenesættelse*. Skagens Museum 2005.

ARVET EFTER DAG HAMMARSKJÖLD

Inför hundraårsminnet av Dag Hammarskjölds födelse och i samband med FN:s 60-årsjubileum har ett par tankeväckande böcker getts ut i syfte att sprida ljus kring det sällsamma levnadslopp som ändades då generalsekreterarens plan störtade i krishärden Kongo i september 1961. Den ena är utgiven genom Utrikesdepartementets försorg och är en antologi med en internationell grupp av 30-talet författare, däribland sju kvinnor, vilka på skilda sätt följt världsorganisationens arbete under sex decennier. Titeln är *Freden som äventyr. Dag Hammarskjöld och FN:s framtid*. I det digra verket är fokus generalsekreterarens yrkesroll som den uppfattats av FN-kollegor, diplomater och forskare. Bokens tyngdpunkt är det politiska arvet efter Hammarskjöld.

I det andra verket, *Dag Hammarskjöld. Den förste moderne svensken*, är författaren Mats Svegfors, landshövding i Västerås och tidigare bl a chefredaktör i Svenska Dagbladet. Utgångspunkten är här en analys av Hammarskjölds dagbok, "Vägmärken", som hittades efter hans död. För omgivningen blottades därvid den *personliga livskamp* med moraliska och etiska förtecken som fördes sedan lamporna slocknat i FN-huset. I de tysta timmarna hemma på 72:a gatan i New York försökte generalsekreteraren hämta kraft inför den utmaning många bedömare, med företrädaren Trygve Lies ord, rubricerade som "världens mest omöjliga jobb."

Jag tillbringade året efter Hammarskjölds bortgång som Fordstipendiat vid School of International Affairs vid Columbiauniversitetet i New York. Tidigare hade jag som socialarbetare under ett halvår varit med om att tömma några återstående flyktingläger i Österrike under FN:s Världsflyktingår. Jag minns tiden i New York som en period fylld av eufori efter den förolyckade generalsekreteraren från Sverige. Men också oro: vem skulle kunna ersätta Dag? Som dekanus hade jag Andrew W. Cordier, Dags närmaste man i FN-huset, och den som tog över efter honom i Kongo. Efter en schism hade "Andy" lämnat FN och fått en ledande ställning vid Columbia. Han tog mig omedelbart under sina vingars skugga och gav allt stöd i mitt begynnande avhandlingsarbete om FN:s kollektiva säkerhetssystem. Som huvudlärare fanns Leland M. Goodrich, som tillsammans med Edvard Hambro skrev den första kommentaren till FN:stadgan. Goodrich hade inte ord nog för sin beundran för den bortgångne svensken. En svensk FN-forskare kunde verkligen surfa på den sympativåg Hammarskjöld hade gett upphov till.

En hyllad ledare som Dag Hammarskjöld mötte också, minns jag, negativa omdömen. Sådana fanns omedelbart efter hans död. Sir Leslie Munro från Nya Zeeland innehade ett årslångt ämbete att vara generalförsamlingens ordförande under Hammarskjölds tid. I sin bok "United Nations. Hope for a Divided World", ger topp-

politikern sin dom över den FN-tjänsteman som assisterat honom som klubbförare i församlingen. "He does not believe that the President of the Assembly has any power that competes with his own." Vid en middag antydde Sir Leslie att omgivningen hade svårt att leva upp till generalsekreterarens intelligens och kunskaper. Kanske gällde omdömet främst politikerna? På en punkt fanns dock en rörande enighet: Hammarskjölds arbetskapacitet. Tre dygn utan sömn under brinnande Suezkris 1956 kunde inte annat än imponera! Och för Cordier var svensken givetvis en stor idol och läromästare: "Med Dag var det alltid arbetsluncher. Alltid!"

Så långt tillbakablicken.

Som framgår av de många ytterst kvalificerade bidragen i "Freden som äventyr" förenade Hammarskjöld i sin livsgärning administratören, diplomaten och teoretikern. Under hans ledning utökades sekretariatets administrativa kapacitet på ett sätt som inte räddade honom från kritik. Trots detta gav hans ledarskap starka impulser till administrativt nytänkande, vilket var fruktbarande inte minst i samband med polisaktionerna i Mellanöstern och Kongo. Under sina offentliga framträdanden utmejslade han en politisk doktrin ur sitt ämbete som ingen kollega inom den internationella tjänstemannastaben varit mäktig. Kofi Annans ord i bokens inledning klingar profetiska: "En generalsekreterare som tar sig an en ny utmaning eller kris kan inte ha någon bättre tumregel än att fråga sig 'hur skulle Hammarskjöld ha hanterat det här?'" Andra tänkvärda synpunkter om problematiken ger i antologin den tyske forskaren Manuel Frölich.

Generalsekreterarens balansgång mellan de två traditionella rollerna som administratör och politiker var framgångsrik fram till Kongokrisens första höst. Sovjetunionen ville ersätta hans ämbete med ett triumvirat, som innebar ett dräpslag mot den självständiga institution som fått allmänt erkännande under Hammarskjölds mandattid. Det aktualiserade den tillbakahållande strävan som den sk "minimalist-skolan" företrätt redan under Nationernas Förbund liksom de diskussioner om kollektivt ledarskap som förts då FN bildades.

En händelse som belyser den centrala frågan om Hammarskjölds politiska roll inträffade under Kongokrisen. Dilemmat var att söka uttolka de tvetydiga resolutioner som säkerhetsrådet och generalförsamlingen antagit. Han valde då att utnyttja den sk Kongokommittén, sammansatt av högre tjänstemän i sekretariatet, däribland fyra amerikaner. I ett oprotokollerat möte med kommittén behandlades där den berömda resolutionen av den 21 februari 1961, då Kongostyrkans mandat att i sista hand tillgripa våld fastställdes. Sovjetunionen hade insisterat att "Förenade Nationerna" skulle ges denna fullmakt i stället för "generalsekreteraren". För att undgå det ryska vetot hade denna term använts. Stormakten ville alltså hindra Hammarskjöld från att utöva några befogenheter.

Hammarskjöld sökte Kongokommitténs råd att tolka resolutionerna genom att hemställa om "enlightened advice". I annat fall måste han gå tillbaka till säkerhetsrådet med frågan. Inför risken att Kongooperationerna skulle avstanna gav kommittén sitt utlåtande: "Förenade Nationerna" måste uppfattas som "generalsekreteraren". Hammarskjöld hade alltså genom att spela ut två grupper mot varandra uppnått sitt syfte utan att göra den rådgivande kommittén ansvarig för kommande aktioner i Kongo. Det var Hammarskjöld själv som lättade på förlåten om detta möte, skildrat i Ernest A. Gross' bok "The United Nations: Structure for Peace", 1962.

Hammarskjöld kunde inte, som James O.C. Jonah, tidigare FN-funktionär och nu forskare, konstaterar, godta några som helst kompromisser om en oberoende internationell tjänstemannakår. Turligt nog kom den afrikansk-asiatiska majoriteten av

medlemsstaterna i generalförsamlingen att dela hans uppfattning och gav därigenom generalsekreteraren sitt stöd. Och i sitt berömda Oxfordtal uttalade Hammarskjöld den vision som blev hans arv till efterträdarna: ”Att uppge eller dagtinga med principerna på vilka detta samarbete är uppbyggt kan bli lika farligt som att dagtinga med principerna beträffande en nations rättigheter. I bägge fallen kan det pris som får betalas vara freden.”

Jean-Marie Guéhenno, f.n. undergeneralsekreterare för fredsbevarande operationer, sammanfattar att det var ”Hammarskjölds starka intellekt och vilja – vilket inkluderade viljan att stå emot världens mäktigaste män – som gjorde att uppdraget i Kongo trots allt lyckades”.

I *Mats Svegfors'* breda skildring av personligheten, människan, bakom den framgångsrika topposten som FN:s generalsekreterare utgår analysen från ”Vägmärken”, Hammarskjölds efterlämnade dagbok 1961. Det stod vid denna tid klart att om han misslyckades med att lösa Katangaproblemet var han redo att lämna FN. Förberedelserna inför det som skulle bli hans sista tjänsteresa kom att inkludera täta kontakter med Martin Buber, den författare och filosof som kanske betydde mest för skapandet av ”Vägmärken”, och vars bok ”Legendes de Baalshem” Hammarskjöld just då översatte. Svegfors' ambition är att söka spåra inflytelserna bakom diktverket och de förebilder och texter som starkast påverkat dagboks författaren.

Genomgången ger en skildring av Hammarskjölds barn- och uppväxttid i ett burget akademikerhem i Uppsala där fader Hjalmar beklätt en statsministerpost och senare blev landshövding. Det är studier i nationalekonomi och en rekordsnabb karriär som utredare och tjänsteman i regeringskansliet. Filosofiprofessorn Axel Hägerström och utrikesministern Östen Undén flimrar förbi liksom den goda modern Agnes som Hammarskjöld bodde hos långt upp i medelåldern. Utnämningen till FN:s generalsekreterare åstundade han aldrig. Men det är uppenbart från noteringarna i ”Vägmärken” att han var väl förberedd för den omöjliga utmaningen. Det kan tillfogas att Hammarskjöld vid tiden för FN-utnämningen var högst aktiv i återuppbyggnadsarbetet i Europa genom ledande poster i OEEC. Han tillhörde dem som vid denna tid starkt trodde på en europeisk ekonomisk gemenskap.

I en radiointervju hos Edward R. Murrow med titeln ”This I believe”, citerad i Svegfors' bok, ges en god sammanfattning av Hammarskjölds egen uppfattning av hur han formats för sin stora livsgärning. En rad trossatser förs fram. Ingen tillvaro är mer tillfredsställande än den som ägnas åt osjälvisk tjänst åt sitt land – eller mänskligheten.

Alla människor är, hävdar han, i evangeliernas mening ”lika som Guds barn”. Tron är ett sinnets och själens tillstånd. Och han vittnar om att det är hos de medeltida mystikerna som han mött budskapet att ”självuppgivelsen” var en väg att förverkliga sitt jag. Allt leder fram till en livsformel: tveklös livsuppfyllelse och oreserverad livsbejakelse.

Analysen av ”Vägmärken” är fascinerande, och Svegfors lotsar sina läsare igenom dessa krävande, stundom rent teologiska texter, med stor inlevelse och varsamhet. För en läsare som inte till vardags tangerar källmaterial av detta djup är det av stor vikt att författaren, som här sker, presenterar de olika filosoferna som legat på Hammarskjölds nattduksbord. Utöver den redan nämnde Martin Buber träder här världsberömda tänkare fram: Thomas av Aquino, Johannes av Korset, Thomas a Kempis, Mäster Eckhart och Albert Schweitzer. En uppmärksam läsare blir bildad. Men den slutgiltiga själskampen har Hammarskjöld med sin egen Gud.

I inledningen till denna anmälan antydes att det fanns stora egon på världsscenen

med nog så kritiska synpunkter på den berömde generalsekretæren. Även på hemmaplan luftades kritik sedan hans karrär ändats nere i Ndola.

Svegfors avslutar sin bok med kapitlet "Den postuma hädelsen". Det är Olof Lagercrantz' recension av den 1963 utgivna samlingen "Vägmärken". Han skrev: "Jag tror att det var lyckligt att Dag Hammarskjöld fick dö innan Kristusdrömmen kom honom att rycka honom ännu längre bort från verkligheten." Svegfors gör här närmast en avrättning av recensenten, "det sekulariserade Sveriges överstepräst". Lagercrantz har, anser Svegfors, inte förstått att Hammarskjöld företrädde ett modernt synsätt och alltså hävdade "personlighetens, den i fasta värden förankrade personlighetens, betydelse också i politiska sammanhang". Lagercrantz stod däremot för tidens utnötta slagord – "Allt är politik". En kollision var oundviklig!

Det är mitt bestämda intryck att de två jubileumsvolymererna på ett utomordentligt sätt ger oss kunskaper som stimulerar och främjar intresset för Förenta Nationernas historia, nuläge och framtid. UD-antologin har sitt främsta värde i att den så övertygande visar att världsorganisationen 44 år efter Hammarskjölds bortgång fortfarande låter sig inspireras av denne företrädarens livsverk och tänkande. Ett engagemang som nu genomsyrar alla delar av FN-systemet – trots att detta sedan Hammarskjölds tid genomgått stora förändringar. Det rör sig om en bok där FN-organisationen som ett *praktiskt verktyg* för världsfreden skildras med kunnighet och entusiasm.

Mats Svegfors fördjupar våra insikter om det ytterst sammansatta och med filosofisk mysticism mättade *idélivet* bakom Hammarskjölds livsgärning och blir på detta sätt en mycket viktig komplettering till antologin.

Åke Landqvist

Freden som äventyr. Dag Hammarskjöld och FN:s framtid. Sten Ask och Anna Mark-Jungkvist (red.) Atlantis, Stockholm 2005.

Mats Svegfors. *Dag Hammarskjöld. Den förste moderne svensken.* Norstedts förlag, Stockholm 2005.

HVERDAG OG DRAMA I MINISTERHOTELLET

Odd Inge Skjævesland, erfaren allround-journalist i Aftenposten, har skrevet en opplysende og underholdende historiebok om unionen mellom Norge og Sverige. Det har han gjort ved å bruke historien om Det norske Ministerhotellet som rammefortelling ikke bare for unionen, men også for oppløsningen av den. Han har så definitivt funnet det optimale sted for å skrive om den forgangne tid.

Men selve stedet, Det norske Ministerhotellet på Södra Blasieholmen, ble revet alt i 1910 for å gi plass til Det Burmannske Palass. Etter planene skal det innlemmes i Grand Hotel i 2006. Det lå altså mellom Grand Hotel og Nationalmuseum rett overfor Det Kongelige Slott i Gamla Stan. Det er først og fremst med fotografier, interiører og eksteriører, plansjer, stikk, kart og faksimiler av arkitekttegninger at Skjævesland rekonstruerer Ministerhotellet og ombyggingen av det i 1866.

Dette stiller høye krav til bokutstyr, og det kan ikke herske noen som helst tvil om at dette er den mest forseggjorte boka av alle bøkene som har kommet i Norge til 100-årsdagen for unionens opphevelse. Som bokprodukt er den utsøkt; papir, typografi, illustrasjoner, trykk og farge er av første klasse. Det er da også den prisbelønte Aud Gloppe som har stått for bokas design. Forfatteren på sin side har gitt henne

et aldeles yppelig materiale fra en rekke arkiver i Sverige og Norge.

Under unionen med Sverige, fra 1814 til 1905, hadde Norge en statsrådsavdeling i Stockholm som var en viktig del av Norges regjering. Til å begynne med måtte tre av regjeringens medlemmer oppholde seg i Stockholm for å kunne være nær kongen og møte i statsråd hver fredag. Boka skildrer alle de norske statsrådene, mange også med fruer og døtre, som oppholdt seg på Ministerhotellet i unionstiden, og den skildrer det sosiale, politiske og selskapelige livet som utspant seg rundt denne norske statsrådsavdelingen.

Denne måten å framstille unionen på er velegnet for å skape nostalgi. Var ikke det en stor og betydningsfull tid? Politisk og diplomatisk spill på høyt og lavt nivå utspant seg i stort format på Stockholms brostein. Alt skjedde til og med i høflig fordragelighet. Var ikke denne kombinasjonen av hoff, byråkrati og representanter som var valgt av en liten del av landenes befolkning, ganske effektiv?

Selv om Skjæveslands bok nok legger opp til litt unionsnostalgi, flørter han bare så vidt med den. Det er og blir den politiske utviklingen innenfor unionen han framstiller på en pedagogisk måte. Uten hans vellykkede og originale vri kunne materialet lett ha blitt kjedsommelig og oppramsende. Framstillingen støttes av en oversiktlig kronologisk plansje for unionstiden over norske statsministere og medlemmer av statsrådsavdelingen i Stockholm, felles svensk-norske utenriksministre samt sjefene for den norske regjeringen i Kristiania, visekonger, stattholdere og (etter 1873) statsministere.

Hovedpunktet i denne boka – som i flere andre av jubileumsbøkene – er at utviklingen i retningen av demokrati gikk raskere i Norge enn i Sverige. Etter 1814 møttes Stortinget hvert tredje år, mens Riksdagen møttes hvert femte år. I 1841 hadde Norge sin siste adelige statsminister, Sverige i 1873. Norge tok et tydelig skritt i parlamentarisk retning i 1884, men utviklingen i Sverige var mer famlende. Partiene ble etablert i Norge rundt 1880, i Sverige gjorde de seg gjeldende i Riksdagen mye seinere.

De klart mest dramatiske begivenhetene som utspant seg på Ministerhotellet var statsminister Ole Richters selvmord i 1888 og oppløsningen av unionen i 1905. Richters selvmord var imidlertid ikke det første. Mathias Hagerup var ekspedisjonssekretær for Peder Anker, den første norske statsminister i Stockholm fra 1814. Fra 1814 til 1818 var Carl XIII konge, men da Carl Johan tok over måtte de norske statsrådene både snakke norsk og fransk. Mathias Hagerup var tolk for dem som ikke behersket fransk. I tillegg måtte han oversette innstillinger og referater til norsk og fransk. For å spare tid møttes Carl Johan og ekspedisjonssekretæren som la fram sakene på vegne av den norske regjeringen for kongen som avgjorde sakene. Da statsrådene seinere kom, fikk de bare referert Carl Johans beslutning. Ifølge Skjævesland hadde ekspedisjonssekretæren neppe konstitusjonell ryggdekning for dette. Mathias Hagerup ble imidlertid medlem av den norske statsrådsavdelingen i april 1822, han fikk det da for seg at Carl Johan hadde mistet tilliten til ham, og da kongen i september samme år var på reise i Norge, tok han livet av seg.

Mathias Hagerups skjebne synes å ligge vel til rette for en historisk roman. Det andre selvmordet i Ministerhotellet, statsminister Ole Richters i 1888, er allerede skjønnlitterært behandlet av Bjørnstjerne Bjørnson i skuespillet *Paul Lange og Thora Parsberg*. Men så hadde han da også helt spesielle forutsetninger for å skrive dramaet siden han gjennom Richters utsagn, "Bjørnson har myrdet meg", ble sett på som ansvarlig for selvmordet. Bjørnstjerne Bjørnson lekket til pressen at det var uenighet mellom statsministeren i Kristiania, Johan Sverdrup, og den norske stats-

ministeren i Stockholm, Ole Richter, blant annet ved å sitere etter hukommelsen – feil viste det seg seinere – fra et eldre privat brev fra Ole Richter til Bjørnstjerne Bjørnson.

Ole Richter som var 69 år var våren 1888 nyforlovet med den 24 år gamle styrt-rike Ebba Astrup. Han forsøkte å henge seg i Ministerhotellet den 29. mai, men ble reddet av en tjener som uforvarende dukket opp. Om morgenen 15. juni byttet han "sigar med revolver" som forfatteren hardkokt og kanskje i tøffeste laget skriver, og skjød seg gjennom munnen på statsministerens kontor.

Deretter begynte striden om hva som hadde gjort at Ole Richter, den norske parlamentarismens tidligste talsmann ifølge *Verdens Gang*, hadde tatt livet av seg. Oscar II mente at den første parlamentariske norske statsministeren i Stockholm var morfinst. Dette ryktet ble forsøkt dementert ved at det ble foretatt legeundersøkelser og skaffet attester som viste det motsatte.

På det politiske plan var naturligvis dramatikken enda større under den norske opprustningen i 1890 årene som ble forsøkt holdt hemmelig. Sigurd Ibsens år som statsminister i Ministerhotellet, 1903-1904, er interessante også på grunn av hans opphav. Skjævesland gir også fin dekning av finalen med Jørgen Løvland i Ministerhotellet som statsminister i 1905 med Edvard Hagerup Bull og Harald Bothner som statsråder.

På tross av mange anekdoter og sidespor faller boka ikke fra hverandre, for den slentrende fortelleren finner alltid tråden igjen i siste øyeblikk og kommer seg videre. Dessuten er boka et funn for den historisk interesserte Stockholmbeoer og turist, for den gir kunnskap og skaper nysgjerrighet.

Eспен Søybe

Odd Inge Skjævesland. *Ministerhotellet. Unionens glemte maktarena*. Arneberg forlag, Oslo 2005.

INGRID GÄRDE WIDEMAR– LIBERAL KVINNORÄTTSKÄMPE

Segt som gummi arabicum var det att arbeta för jämställdhet i den svenska politiken för fyrtio-femtio år sedan. Ännu segare än i dag.

Det påminns man om när man läser boken *Stjärna på en liberal himmel*, en skildring av den liberala juristen och riksdagsledamoten Ingrid Gärde Widemars insatser, som journalisterna *Olle Nilsson* och *Brita Åsbrink* skrivit. Delvis bygger boken på samtal med den nu 93-åriga huvudpersonen. Men till större delen har författarna forskat i tidningslägg och riksdagsprotokoll, kompletterat med intervjuer med personer som haft med henne att göra.

Ingrid Gärde Widemar tillhörde den grupp kvinnor som politiskt tog vid efter de verkliga pionjärerna som Kerstin Hesselgren. I boken möter man sådana som den något äldre socialdemokraten Karin Kock, första kvinnliga statsråd 1947, och de mer samtida Alva Myrdal, Ulla Lindström och Ruth Hamrin Thorell, liberal journalist.

Ingrid Gärde Widemar valdes in i svenska riksdagen 1948, vid folkpartiets stora segerval. Under sina tjugo år i riksdagen blev hon en av partiets mest uppmärksammade företrädare. Hennes inriktning var rättsfrågor – hon var under 60-talet ordförande i det viktiga första lagutskottet – och inte minst kvinnans rätt till likabehandling.

Under hela sin yrkestid var hon aktiv i olika tvärpolitiska kvinnoorganisationer.

För en av dem gjorde hon 1945 utredningen "Hatt och huva", en saklig men från argumentering för lika villkor mellan man och kvinna. Den bidrog till att båda könen fick lika rätt till statlig tjänst 1949.

Men mycket kvarstod. Ingrid Gärde Widemars första motion i riksdagen gällde kvinnans rätt att få behålla sitt namn om hon gifte sig. Statsrådet Karin Kock begick lagbrott när hon höll fast vid sitt "flicknamn"! Först 1963 fick kvinnor samma rätt som män att behålla sitt eget efternamn.

Ännu trögare var det att avskaffa sambeskattningen av gifta par. Ingrid Gärde Widemar kämpade hårt mot denna "nöjesskatt" på äktenskapet, som missgynnade kvinnors självständighet. I en statlig utredning krävde hon 1949 helt ensam särbeskattning – mot bland annat kommunisten C H Hermansson! Inte ens hennes eget folkparti stödde henne under början av 50-talet. Efter hårt motstånd från den konservative finansministern Gunnar Sträng infördes äntligen särbeskattningen 1970.

Självständighet i sin kamp för kvinnors rätt visade Ingrid Gärde Widemar många gånger. Bland annat vägrade hon följa den borgerliga oppositionen, när den 1965 ville pricka justitieministern Herman Kling för att han såg till att de kvinnor som rest till Polen för att göra abort slapp åtal. Strax efteråt tilläts aborter i Sverige.

Som ledamot i Nordiska rådet under 1960-talet motionerade hon bland annat för en enhetlig nordisk abortlagstiftning, för fri radio, mot vuxencensur på film och mot proffsboxning. Alltså ganska typiska kulturradikala frågor vid den tiden.

Författarnas teknik att bygga på tidningar och protokoll leder ibland till alltför närsynta och detaljrika rapporteringar. Men boken ger ändå som helhet en intressant inblick i en samhällsengagerad kvinnas initiativkraft – och mycket långsamma framgångar.

Olof Kleberg

Olle Nilsson och Brita Åsbrink. *Stjärna på en liberal himmel*. Atlantis förlag, Stockholm 2005.

I Kring böcker och människor medverkar i detta nummer:

Kleberg, Olof, fd chefredaktör, Stockholm
Landqvist, Åke, fil. lic., Tingsryd
Søbye, Espen, kritiker, Dagbladet, Oslo
Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta
Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum

SAMMANFATTNING

Efter tre temanummer i rad utkommer NT 4/2005 med ett blandat innehåll. Jens Andersen, som författat en mäktig biografi i ämnet, inleder med en artikel om det omfattande resande som den danske sagoberättaren H.C. Andersen hängav sig åt. Birgitta Fransson skriver om H.C. Andersen som inspirationskälla för barnboksförfattare världen över. Hans H. Skei analyserar vad som är likt och olik i nordisk kriminallitteratur. Han går också igenom ett urval böcker från hela Norden inom denna populära genre.

Krister Uggeldahl skriver initierat om finländsk film. Axel Bolvig jämför kalkmålningar i danska och skånska kyrkor. Jarl Torbacke sammanfattar sina intryck av läsningen av två mäktiga monografier och två antologier som utkommit i anslutning till 100-årsminnet av den norsk-svenska unionsupplösningen 1905. Lisbeth Bonde intervjuar den danske författaren Ib Michael som inspirerats av Selma Lagerlöf i sitt skrivande.

Under "För egen räkning" för NT:s danske redaktör Henrik Wivel fram kritiska synpunkter på den omorganisation som det nordiska kultursamarbetet kommer att genomgå. Anders Ljunggren, generalsekreterare i svenska Föreningen Norden, tar i sin nordiska krönika bland annat upp de krav på reformering av Nordiska rådet som förs fram med tilltagande styrka.

Nordisk Tidskrifts mångåriga redaktör Örjan Lindberger avled i somras. Om hans unika gärning inom nordisk litteraturvetenskap skriver professorskollegan Inge Jonsson. Kolbjørn Skaare, fd norsk redaktör för Nordisk Tidskrift, uppehåller sig vid Örjan Lindbergers insatser för Letterstedtska föreningen och Nordisk Tidskrift. NT återkommer till Örjan Lindbergers mångsidiga insatser.

Kai Laitinen erhöll Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj för år 2005. Han mottog utmärkelsen ur talman Paavo Lipponens hand vid en ceremoni i Finlands riksdag i mitten av oktober. Därutöver presenteras på sedvanligt vis styrelser och ledamöter i Letterstedtska föreningens fem nationella avdelningar. Samtliga under året utdelade anslag förtecknas.

Kring böcker och människor inleds med en recension av Pohjola-Nordens påpassligt utgivna, tvåspråkiga skrift om det femtioåriga finländska medlemskapet i Nordiska rådet. NT:s huvudredaktör har fört pennan. Henrik Wivel anmäler Mette Bøgh Jensens bok om Skagenmålarna. Åke Landqvist tar upp två böcker om Dag Hammarskjöld i anslutning till 100-årsminnet av FN:s generalsekreterares födelse. Om dramatiska händelser som timat i det s.k. Ministerhotellet i Stockholm, där norska statsministrar och statsråd bodde och verkade, skriver journalisten Odd Inge Skjævesland i sin bok. Redaktör Espen Søybe recenserar. Avslutningsvis anmäler redaktör Olof Kleberg en bok som journalistkollegerna Olle Nilsson och Brita Åsbrink författat om den liberala kvinnorrättskampen Ingrid Gärde Widemar.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Kolme edellistä Nordisk Tidskriftin numeroa olivat teemanumeroja, mutta vuoden viimeinen numero käsittelee useita teemoja. Ensimmäisenä on Jens Andersenin artikkeli siitä paljosta matkustamisesta, jota tanskalainen sadunkertoja H.C. Andersen harrasti. Jens Andersen on laatinut kirjailijasta laajan elämäkerran. Birgitta

Fransson kirjoittaa, miten H.C. Andersen on inspiroinut lastenkirjojen kirjoittajia kaikkialla maailmassa. Hans H. Skei analysoi yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia pohjoismaisessa kriminaalikirjallisuudessa. Hän käy myös läpi valikoiman tähän suosituuksiin lajiin kuuluvia kirjoja kaikkialta Pohjolasta.

Krister Uggeldahl kirjoittaa asiantuntevasti suomalaisesta filmistä. Axel Bolvig vertaa tanskalaisten ja skånelaisten kirkkojen kalkkimaalauksia. Jarl Torbacke tiivistää vaikutelmansa luettuaan kaksi mahtavaa monografiaa ja kaksi antologiaa, jotka ovat ilmestyneet 1905 päättyneen Norjan ja Ruotsin unionin 100-vuotismuiston yhteydessä. Lisbeth Bonde haastattelee tanskalaista kirjailijaa Ib Michaelia, joka on saanut kirjoittamiseensa inspiraatiota Selma Lagerlöfiltä.

För egen räkning - palstalla lehden tanskalainen toimittaja Henrik Wivel esittää kriittisiä mielipiteitä siitä uudelleenorganisaatiosta, joka odottaa pohjoismaista kulttuuriyhteistyötä. Anders Ljunggren, Ruotsin Norden-yhdistyksen pääsihteeri, ottaa pohjoismaisessa kronikassaan esille muun muassa Pohjoismaiden neuvostoon yhä voimakkaammin kohdistuvat uudistusvaatimukset.

Nordisk Tidskriftin monivuotinen toimittaja Örjan Lindberger kuoli viime kesänä. Hänen ainutlaatuisesta toiminnastaan pohjoismaisessa kirjallisuustieteessä kirjoittaa professorikollega Inge Jonsson. Kolbjørn Skaare, lehden entinen Norjan-toimittaja, pysyttelee Örjan Lindbergerin Letterstedtska föreningenin ja Nordisk Tidskriftin hyväksi tekemässä työssä. Palaamme Örjan Lindbergerin monipuoliseen toimintaan.

Kai Laitinen sai Jacob Letterstedtin pohjoismaisen ansiomitalin vuonna 2005. Hän vastaanotti kunnianosoituksen puhemies Paavo Lipposelta Suomen eduskuntatalossa lokakuun puolivälissä järjestetyssä tilaisuudessa. Tämän lisäksi esitellään tavan mukaan Letterstedtska föreningenin viisi kansallista osastoa ja luetellaan kaikki vuoden aikana jaetut avustukset.

Osastossa Kring böcker och människor on ensimmäisenä arvostelu Pohjola-Nordenin sopivalla hetkellä julkaisemasta kaksikielisestä kirjasta, joka käsittelee Suomen 50-vuotista jäsenyyttä Pohjoismaiden neuvostossa. Kynää on käyttänyt lehden päätoimittaja. Henrik Wivel ilmoittaa Mette Bøgh Jensenin kirjan Skagenin taiteilijoista. Åke Landqvist ottaa esille kaksi Dag Hammarskjöldiä käsittelevää kirjaa, jotka ovat ilmestyneet YK:n pääsihteerin syntymän satavuotispäivän muistoksi. Dramaattisista tapahtumista, joita on sattunut ns. ministerien hotellissa Tukholmassa, jossa Norjan pääministerit ja ministerit asuivat ja vaikuttivat, kirjoittaa journalisti Odd Inge Skjævesland kirjassaan. Sen arvostelee toimittaja Espen Søybe. Lopuksi toimittaja Olof Kleberg ilmoittaa kirjan, jonka hänen kollegansa Olle Nilsson ja Brita Åsbrink ovat laatineet naisten oikeuksien puolesta taistelleesta liberaalista Ingrid Gärde Widemarista.

C W-d

Suomennos: *Paula Ehrnebo*

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2005 sin hundratjugo-åttonde årgång, den åttioförsta i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska frågor att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2006 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2006 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 112 21 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.
Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.
Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.
Tel 0158-137 89 (bostaden) eller personsökare 0740-25 58 42.
E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.
Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.
Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.
Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.
Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@inl.uio.no